ZABAVNA KNJIŽNICA
MATICE HRVATSKE

SVEZAK CLXIX—CLXXI.

LJUTOVID POSAVSKI.

TRAGEDIJA U PET ČINOVA.

PO OSNOVI DR. FR. MARKOVIĆA

SPJEVAO

DR. A. TRESIĆ PAVIČIĆ.

MIJO TALAN
[illegible]
Novigrad.

Ciena 75 novč.

ZAGREB
NAKLADA «MATICE HRVATSKE».
1894.

„MATICA HRVATSKA"

izdala je za svoje članove i imade **jošte u zalihi** sliedeće knjige:

(Brojevi u zaporkah naznačuju tekući broj knjiga, kako su izdane; podpuni popis od «Matice» dosele izdanih knjiga nalazi se u «Matičinom» godišnjem «Izvještaju».)

Izdanja god.				
	1.	(1.)	**Vraz Stanko**: Djela. 1863—1876. *5 svezaka*	for. 4.—
	2.	(4.)	**Tisućnica** slovjenskih apoštola. 1863.	» 1.—
1879.	3	(30.)	**Irving**: Izabrane crtice. Svezak II. (Zab. knj. XLII.)	» -.25
1880.	4	(34.)	**Vraz Stanko**: Izabrane pjesme s uvodom *Fr. Markovića*	» [illegible].80
			Liepo uvezane u platno sa zlatorezom	» 2.80
	5.	(37.)	**Puškin**: Evgenij Onjegin. Preveo *Ivan Trnski*. (Zab. knj. XLVIII.—L.)	» -.75
	6.	(38.)	**Cantù**: Zdrav razum i pošteno srdce. Preveo *Ivan Desp t*	» -.75
1881.	7.	(39.)	**Šulek**: Lučba za svakoga. (Poučna knjižnica VIII.) .	» 2.—
	8.	(40.)	**Duruy**: Poviest grčka. Preveo i popunio *Petar Tomić*. (Svjetske poviesti knj. II.)	» 2.50
	9.	(41.)	**Jurković**: Sabrane pripoviesti. II. svezak. (Zab. knj. LI.—LIII.)	» —.75
	10.	(42.)	**Miler**: Cvieta i Miljenko. Tragedija. (Zab. knj. LIII.—LV.)	» —.50
	11.	(43.)	**Šenoa**: Izabrane pjesme. S uvodom *Fr. Markovića* .	» 1.80
1882.	12.	(45.)	**Turgenjev**: Klara Milićeva. Pripoviest. Preveo s ruskoga i uvodom popratio *Jos. Miškatović*. (Zab. knj. LIX.—LX.)	» —.50
	13.	(48.)	**Tomić J. E**: Komedije. Svezak II. (Zab. knj. LXIII.—LXV.)	» —.75
	14.	(49.)	**Novovjeki izumi** u znanosti, obrtu i trgovini. Knj. I.	» 2.50
1883.	15.	(51.)	**Novovjeki izumi** u znanosti, obrtu i trgovini Knj. II.	» 3.—
	16.	(52.)	**Lorković**: Žena u kući i u družtvu	» —.80
	17.	(53.)	**Šenoa**: Sabrane pripoviesti. Svezak I	» 1.50
	18.	(54.)	**Marković**: Iz mladih dana. Pjesme izvorne i prevedene. (Zab. knj. LXVI— LXVIII.)	» —.75
	19.	(55.)	**Sisolski**: Gospodja Sabina. Roman. (Zab knj LXIX.—LXXII.)	» 1.—
	20.	(56)	**Mažuranić Vl.**: Grof Ivan. Igrokaz u pet čina. (Zab. knj. LXXIII – LXXIV.)	» 1.—
1884.	21.	(57.)	**Tomić P.**: Poviest rimska do careva. Prvi dio. (Svj. poviesti knj. III.)	» 2.—
	22.	(58.)	**Kišpatić**: Iz bilinskoga svieta Knjiga I. (Poučna knj. IX.)	» 2.50
	23.	(59)	**Carić**: Slike iz pomorskoga života. Knjiga prva . .	» 1.50
	24.	(60)	**Šenoa**: Sabrane pripoviesti. Svezak treći	» 1.50
	25.	(61.)	**Okrugić**: Šokica Pučki igrokaz. (Zab. knj. LXXV.—LXXVI.)	» —.50
	26.	(62).	**Sergij**: Perom i olovkom. Crtice. (Zab knj. LXXVII.—LXXIX.)	» —.75
	27.	(63.)	**Tomić J. E.**: Kapitanova kći. Pripoviest. (Zab knj. LXXX.—LXXXII.)	» —.75
1885.	28.	(64.)	**Tomić P.**: Poviest rimska do careva. Dio drugi. (Svj poviesti knj III.)	» 2.—
	29.	(65)	**Kišpatić**: Iz bilinskoga svieta. Knjiga druga. (Poučna knj. X.)	» 2.—
	30.	(66.)	**Carić**: Slike iz pomorskoga života. Knjiga druga .	» 1.50
	31.	(67)	**Šenoa**: Sabrane pripoviesti. Svezak četvrti	» 1.50
	32.	(68.)	**Botić**: Pjesme. S uvodom *Mih. Pavlinovića* i *Fr. Markovića*	» 2.—
	33.	(69)	**Kumičić** (Sisolski): Sirota Roman iz života istarskoga (Zab. knj. LXXXIII.—LXXXVI.)	» 1.—

20364

A. Prodrásko

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK CLXIX—CLXXI.

TRESIĆ PAVIČIĆ:

LJUTOVID POSAVSKI.

U ZAGREBU.
TISAK KARLA ALBRECHTA.
1894.

LJUTOVID POSAVSKI.

HISTORIJSKA TRAGEDIJA U PET ČINOVA.

PO OSNOVI DR. **FR. MARKOVIĆA**

SPJEVAO

DR. A. TRESIĆ PAVIČIĆ.

MIJO TALAN
poljodarik
Novigrad.

U ZAGREBU.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.
1894.

U smislu zakona pridržava si pisac sva prava.

OSOBE:

Ljutovid Posavski, ban posavske Hrvatske.
Ratimir, vojskovodja a poslie nasljednik Ljutovidov.
Borko, ban Dalmacije i Gadske.
Vojislav, njegov sin.
Ljutomišalj, Borkov brat.
Vladislav, Ljutomišljev sin.
Milovida, Borkova kći.
Zorislava, kći pokojnoga Borkova i Ljutomišljeva brata.
Mrko, gadski župan.
Fortunat (Srećko), Istranin, patrijarha od Grada i Mletaka.
Gorazd, **Četimir,** } vodje Slovenaca.
Češlav, srbski vojvoda.
Mortag, bugarski vojvoda.
Dva guslara.
Jedan žrec.
Car Ludvig Pobožni, nasljednik Karla Velikoga.
Lothar, **Ludvig,** **Pipin,** } carevi sinovi.
Kodolah, Margrof friulski.
Bernard, majordom na carskom dvoru.
Valla, nadbiskup apokrizarius.
Ebbo, njegov nasljednik u časti.
Margrof španjolski.
Margrof saksonski.
Margrof ostmarke.
Poslanik češki.
Judita, carica.

Velikaši, djevojke, trubljači i straže na carskom dvoru u Cahu. Narod njemačko-franački i hrvatski vojnici, glasonoše, sluge, zidari u Hrvatskoj. — Radnja tragedije počima g. 819. i traje nekoliko godina.

ČIN PRVI.

Pozornica prikazuje carsku dvoranu i ujedno Maifeldsku sabornicu u Cahu. Na lievoj strani uzdiže se carev priestol pod visokim baldahinom. Uz carev priestol, s desna i lieva malo niže, dvie stolice: jedna za nadbiskupa apokrizarija, a druga za majordoma. U polukrugu na desnoj strani, prama carevom tronu, stoje stolice za dvorske dostojanstvenike i za velikaše carstva, a pred polukrugom tri kraljevska stolca za careve sinove. Na dnu dvorane, koja je u gotičkom stilu, velika su vrata, kroz koja se silazi po njekoliko stuba u tu sprednju a gleda se u otražnju dvoranu.

PRIZOR PRVI.

BERNARD i KODOLAH ulaze, u to se čuje iz daleka prva fanfara, koja naviešta dolazak cara u sabornicu.

Bernard.

Dovrši; što ćeš? Sad će doći car.

Kodolah.

Obećaj tvrdo, da Ljutòvida
Na ovaj sabor ne ćeš pustiti,
A ja ću tebi vjeran saveznik
Bit proti Valli, suparniku tvom,
Da u carskom te srcu ne zamieni.

Bernard.

Ja protivnika Valle se ne bojim,
Koj htjede cara turit u samostan,

Dok ja svjetovah starca, da se ženi,
I s toga čvrsto srcem mu zavladah.
Al što se tako Ljutovida bojiš?

Kodolah.

On vješto sbori, pa će me ocrnit,
I toplom rieči ganut mekanog
Pjevača psalmâ, uči-bibliju.

Bernard.

Ja kušah sve, al pristat ne će car,
Jer zaštitnim ga pismom amo pozva,
I ne znam stalno, hoću l' uspjeti:
Jer znaš da car je mušičav, prevrtljiv,
Ovakav sada, drugačiji do čas;
Sad voditi ga možeš kano diete,
Al kadkad znade i tvrdoglav biti.

Kodolah.

Sav mudri način upotriebit moraš,
Da Ljutovida ne pusti preda se.

Bernard.

Al ako pusti, budi oprezan;
Suspreži jezik, da ga ne uzrujaš,
Jer sad je jako turoban i mrk.
Rad smaknutoga Bernarda, sinovca,
Zavlada strašna grižnja njegvom dušom;
Ter svašta sbori luda, neoprezna,
Ponizuje se, griehe izpovieda.

Kodolah.

On dakle ne smie čut Ljutovida . . . (Čuje se drugi svečani znak fanfara.)

Bernard.

Već eto ide, ali ja se nadam
Da danas ću ga na uzici vodit:
Tu sabrah kćeri najboljih rodova,
Da jednu od njih izbere za ženu,
A medju njima Judita je liepa,
Kći grofa Velfa, prava čarobnica.
Zatravit će ga, zavladat će njime,
A ja ću njome, pa ću ja bit car.
Ljutovid ako ozlovolji cara
Da na te plane, otvorit ću vrata,
Izmamit će ga čarobna Judita,
Tad ja ću ravnat Maïfeldskim sborom;
A tad se ne boj.

Kodolah.

To je divna zamka.

Bernard.

I uspije li, mirno ćemo vladat,
Oženit ćemo tog pjevača psalmâ
I poslat u lov, neka se zabavlja.

PRIZOR DRUGI.

Treći znak fanfarâ naviešta dolazak cara. Pred carem idu najprije trubljači, koji stanu uz velika vrata s jedne i s druge strane; pak osobna straža, koja se na isti način podieli; pak paži, noseći carske znakove. Za tim ulazi car LUDVIG POBOŽNI, a odmah za njim tri njegova sina LOTHAR, LUDVIG i PIPIN; pak apokrizarius VALLA, pak BORKO, LJUTOMIŠALJ, MARGROFOVI, POSLANIK ČESKI i drugi velikaši. Dok se svi ti namieštaju, uz svečano trubljenje, Bernard na ulazu po tiho daje zapoviesti jednomu od careve tjelesne straže, koji kimanjem glave pokazuje, da će zapoviest izvršiti; pošto se svi namjeste, zatvore se vrata.

Car (sinovima).

Od radosti mi, djeco, srce raste
U bratskoj ovdje gledajuć vas slozi,
Gdje jedan drugom ruku ponudiste,
I razmirice utažiste vaše.
A svaki od vas nek me sad izviesti
O kraljevanju i vladanju svome,
Da čujem, tko je veće zadovoljstvo
I blagostanje i mir postigao.
Ti prvi sbori, Lothare, moj sinko
Najstariji i carstva nasljedniče.

Lothar.

U ime svih ti, care, ljubim skute. (Prigne se poljubi skut careve mantije.)
Italija je mirna, al kad dodjoh,
Buntovničkim je sva buktila plamom,
Sinovca tvoga Bernarda rad smrti;
Al ja uguših bunu i buntovnike
Junačtvom hrabrim, mudrom lukavošću.

Car (prama Ludvigu).

A ti, moj sinko?

Ludvig.

Uguših i ja bune,
Ne lukavošću, već junačtvom samo.
Sad sve je mirno na istoku carstva,
Tek Bodrići se medju sobom kolju,
Čedodrag jerbo brata Slavomira
Za svoga kralja ne će da priznade;
Za posrednika pozvaše me oba,
A ja ih tada obadva prisilih,
Da podvrgnu se i priznadu cara.
Na jugu dolje bune se Hrvati

Pod vodstvom smjela bana, Ljutovida;
Al o tom će te Kodolah izviestit.

Car.

Sad na tebi je red, o moj Pipine.
O tebi mnoge stigoše mi tužbe
Da preveć ljubiš Veneru i Baka.

Pipin.

Pa zašto ne bih? Drugog posla nemam,
Jer akvitanska zemlja sva je mirna,
A Saraceni pokunjeni šute.

Car (prieteći rukom Pipinu).

Zapoviedam ti da izpraviš mane!
Sad kažite mi, margrofovi vjerni,
Na granicama je l' sigurno carstvo?

Margrof španjolski.

U Španjolskoj je marki blagi mir,
I Saraceni plaćaju ti danak,
Te preko Ebra ne smiju ni gledat.

Margrof saksonski.

Saksonci divlji postali su krotki,
Ukrotio ih krst i strah od cara.

Margrof ostmarke.

Već nema sile užasnih Avara,
Jer slomiše ih silne carske vojske;
A Moravci su mirni u svom domu,
Pod Svatopluka mudrom upravom.

Poslanik češki.

Od češkog kralja, hrabrog Přemisla,
Ja donosim ti pozdrav, mir i savez.

Car.

Mir budi dakle s hrabrim Přemislom,
I ja mu pozdrav srdačno odvraćam.
Sad, bane Borko, izviesti me i ti,
Moj štite proti smjelosti Bizanca,
Na burnom moru i na suhom kraju.
Je l' mnogo trpi tvoja hrabra zemlja
Od bizantinskih vojskâ i brodovlja?

Borko.

Jest, sveti care, bizantinska lija
Na moru našu trgovinu prieči,
A razdor smrtni na istoku sije
Med braćom Srbim i med Bugarima;
I granice nam četam plaćenika
Sad buni, pljačka, na rat izazivlje.
Još ni pô kvara, da u domu mojem
Ne buknu razdor, Ljutovid jer ban
Ne priznaje me za vrhovna bana.

Car.

A ti što veliš, hrabri Kodolaše?

Kodolah.

U mojoj marki nadjoh ljuti rat,
Slovenci jer se ne htješe pokorit,
Četimir jer ih s Gorazdom pobuni,
Te s Ljutovidom stupiše u savez,
Hrvata bojnih buntovničkim banom;
S tog ja ih kano bura razprših,
Popalih sela, tvrdje razruših,
Od rieke Ina sve do Triglava.
Pak za tim udjoh u Hrvatsku zemlju,
Da Ljutovida kaznim buntovnika,

I nekrštene njegove junake.
Njeg živa nisam mogao ulovit,
Al razbih krivih bogova kumire,
Na vrsim gora kîm se klanjahu:
Barbare divlje krstom pokrstih;
A tko se ne hti krstit, tomu krv
Iztočih mačem, krvlju krstih ga.
Vojomir stari, njihov ban, se tad
Sa vojskom silnom na me podignu,
Ko Eriha da smlavi me, al ja
Potukoh njegvu vojsku hametom,
A njemu glavu skinu ovaj mač.
Sad sve je mirno, samo njegov sin,
Ljutòvid ljuti, hoće osvetu,
Uskrisit vjeru starih bogova,
I strest sa zemlje tvoju carsku vlast.

Car.

Ti, Kodolaše, radio si pravo,
Što svetu vjeru nametnu barbarom.
Ta evo ova sveta knjiga kaže (pokazuje Sv. Pismo):
»Laudate Dominum omnes gentes:
Laudate eum omnes populi«.
A pravom Bogu koj ne pjeva hvale,
Taj ginut mora. Kodolaše, hvala!
Jer ti si mojoj griešnoj duši mnogo
Pri Bogu stekô, i mnogo će grieha
Rad toga meni Bog oprostit dobri.

Četimir.

Ne, sveti care, nije tako bilo:
U našoj zemlji vladao je mir,
Al on je mirno uzburkao more,

U zelen-gaju zapalio plamen,
Pak htjede silni ugasiti požar
U krvi našeg roda čitavoga,
Toliko jerbo novca ne smože,
Koliko htjela njegva pohlepa;
Tad ustadosmo na obranu doma,
I svoju braću u pomoć pozvasmo.
Zar hrabri da je Ljutovid buntovnik,
Koj da nas spasi u pomoć nam skoči?
Al što ne pustiš k sebi slavnog bana,
Da s nama svoje i on kaže tužbe?

Kodolah.

Buntovnik ne smie tu pred cara doć.
Tu ban je Borko, svih Hrvata ban,
A Borko jasno za mene svjedoči.

Borko.

Al ti si preveć oštro postupao,
I uprav s tvoga nasilja i tlake
Plemeniti se Ljutovid pobuni.

Kodolah.

Što, bane Borko, zar si i ti došô
Kod cara da me osvadjaš i tužiš?
Ti nisi tako zimus govorio,
Kad ti, da jači savez med nam bude,
Milovidu mi obeća za ženu.

Borko.

Ja ne tužim te, al te korit moram,
Jer ne oružje, nego mir i blagost
Umirit može razjareni narod.

Car.

Ti mudro sboriš, Borko; samo s mirom
Mir trajni, pravi postići se može.

Kodolah.

U miru mirno postupati treba,
Al klin se mora izbijati klinom:
Prot maču tko će ići golom rukom?

Ljutomišalj.

Kodolah ima pravo, sveti care;
Jer blagi Borko zamjerit se neće
Hrvatom, tužeć Ljutovida bana,
Kog jošte divlji narod obožava,
Jer potajno je staroj vjeri vjeran;
Al dok on nosi na ramenu glavu,
Sigurna naša na ramenu nije.

Kodolah.

S tog njegvu, care, trebalo bi skinut.

Car.

Vaj, djeco moja, to me ne svjetujte!
Zar nije dosta da me danju i noću
Bernardo gleda izgorenim zenam?
Oh, biedni kralju Langobardâ, tebi
Na licu još je svježa mladost cvala,
Kad savjetnici zli me prisiliše,
Na tvrdoj vjeri da ti otmem krunu,
I groznom smrću da ti skončam život!
Pa koga tužan prevarih neg sebe?
Preda mnom uviek stoje tvoje oči,
Što dadoh gvoždjem usjanim izgorit,
A kose moje strše od užasa!
I zalud dižem crkve, samostane,

I zalud s fratrim psalme pjevam Bogu;
Ti još me gledaš praznim očnicama.
Ne, nikad, nikad dozvoliti neću,
Na tvrdoj vjeri da se koga smakne.

Kodolah.

On mora pasti, il će mnoge glave
Opustit njegov mač. (Čuje se buka u drugoj dvorani.)

Ljutomišalj.

Nek gine odmah!

Borko.

Ne grieši, care, slušaj Ljutovida;
Jer ako pravo suditi mu budeš,
Plemenito će pokorit se tebi.

Car.

Al kakvu buku čut je u predvorju?

Ljutovid (silom otvori vrata, ter jednom rukom odklanja tjelesnu stražu, a drugom diže zaštitno pismo carsko).

Ta pustite me, car me k sebi zove,
U ovoj ruci njegov poziv nosim.

Borko.

Prot carskoj rieči tko mu unić brani?

Car.

Odstupi, stražo, a ti amo dodji. (Vrata se zatvore, silaze Ljutovid i Ratimir; Kodolah i Bernard uznemireni, obći žamor.)

PRIZOR TREĆI.

Sadju LJUTOVID i RATIMIR, ali ne kleknu nit ljube caru skute.

Ljutovid.

Naš poklon primi, pomazani care,
I slušaj . . .

Bernard.

Treba da po običaju
Pred carem klekneš, poljubiš mu skute.

Ljutovid.

Ja klečim samo pred Gospodom višnjim . . .
Moj narod ne zna vaših običaja.

Car.

Taj junak mudro i ponosno sbori,
S tog neka radi po navici svojoj,
I svoje želje nek slobodno kaže.

Ljutovid.

Ljutovid ja sam, ban Hrvatske zemlje,
A Ratimir, moj pobratim, je ovo;
Ko poklisare tu nas narod posla:
Taj narod nikad nikom prodô nije
Otaca prava niti običaje,
U boju nit ih ikad izgubio.
On prizna samo, da po božjoj volji
Car Karlo ima biti vodja sviju
Kršćanskih vojska na obranu vjere;
I za to on se Erihu pridruži,
Pod mojim otcem, slavnim Vojomirom,
Da slomi silu barbarskih Avara.
Al vjeruj, care, ne uništi Erih
Avara divljih nepobjedne čete,
Vaš Erih, kojeg sa svom njegvom vojskom
Moj otac četom izbranih momaka
Pod Trsatom ko pljevu razprši,
A kad ga ubi rukom vlastitom,
Vojnici njegvi, ko pred požarom,
U morsku su pučinu skakali.

Bernard.

On vriedja, care, hrabrost naše vojske.

Lothar.

Ta hvastavica previše se bani!

Ljutovid.

Ja pravo sborim; a kad dovršim,
Dokažite, da krivo pripoviedah.
Moj otac, rehoh, a ne Erih, ni vi,
Ko munja božja Avare izgori,
Da ni pepela ne ostade od njih,
Već i to odnie mutna voda Drava
I vali Tise. Ko kad grom s nebesa
U kulu udre, ter je s zemljom sravni;
Vojomir tako uništi i zadnji
Hring njihov, silno zaplienivši plieno,
Što nebrojeno sa svih strana svieta
Avara kani bjehu sakupili.
Al ništa od tog on ne uze za se,
Jer bojna slava ljepše njemu sjala
Od pusta zlata i kamenja draga;
Već sve to posla papi i tvom otcu,
Da to za slavu crkve upotriebe.
A kakvu za to nagradu nam daste?

Lothar.

Do jednoga vas trebalo je skončat,
Da ne čujemo tog hvastanja pusta.

Ljutovid.

U okove nam baciste slobodu,
I zakone nam pogaziste stare,
I Kodolaha nametnuste djavla.

Kodolah.

Zar puštaš, care, da pred tvojim licem
Tvog namjestnika taj buntovnik vriedja?

Car.

Nek sada sbori slobodno, što hoće,
A ja ću sudit, da li ima pravo;
Nek nitko više ne upada u rieč.

Ljutovid.

U ime svoga naroda ja sborim,
I moram njegve izpričati jade;
Al ako ovdje, u kršćanskom svietu,
Ni poklisara glava sveta nije,
Tad skinite je, ili će govorit;
Jer svetija je dužnost od života,
A narod mi je miliji od glave.
Taj narod pravdi od tebe se nada,
I zaklinje te, da mu skineš s vrata
Tu težku moru, Kodolaha ljuta;
Jer od kad s vojskom u Hrvatsku stupi,
Udovice nam zakukaše crne,
A ucviljene procviliše majke,
I zemlja naša krvlju porumeni
Od stida, gledjuć takvu nakazu,
Što majkam čeda iz utrobe vadi,
Pa u zrak baca, na koplja dočika;
Nit na njoj trava niče, prestrašena
Od ljuta ognja i kopita konjskog.
Svak za barbarstvom uzdiše Avara,
Jer njihno igo rosa mu se čini
Pram Kodolaha ljutome tiranstvu;
Pram razbojniku, koji otca moga,
Sjedokosoga starca Vojomira

*

Ko vuk u noćnoj zasjedi ulovi.
I ne ganu ga staro, dobro lice,
Brazgotinama bojnim narešeno,
Blagoćom što bi i plemenitošću,
I dostojanstvom i junačkim okom
Razoružalo i tigrove pandže.
Al Kodolaha ne umekša starac!
Neoružana tu mi otca ubi,
Nepokopana ostavi u gori,
Da slavno tielo raztrgaju vuci;
A zatim meni smrtnu zamku spremi,
Al ja izmakoh razkinuv je mačem.
Sad pravdu dieli, zaklinjem te krunom,
I uljem tvoje posvećene glave,
I nemoj silit dobroćudni narod,
Da podigne se na obranu svoju
I blage sreće domaćeg ognjišta;
Jer ne svrgneš li Kodolaha sa nas,
Tolikom vatrom planuti će narod,
Da sve je tvoje vojske neće moći
Ugasit, već će kano kaplja vode
U silnom žaru pobune izhlapit.

Kodolah.

Ja dalje slušat ne mogu! nek mač . . . (Hvata za balčak mača, a car ga mrko pogleda.)

Car.

Ne hvataj za mač, nagli Kodolaše,
Jer tko mač hvata, poginut će od njeg.
Zar hoćeš sudit, gdje car sudit ima?

Ludvig.

Moj otče, kako dopustiti smiješ
Pred carskim licem da se bunom grozi?

Da ugled tako tvoga carstva vriedja?
Gdje ikada se čulo il vidilo
Da plahi miš se silnom lavu grozi?

Lothar.

Ja kratkim putem riešio bih čvor . . .
Ko Aleksandar presjekav ga mačem.

Borko.

Sramota velja pred svietom bi bila,
A grieh pred Bogom smaknuti junaka,
Kog carev poziv svojim jamstvom brani.
Buntovnik nije Ljutovid, već ljubi
Slobodu roda, ko oblake orô;
A Kodolah je nasilan, ter sliepu
Pokornost od njeg naprasno zahtieva.
Nek svaki nešto popusti i neka
Pred carem ovdje razmiricu svrše.

Ljutovid.

Šta veliš, Borko! Ja da se pomirim?

Ratimir.

Zar da se pravda pomiri s nepravdom?
Da junačtvo se s krvoločtvom grli?
Sramoti ponos da ponudi ruku?
Vaj, bane Borko, u staroj ti glavi
Mudrovanje zar težke politike
I zadnju iskru ponosa ugasi?
I zar ne vidiš, da s hrvatskih usta
Taj savjet nije neg sramota pusta?

Borko.

Ne nagli, sinko, jer nagloća vaša
Oborit može domovinu biednu
U buru rata nedogledne sile.

Ljutovid.

Ne bojimo se pravednoga rata.

Bernard.

Bezobrazno je, što taj čovjek sbori
Pred licem slavnih carskih velikaša.

Razni povici.

Nek padnu ove buntovničke glave! (Žamor i buka u dvorani.)

Apokrizarius Valla.

Zaboravljate, da su poklisari.

Lothar.

Šta poklisari? Poklisare samo
Slobodan narod slobodnomu šalje,
Al to su naši robovi i sluge.

Ljutovid.

Tko rob? tko sluga? poklisari mi smo
Nepodjarmljena naroda hrvatskog:
Nek tamo dodje, tko to kazat smije.

Ludvig.

Ja primam poziv; ja ću doći tamo
Da dokažem ti rieči brata svoga.

Ratimir.

A ja ću spreman tvoj dočekat pohod,
Ne skinete li ovdje naše glave;
Al tad će dva nam ostat osvetnika:
Naš narod i Bog.

Povici u dvorani (silna buka).

Pod mač, pod mač š njima!

Car.

Ne dopuštam! Da kano Bernardove
I njihove me ne progone sjene!

Ljutovid.

Što grozite se lavom u kavezu!
Na bojnom polju da se ogledamo!
Daj, care silni, poslušaj im želje,
Ter žarkim gvoždjem prožeži nam oči;
Al kunem ti se ranam Isusovim,
Da skupo to će osvetiti narod,
Da šuplje naše sjati će se oči
Užasnije još nego Bernardove,
Ko repatice kužne, smrtonosne.

Car (podigne se sa trona sgrožen).

Vaj, grozno . . . dosta . . . jer već strašnu sjenu
Tvoj glas izazva . . . već preda mnom stoji . . .
Ti imaš pravo . . . Kodolah je krivac . . .

Bernard.

Presveti care, pusti brige carstva.
Po nalogu sam tu sabrao tvojem
Iz cielog carstva ponajljepše dieve
Da jednu od njih caricom izbereš,
Da zasladi ti brige carevanja. (Car se umiri, a prestrašeni se izraz lica razvedri.)

Car.

Ti revno za mir brineš mi se duše;
A šta će moje vladanje i brige,
Providnost božja kada carstvom vlada?
Ja tebi uzde carstva povjeravam,
Al pravdu ovom čovjeku učini
I Kodolaha po zasluzi kazni.

Al sad mi kaži odabrane dieve,
Da jedna od njih moje srce miri
Blagoćom rajskom svoga pogleda . . .
A ja ću krunom okrunit je carskom.

Lothar.

Ne, dragi otče, to bi kobno bilo!

Pipin.

I više bi ti doličilo starcu,
Da psalme pjevaš i bibliju učiš.

Ludvig (Pipinu).

Nepristojno se šališ, vječno diete,
Jer ne brineš se za budućnost carstva;
Al ako otcu nov se porod nadje,
Tad dioba će nastanuti nova
I možda će se krv gradjanska lievat.

Car.

Ni rieči više! Pokaži mi dieve,
Pak ti upravljaj saborom, Bernarde. (Bernard migne stražam, velika se vrata otvore, i u drugoj se dvorani vidi u polukrugu skup liepih djevojaka, a po sriedi JUDITA. Car sidje s priestola, uzadje u drugu dvoranu i stane pred Juditom.)

PRIZOR ČETVRTI.

Car.

To prekrasna je kita divna cvieća,
A u njoj ova ko liljan se vinu,
I ljepši miris u dušu mi lieva,
I puni mi ga ne kušanim mirom.
Al tvoje ime kaži, liepa dievo.

Judita.

Judita.

Car.

Kćerka grofa Velfa, je li?
Poznata si mi od prije po glasu;
A bi li htjela udati se za me
I vjetrom tvoje ljubavi mirisne
Sa moje glave odprhnuti brige?

Judita.

Moj care, ja sam službenica tvoja. (Car uzme za ruku Juditu i odvede je. Sav dvor otidje za carem; i Bernard. Dok se ovo sbiva, na lievoj strani pozornice Kodolah i Ljutomišalj stupiv napried šapću medju sobom.)

PRIZOR PETI.

KODOLAH i LJUTOMIŠALJ. — LJUTOVID, RATIMIR, ČETIMIR, GORAZD, BORKO i VALLA, gledaju za carem i za djevojkama, koje odlaze.

Kodolah (po tiho).

Je l' dakle vjera?

Ljutomišalj.

Tvrda kao kamen.

Kodolah (po tiho).

On mora umriet!

Ljutomišalj.

Ni Bog ne spasi ga!

Bernard (vraćajući se)

Bar vi, Slovenci, budite oprezni,
I ne dižte se ludo proti caru.

Četimir.

Mi pravdi uviek vjerni ćemo biti.

Bernard (Kodolahu i Ljutovidu).

A vi? Je l' čuste? Car zahtieva posluh
I mir u carstvu, s tog pomirite se.

Ljutovid.

I ja zahtievam mir u domu svome.

Bernard.

Unapried blaži, Kodolaše, budi.

Kodolah.

Po pravici ću radit kako treba.

Ljutovid.

Zar ti da znadeš, što je pravda sveta?

Kodolah.

Nas isto sunce grijati ne može.

Ljutovid.

S tog ti ćeš morat seliti u tamu.

Bernard.

Ti smjelo sboriš, moj junače mladi,
Al znaj, da naše prostire se carstvo
Od brza Ebra čak do Labe mutne,
Od Okeana sve do rieke Rabe,
Od glasnog Tibra do Eidere ledne,
Ter ako slije na te vojskâ more,
Potopit će ti svu Hrvatsku zemlju.

Ljutovid.

Do Triglav-gore mogu doći vali,
Al tu će naći naše čvrste grudi.

Borko.

Ne bacaj u smrt narod, Ljutovide,

Već mirno primi dobre pogodbe
I priznaj carskim lenom zemlju svoju.

Ljutovid.

U leno primit ono, što je moje,
I jedin narod što mi uzet može?
To hrdja može, al Ljutovid ne!
A ako komu luda misô sune
Da ugniezdi se u orlovo gniezdo,
Sa hridine u ponor će se survat,
Kad suri orô nad njim krila vine.
Već narod trpjet tiranstva ne može,
I ako opet Kodolaha vidi
Na svojoj zemlji, tad, Bernarde, ti si
Pred Bogom za boj novi odgovoran.

Bernard.

Ti, Kodolaše, budi pametniji;
Popusti i pruži pomirnicu ruku,
Pa oba skupa vladajte u miru.

Kodolah (Ljutovidu).

Što medju nama bi, nek više nije;
Zaboravimo razmirice stare,
I evo ruke, a ti pruži tvoju.

Ljutovid.

Grozoto strašna! Prije ću je odsjeć,
I psetu bacit, neg njom stisnut onu,
Što mojem otcu siedu glavu skinu.

Kodolah.

Da mač ti sieče ko otrovni jezik,
I da u vojsci same lave imaš,
Ni Bog od ovog mača te ne spasi.

Ljutovid.

U boju nemoj klonit se mejdana!

Kodolah.

Ti previše se groziš, ali pazi,
Da dugi puti do Hrvatske vode,
I da se vuci po šumama kriju! (Ode.)

Bernard.

Još jednom, bane, zahtievam pokornost,
Il inako će, kad proljeće dodje,
Pod Kodolahom silna vojska naša
Svu tvoju zemlju ratom opustošit.

Ratimir.

U domu našem spremne će nas naći.

Bernard.

Pa dobro dakle! Odabraste rat,
I rat nek bude; a ti, Borko, pazi,
Da zdrav Ljutovid i Ratimir dodju
Do doma svoga; jer se bojim, zamke
Na putu da im Kodolah ne spremi
I ne oskvrni svetost poklisara,
Te ne obruži carstva dobar glas.

Borko.

Ja za njih jamčim, moćni prijatelju;
Al ne daj, ne daj, ako Boga znadeš,
Da novo zlo se na moj narod sruši.
Premnogo već za vjeru krvi proli,
S tog barem neka carski namjestnici
I vojske Krsta kršćane ne biju:
Ukroti divlju naglost Kodolaha,
Zapovjedi mu, da postupa blago.

Bernard.

Nek ovaj prije pokori se meni,
Il nek se spremi na odlučan rat.

Valla.

Ne treba naglit navieštanjem rata;
Jer Bogu onaj za rat odgovara,
Tko naglošću ga svojom izazove.
S tog neka Borko jošte jednom kuša
Plemenitoga bana da umiri:
Popustiti će prije njegvom svjetu,
Neg vašim prietnjam i naprasitosti.

Bernard.

Nek bude tako. Ti pokušaj, Borko;
A ja ću do čas doć odgovor čuti. (Odlaze svi osim Borka, Ljutovida i Ratimira.)

PRIZOR ŠESTI.

BORKO, LJUTOVID i RATIMIR; poslie LJUTOMIŠALJ.

Borko.

Osviesti mi se, sinko! Ti si diete,
Što trči šarnog ulovit metulja,
Ne videć ponor, koji pred njim zija.
Ja i tvoj otac bismo prijatelji,
A ti med mojom odrastô si djecom,
Pa ja te ljubim kô i djecu svoju,
Jer uviek si se plemenit pokazô
I hrabar, ali nepromišljen, sanjar;
S tog kćerku svoju ne dam ti za ženu,
Jer tvoje vrele krvi ja se bojim,
I silne žedje moći i slobode,
Što proti samom uzdiže se caru.

Al tko se može opriet caru silnom,
Koj tolikima narodima vlada?
Ne srći ludo u boj, već oprezno
Uklanjaj naglost Kodolaha ljuta.

Ljutovid.

Ah, Borko, otče, tako sam te zvao
Od malih nogu, ne svjetuj me na to.
Ti tomu tigru svoju milu kćerku,
Sa kom me veže nerazlučna ljubav
I kletva vjere, obeća za ženu,
Pa sada hoćeš da se s njim pomirim?

Borko.

Ja morah, jer je on na dvoru moćan,
A da ga odbih, zamjerih se dvoru,
Jer tu je sada Bernard sve, a Bernard
Sa Kodolahom nokat je i meso.
Tad s jedne strane imao bih Bizanc,
A s druge nigda ne zasitne Mletke,
A s treće carske vojske s Kodolahom:
Pa tko tolikim da odoli silam?

Ljutovid.

Još narod čuva proročanstvo staro,
Što prorekla svećenica mu Tuga,
Kad na jug krasni dovela nam narod,
Da nitko neće skučiti Hrvate,
Nit ikad njima otet novu zemlju;
Jer bojovnike prosvjete i slobode
U ove zemlje Bog ih vojskâ posla;
A to svjedoče Avari, Franci, Niemci,
Naš narod koje hametom potuče.
O biedni starče, sumnjiv, nepouzdan,

Već nemaš vjere niti u svoj narod,
I s opreznosti da slobodu spasiš,
Slobodi roda robske lance kuješ,
I s dušmanima naroda se slažeš,
A kćerku svoju daješ vukodlaku,
Što tvojem rodu toplu krvcu pije.
Al ja je ne dam, tvoje obećanje
Od božje rieči jer ne vriedi više;
A prava ljubav to je božja rieč,
I njegva volja, proti kojoj tko će?
Da! rieč je božja ona ljubav divna,
On žarki plamen čista miloljublja,
Koj naša srca od djetinstva spaja.
S tog Milovida samo moja jest;
I ko što pravo franačko ne vriedi
Na moju milu zemlju Hrvatsku,
Ni na nju tako pravo Kodolaha,
Jer meni obje dade dobri Bog. (Pojavljuju se na vratima Bernard, Kodolah i Ljutomišalj.)

Ljutomišalj (potiho Bernardu).

Prepusti meni; ja ću im slogu smesti. (Bernard i Kodolah izčeznu, Ljutomišalj polagano slazi dolje.)

Borko (promisliv).

Moj sinko, ti ćeš upropastit narod,
Jer vjeruješ u poganske još priče,
Pa s toga i samom pomazanom caru
Ti nečeš vjernost; tim prot Bogu ideš,
A dah će božji vojsku ti razpršit.

Ljutovid.

Ne, Borko, božja ne udara srdžba
Na pravdu nikad, Bog će s nama biti.

Ljutomišalj (sašav dolje).

Ti nisi jošte ni vidio svieta,
Nit znadeš, kako bojna sreća vara.
A šta će tvoja malena Hrvatska
I četa vojske, koju kano pljevu
Razpršit može ljuta ratna bura!
Ja poznam sviet, jer bijah u Bizancu,
U Rimu, Mletcim, Cahu i po svuda,
I svud upoznah ljude i dubokom
Oružah mudrom politikom glavu.
A šta smo mi? Barbari jošte divlji;
Pa misliš, da će ti divlji Hrvati
Odolit carskoj vojsci i taktici?
Pokorit nam se treba, smatrat srećom,
Da car pod svoje okrilje nas prima.
Pa ako i jest Kodolah ubijô,
To naravno je, jer treba iztriebit
Iz divljeg polja korov i šikarje,
Da zasadi se plemenita njiva.

Ljutovid.

Ja znam, da dosta skitô si se svietom,
I kamo l' sreće da se ne povrati,
Jer po njem nisi sakupljao med
Kô pčela, već kô pauk ljuti jed;
Pa sad se stidiš čak i roda svoga,
Kô i mi tebe, narodnog izroda.

Ljutomišalj.

Ne vriedja mene djetinsko buncanje.
Al još ti jednom velim, da priznadeš
Mog brata banom, cara carem, il ću
Sa Kodolahom i ja udrit na te.

Ratimir.

Ne bojimo se strategije tvoje,
Ni politike, jer med plahim ženam
I podlim varkam dvorskih spletkarija
Još nitko vojske vodit ne nauči.
Al nas je stari učio Vojomir
Na Hune ići i na same Franke;
A po tom znaj, da spremne ćeš nas naći.

Borko.

Zar dotle, djeco, brate, već ste došli,
Da navieštate rat bratoubojni?
Osviestite se!

Ljutovid.

Milovidu daj mi.

Ratimir.

I s nama vojuj za slobodu roda.

Ljutomišalj.

Da buntovnici budemo ko i vi?

Borko.

Još jednom, djeco, kumim vas i molim,
Pokorite se, jer me vjernost veže
Uz cara, te ću na vas morat ići.

Ratimir.

Ne bojimo se.

Ljutovid.

Tvoju kćerku daj mi,
I s nama budi, pa Hrvatskom vladaj.

Borko.

Ne mogu vjeru ni rieč pogaziti.

Ratimir.

Ti, Borko, Bogu za krv odgovaraš,
Na bojnom polju koja će se prolit,
Al jao tebi, jer je s nama pravda!

Ljutomišalj.

Sa nevjerama nije Bog ni sreća.

Ljutovid.

I uprav s toga s tobom biti ne će.

PRIZOR SEDMI.

Vraćaju se BERNARD, VALLA i KODOLAH.

Bernard.

Što bi? Jel' rat odabrô ili mir?

Ljutomišalj (s očitim veseljem).

Rat, Rat!

Valla.

Ne treba naglit, jer je rat
Bič božji svakom narodu na zemlji:
S tog, Ratimire, ti koj dobro znadeš,
Kolike patnje rat donosi sobom,
Još jednom dobro promisli, šta želiš.

Ratimir.

Rat - i - mir ja se zovem, i mir primam,
Tko mir mi nudi; ali smrtni rat,
Tko ratom domu i narodu prieti;
A sav je narod uz nas kano jedan,
A gdje je sloga tu je i pobjeda;
Tog u vas nema, ma daste i jaki.

Ja dakle vama biranje prepuštam:
Il dični mir il rat?

Bernard.

Rat neka bude! (Ljutomišalj i Kodolah zlobno se podsmjehujući prama Ljutovidu ruče ruke. Borko to gleda snebiven.)

Borko.

Vaj, biedni dome! S kim se brat moj roti!

(Zavjesa pada.)

*

ČIN DRUGI.

Tabor Ljutovida u Kranjskoj. Po brežuljku su razapeti čadori. S brežuljka vode dvie staze dolje na sprednju pozornicu. Ljutovidov šator stoji na podanku brežuljka s lieve strane sprednje pozornice, a ulaz mu je otvoren prama gledaocem. Na dnu obzorja vidi se u daljini veličajni Triglav. Izmedju brežuljka, na kojem se vide čadori, i Triglava bije se bitka, medju Ljutovidom i Kodolahom. Na brežuljku stoje Ljutovidovi guslari i gledaju razvoj bitke. Oko guslara ima desno i lievo dva skupa staraca, žena i djece iz puka slovenskoga.

PRIZOR PRVI.

DVA GUSLARA Ljutovidova, ŽREC i PUK.

Prvi guslar.

Užasna je bitka ta! Ognjene se vojske biju
Od bosiljke zorice do podnevna jarka sunca.
Zemlja pije krv i znoj: znoj sa čela naših borca,
A krv njemačku.

Drugi guslar.

Još se ne zna, na kom je mejdan, a njih deset puta
Više ima od naših. Ban Ljutovid sieče kano
Munja ognjena.

Prvi guslar.

Kan' da ga je rodio Strahor-Davor, Niemce hara;
Ali da ga silan broj kletog Niemca danas shrva,
Kuku narodu!

Drugi guslar.

Što to veliš, nebore! gdje će ovce zaklat lava?
Kuku Niemcima!

Prvi guslar.

Tko će goru posjeći, koja nema nigdje kraja,
Goru Niemaca?

Drugi guslar.

Goru će izgoriti dva ognjena ljuta zmaja,
Ratimir i Ljutovid, dva krilata ljuta zmaja,
Zmaja ognjena!

Prvi guslar.

Ali jao, Četimir sa Gorazdom eno stiže,
S toga vojska njemačka još smiono čelo diže;
Al će bježat već.

Drugi guslar.

Već im vjetar ledeni smrtne strave noge nosi,
Već uzmiče Kodolah, da ga mačem ne pokosi
Silni Ljutovid. (Dolaze sa stražnje strane s pratnjom najprije knez srbski ČESLAV, pak knez bugarski MORTAG.)

Prvi guslar (prema Česlavu).

Kažte ime, i koja sreća doniela vas danas amo,
Hrabri junaci.

Česlav.

Knez srbski Česlav ja sam, i vaš brat,
Te s Ljutovidom želio bih sborit.

Mortag.

A ja sam Mortag, vaš brat Bugarin,
Te i ja želim sborit slavnom banu,
Junaka takva jerbo još ne vidjeh.
Gle, kako poljem sve pred njime bježi,
A koga udre, taj se već ne diže.

Drugi guslar.

Kad se bitka dovrši, tada ćete moći s banom
Slavnim sboriti.

Prvi guslar.

Od užasa groznoga, konj na konja biesan skače;
Sve se mota u klupko, ko kad vjetar lišće vije;
Talas konjâ, oružja, krvi, truplâ sve se skupa
Valja po polju.

Drugi guslar.

Polje bojno vedri se, kano nebo iza kiše:
Tu i tamo raztrgan pram obzorju oblak juri,
Jer ga bura progoni, ili žarko sunce s neba —
Sunce Ljutovid.

Prvi guslar.

Hvala silnom Davoru, pobjeda je opet naša,
Deset puta po polju pobjede ih strah raznaša
Bana silnoga.

Drugi guslar.

Kano zmaj u proljeću iz praha se magle izvi,
Sja na suncu žarkome, u oružju krvavome:
Bježi Kodolah. (Odlaze s Češlavom i Mortagom.)

Glas Ljutovidov u daljini.

Kodolaše! Kodolaše! stani! Na mejdan! na mejdan!
(Čuje se jače kreševo.)

Narod (s jedne strane).

Pomozi, Bože Isuse, banu Ljutovidu! Pomozi!

Narod (s druge strane).

Pomozi mu, Vide jaki! Pomozi, Perune!

Prvi iz naroda (s desnoga skupa).

Zovite Isusa u pomoć, neznabožci, a ne Vida!

Drugi iz naroda (s lievoga skupa).

Vi ste neznabožci, i izdajice vjere. Pomozi mu,
Vide sveti!

Prvi iz naroda.

Vaše će ga poganske molitve unesrećiti!

Drugi iz naroda.

Vaše, vaše, neznabožci! (Guslari se opet pojavljuju, a u njihovom su družtvu Češlav i Mortag.)

Prvi guslar.

Vaj, sad Franci opeta obkoliše slavnog bana,
Kano vepra hrtovi; ali laju iz daleka,
A na nj ne smiju!

Drugi guslar.

Ali ako navale, propao je junak silni,
Dika Hrvatske.

Žrec.

Ne luduj, starče! ban ne može past
Na polju bojnom.

Drugi iz naroda.

Čujmo, šta veli žrec, čujmo! On prorokuje.

Prvi iz naroda.

Ne vjerujte poganinu! to je vještac, on će ga ureći.

Drugi iz naroda.

Ne vriedjajte Vidova žreca! on je vidovit! on je svet!

Prvi iz naroda.

Ubijte neznabožnog psa! Žreci su krivi našemu zlu!
Jer ne vjeruju u Isusa!

Žrec.

Ne grieši, šuti, puče nevjerni!
Svevidni Vid na moja usta sbori.
Vid jaki veli: Ljutovid, vaš ban,
Na bojnom polju neće poginut!

Prvi glas iz naroda.

Nego gdje?

Žrec.

U krilu svoje ljube milene.

Prvi glas iz naroda.

Ti lažeš, jer Ljutovid nema ljube.

Žrec.

Što nema, skoro može imati.

Razni glasi iz naroda.

Šta ti znaš, neznabožče? Ti ćeš ga ureći. Ubijmo ga!
ubijmo ga!

Drugi glas iz naroda.

Nek nitko svetog žreca ne dirne!

Žrec.

Da, ubijte me, nevjernici vi,
Što ostaviste stare bogove
Otaca vaših. Ja ću rado past
Za slavu svete vjere Vidove;

Al kada umrem, vidjet ćete tad
Na moja usta da govori Vid.
Zapustili ste Vida i Peruna,
Al Perun i Vid nisu narod svoj.
Gle, eno za vas i sad biju boj
Sa vrha sipljuć munje Triglava, (na Triglavu se počne oblačiti i polagano sievati)
I sieku Franke; a da nema njih,
Zar naša mala vojska mogla bi
Predobit vojsku, veću deset put?
Ah, klekni sa mnom, vierni narode,
I sa mnom moli Vida, Strahora,
Nek slavnom banu dadu pobjedu! (Triglav omotava troglavu glavu sve gušćim oblacima, sve jače sieva i čuje se u daljini mukli tutanj groma. Jedan skup naroda klekne, a drugi gleda zapanjen sad u žreca, sad na bojno polje. Žrec poklekne, podigne ruke u vis gledajući put neba, pa moli):

O Vide sveti, sjajni, dobri, jaki,
Što višnjim okom svemir obasjavaš,
I budiš život svud zenice žarom,
Zeleniš šume, polja cviećem kitiš,
Oj, ustan, Vide, sa zlatnoga stola,
Dafine sjajne izpod zlatnih grana,
I bielca svoga zajaši pomamna,
A mač grebeštak desnom rukom stisni,
Nek Franke oči tog mača skamene;
Il ko što jutrom kosiš crne tmine,
I milu kćerku zoru oslobadjaš,
Pokosi danas Franke, Niemce ljute!
I neka s tobom na konjicim zlatnim
Pojezde tvoja dva Jakšića sina;
Nek koplja bace na dušmansku vojsku,
I neka hrte nahuckaju na nje!
Otvorite se vrata na Udbini,

Nek stari krvnik Crnobog izidje,
Nek pusti svoje bjesomučne Biese,
I suhu Alu sa Goleč-planine,
I troglavoga crnoga Balešu,
Da Niemce modrim plamenom izgori,
Da hladnim vjetrom u led ih sledeni,
I natjera ih na Stupnicu vodu. (Preko pozorišta, s desne strane brežuljka vide se slovenski vodje Četimir i Gorazd, gdje vode vojsku u bitku.)

Prvi guslar.

Na kog vojsku vodite, o slovenska braćo mila,
U čas odlučan?

Češlav.

Ta na koga će neg na Niemce ljute!

Žrec.

A ti, Perune Strahore svesilni,
Sa vrha tvoga brda troglavoga
Zaori gromom, gradom i olujom;
Olujinom se zaogrni mrkom,
Zagrmi težkim kolim po nebesim,
I kopitima konja Jabučila
Olujne, guste uzdrmaj oblake. (Grmi sve jače.)
Oj, udri bože šestopernim strielam,
Nek sjajna sestra pomogne ti Munja!
Izgori ognjem, strahovitim višnjim,
I u prah stvori vojsku njemačku! (Čuje se još jača grmljavina.)
Oj, slava tebi, Strahore-Perune!
Zagrmi gromom, kolima krkori! (Opet se čuje sve jači tutanj groma. Triglav se zamota gustim oblacima na vrhu, gdje se diele tri glave, i sieva.)
Oj slava tebi, Strahore-Perune! (Čuje se silna

zveka oružja. Narod kliče: »pobjeda, pobjeda!« Preko pozornice bježe franačko-njemački vojnici. Kodolah dotrči na pozornicu bježeć pred Ljutovidom. Narod mu stane na put vičuć: »ubij ga, ubij ga!« Drugi viču: »živio ban Ljutovid! živio Ljutovid!« Sve jače grmi i bljeska.)

PRIZOR DRUGI.

LJUTOVID i KODOLAH na sprednjoj pozornici, dok ostali ostaju na otražnjoj.

Ljutovid.

Već stani jednom, kukavice sinja!
U deset bitka na polju te tražih,
I svud te vikah, da na mejdan staneš,
I kosih tvoju vojsku kano snoplje,
Da do tvog srca jednom doprem mačem,
A ti mi uviek umaknu, ko da te
Sa crnom tminom pakô obkolio,
Od moga mača štiteć čedo svoje.
Sad neka sunce na nebu potamni,
I tada će te moje koplje naći;
Jer tad će iz mog razjarena oka
Bies zaiskriti i razsvietlit tminu!

Kodolah.

Zar ja da bježim? Kodolah da bježi?
U pakô ti ćeš bježat! lažo, umri! (Kodolah baci koplje, koje se odbije od Ljutovidova štita, pa zarukne od jada. Ljutovid baci koplje i obori Kodolaha. Kodolah se pridigne, stenjući, na koljena.)

Ljutovid.

Sad hvala tebi, moj svevišnji Bože,
Sa roda svoga skinuo sam moru.

Kodolah.

Zar misliš da sam mrtav? čekaj malo!
Još nije ova bitka dovršena;

Nek malo jošte uztraje mi vojska,
Slovenci hrabri u pomoć će doći,
I tvoju skotsku skinuti će glavu.

Ljutovid.

Sva tvoja vojska pokošena leži,
I bježi kano na vihoru pljeva;
Sad strepi, mrki vuče; sad si rob!

Kodolah.

Ja rob? Ja, komu svi ste robovi,
I koje do sad šibô sam ko roblje,
I koje opet mislim šibati!
Ja rob? Al eto idu osvetnici!
Gorazde amo, Četimire brzo,
Osvetite me, ubijte tog roba!

PRIZOR TREĆI.

Dolaze ČETIMIR i GORAZD, pak RATIMIR.

Četimir.

Da, Kodolaše, osvetnici idu;
I baš u dobar stignuli su čas,
I već su dielom izvršili dužnost;
Ter evo nose pobjedno oružje,
U zadnjem času što odluči bitku.

Kodolah (prama Ljutovidu).

Gle huljo, sad se hvastaj, sada kaži,
Kodolah je li il Ljutovid rob?
Tog buntovnika na vješala tanka!

Četimir.

Al prije tebe ogrliti moram,
Jer sveta nam je tvoja glava, sveta;

Ni za sav sviet je mi ne bismo dali!
Oh, kako ću je ogrliti sada,
Ko što si i ti naše vjerne ljube!
U srcu našem gorila je vatra,
Al potajana kano pod pepelom,
Dok ti si harô naša plodna polja
I dok si naše otimao ljube,
Ubijô djecu, sramotio dieve:
Sad sini, munjo, ogrli ga, maču,
U tielu podlu dušu mu izgori! (Zamahne mačem, da mu odrubi glavu. Ljutovid svojim mačem odbije udarac.)

Ljutovid.

Gospodar ja sam njegova života.

Kodolah.

Ha izdajice! pomela vas kuga!
Sa neba žive udrile vas munje!
A gavranovi kopali vam oči!
Oh, pričekajte, dok mi novu vojsku
Car silni pošlje, u prah ću vas stvorit;
A dušu će vam pojesti kurjaci.

Gorazd.

O Ljutovide, pusti da mu usta,
Ta vrata pakla, zatisnem da ne bi
Od crnih psosti i smradnog mu daha
I ovo sjajno potamnilo nebo.

Ljutovid.

Ne, pustite ga, tog junaka silnog,
Što hvastao se, da će mene satrt,
I sav mi narod u pepeo stvorit:
Nek javi Niemcem, kako drži rieč!
Nek javi dragoj, da je njoj za ljubav

Iz grudi moje izčupao srce,
Da ljubomornost iz svoga izčupa!
Oh, pustite ga, nek mu plahu dušu
Sramota vječna živim ledom peče!
Nek bude djeci zabavom i brukom!

Kodolah.

Grom u te, pseto! svrab i kuga na te!
Usahnuo ti taj otrovni jezik,
Nakaljen ljute na otrovu zmije!

Narod.

Zakolji ga! Utuci ga, ko vuka!

Ljutovid.

Zaludu bjesniš, otrovnice zmijo,
Na rep sam tebi čvrsto nogom stao;
Sad otrov rigaj, ali ujest ne ćeš,
Jer mačem sam ti polomio zube.
Nek žive hrdja! na granicu s njime!
Ti meni za njeg jamčiš, Četimire!
Nek žive, da se pred Francima hvasta!
Odvedite ga.

Kodolah.

Ali prije umri! (Kodolah sakupi zadnje sile i skoči da iznenada rani mačem Ljutovida. Ovaj odbije udarac, i opet ga obori. Ratimir ga udari topuzom, da se prevrne, pa lipsajući, hriplje.)

Ti proklet bio! . . . moja kob . . te . . stigla!
(Izdahne, nebo se počne vedriti.)

Narod.

Sad hvalmo Boga, s nas je mora pala. (Vojska i narod kliče: »Živio ban Ljutovid!« pak odnesu Kodolaha. Drugi Guslar, Česlav, Mortag i većina naroda odu razgledati bojno polje. Dolazi GLASONOŠA.)

PRIZOR ČETVRTI.

Glasonoša.

O bane slavni, na granici tamo,
Gdje Triglavovi zamiru obronci,
Pojavila se silna carska vojska:
Pedeset stalno hiljada je ima,
A Balderih je hrabri glavom vodi.

Ljutovid.

O Bože dobri, kano mrki vuci,
Kad ciča zima i ljut glad ih tjera,
Na mirne stane nasrću i laju,
Zaviju biesno, po vratima grebu;
I netom čovjek jednog strielom sruši,
Već drugom oči zaiskre u noći,
Ko plamen sinji, i zatuli glas;
Jer jače u njim glada oganj bjesni
Neg ciča zima, nego strava smrti:
Na moju tako otačbinu biednu
Ko gladni vuci divlji Niemci srću!
I netom jednu pokosim im četu,
Ko da iz pakla vriju srne druga,
I kano mrki smrtonosni oblak
Na biednu moju Hrvatsku se vine,
I baca svoju zloslutnicu sjenu
Po vedrom polju njezine slobode.
Oh, velji Bože, hrabrosti nam podaj,
Tudjinca sili da ne podlegnemo!

Prvi guslar.

Slavni bane, ne boj se; vidoviti žrec proriče,
Da na polju ne ćeš past, već u krilu svoje ljube.
Svoju glavu ponudi, bude l' krivo prorekao
Žrec vidoviti.

Glas iz naroda.

Jest, tako je; i mi smo žreca čuli.

Ljutovid.

Nek dodje amo.

Žrec.

Tu sam, slavni bane.

Ljutovid.

Je l' istinito, što mi guslar veli?

Žrec.

Jest istinito, Vid mi svjedok bio!
I tako ja ga nikad ne vidio
U Rajevini pod dafinom zlatnom,
Iz zlatne kupe nikada ne pio!

Ljutovit.

Pa što proričeš?

Žrec.

Da na bojnom polju
Izgubit ne ćeš glavu junačku.

Ljutovid.

Al' gdje?

Žrec.

U krilu tvoje vjerne ljube.

Ljutovid.

Ti čestit bio, kako pravo kažeš.

Ratimir.

To proročanstvo može proreć svak,
Jer svi smo prije za te spremni past
Neg svoga slavnog izgubiti bana,

Jer ti si zviezda domovine naše,
Jer kano vjetar hrabrost po njoj širiš
I toplom rieči uzpaljuješ srca.
Da to prorečeš, treba l' biti žrec? (Žrec, prvi guslar i ostatak naroda ode.)

PRIZOR PETI.

Prvašnji i gadski župan MRKO.

Mrko.

Vrhovni bane svih Hrvata, zdravo!

Ljutovid.

Zar dozna, Mrko, gorska haramijo,
Da bojna sreća na našoj je strani;
Pa dodje k nama kô šišmiš, što bio
U boju sada ptica, sada miš,
Već kako na kom bojna sreća bila?
Il možda kakvu novu zamku snuješ?

Mrko.

Oprosti, bane, svojim odmetnikom!
Ljutomišlja nas lukavost zavede,
Dokazujuć nam, da na žalu gradiš,
Kad franačkome opireš se caru;
Al kada tvoju vidjesmo pogibelj,
Odolit više srcu ne mogosmo,
Sva vojska gadska pod barjak se skupi,
I viknu: sad nas k našem banu vodi,
Jer dokle braća ginu za slobodu,
Sramota, mi da gnjijemo u miru!
Sad eto vojske, eto ti barjaka,
A ti nam sudi kako zaslužismo.

Ljutovid.

Na bojnom polju sad, župane Mrko,
Stid s lica krvlju njemačkom operi.

PRIZOR ŠESTI.

VOJISLAV, LJUTOMIŠALJ, koje dovede jedan vojnik Ljutovidov, pak odmah ode, i prijašnji.

Ljutovid.

Gle, eto moga brata Vojislava!
Oh, kamo l' sreće, da je viestnik mira.

Vojislav.

Jest viestnik mira, druže, brate moj . . (ljube se).
Moj otac Borko poslao me k tebi,
Da još se jednom kušamo izmirit,
Da brat ne lieva svoga brata krv.

Ljutovid.

Ja želim mir, al dičan mora bit;
S tog jasno kaži mira pogodbe.

Vojislav.

Na Kupi Borko s cielom vojskom čeka,
I prije borbe on te vruće moli,
Da vjeran budeš pomazanom caru,
Da njega priznaš za vrhovna bana,
Da odmetnika Mrka mu predadeš,
A buntovnike Slovence sa cielom
Slovenskom zemljom carskome margrofu;
A tebi budi ravna Posavina
Od Gadske sve do mutna Podunavlja,
I Milovida moja sestra ženom.

Ljutovid.

Ne stidiš li se, pobratime mili,
Sramotu takvu svjetovat izdajnu?
Zar Ljutovida ne poznaješ ponos?
Zar bit ne može dobar kršćanin,
Tko papinoj se lutki ne klanja?
Zar božja vjera robstvo nalaže?
Slovence predat, to je odsjeć ruku
I sam svu svoju iztočiti krv.
Il da smo složni svi i slobodni,
Il bolje da svi skupa umremo!
Ja Borka priznat ne mogu za bana,
Jer tim bih banom priznô carskog roba
I tim Hrvatsku svu u robstvo vrgô;
A ban Hrvata nikoga do Boga
Nad sobom priznat u Hrvatskoj ne smie.

Vojislav.

Balderih već je na Slovenskoj medji,
A naša vojska spremna je na Kupi:
Med nakovnjem si i kladivom težkim;
S tog promisli se.

Ljutovid.

Ne svjetuj me dalje.

Vojvode.

Mi odbijamo svaku pogodbu.

Ljutomišalj.

Mi poklisarsku dužnost izvršismo;
Sad hajdmo natrag; neka lude ginu.

Vojislav.

Ne nagli; jošte dovršili nismo;
Još mogu sklonut dobrog Ljutovida.

Ljutomišalj.

Što trebaš pred njim puzit kano crv?
Zar ne znaš, ako preveć mu pokažeš
Da želiš mir, tad pomislit će možda,
Da rata se bojimo? S tog u kratko
Nek kaže: il će mir il rat.

Četimir i Gorazd.

Rat, rat!

Ljutomišalj.

Pa šta se i vi sad grozite ratom?
Te vaše jadne prietnje u mom srcu
Tek veću žedju krvi i osvete
I pobjednoga uživanja pale.
Pokazat ću vam skoro, što je rat,
Barbari divlji, koji niste čuli
Nit znate, bojna taktika što znači.

Vojislav.

Ni rieči više! ja zastupam otca
A ti mi moje poklisarstvo kvariš;
S tog odmah od tud odstrani se, dokle
Sa Ljutovidom razpru ne izmirim.

Ljutomišalj.

Od svoga otca pametniji nisi,
A bez mene ćeš ugovarat ludo;
Al tu uvredu skupo ćeš mi platit.

Vojislav (Ljutovidu).

I tvoji ljudi neka se udalje,
Jer samo s tobom govoriti želim. (Svi se povuku prama vrhu brežuljka, a Ljutovid i Vojislav udju u Ljutovidov čador, koji gleda otvorom prama gledalištu.)

PRIZOR SEDMI.

VOJISLAV i LJUTOVID.

Vojislav.

Ja poklisarski nalog svoj izvrših,
Sad nek ti srce pobratimsko sbori:
Ah, ako možeš nagodit se kako,
Popusti častno bar za koje vrieme,
Dok tvrdog starca otca ne umirim,
Koj strepi za spas duše svoje, misleć
Da vjernost caru franačkom ga veže.

Ljutovid.

Ja žalim, brate, to nije moguće.

Vojislav.

Popusti, bane, bar za koje vrieme,
Jer star je otac, pred Boga će brzo,
A ja ću odmah tebe banom priznat.

Ljutovid.

Al ugovori nisu igra pusta,
I da priznadem jednom carsku moć,
Oteti joj se više ne bih smio.

Vojislav.

Tad zaklinjem te suzam sestre svoje,
Što kuka kano kukavica crna,
A ne zna jadna, za kime da kuka,
Za otcem, bratom il za dragim svojim.
Gle, ona ovu naranču ti šalje,
Uz more skupa što ste usadili
I jedan drugom tvrdo zavjerili,

Da kada ona zlatno voće dade,
Tad da ćeš po nju sa svatovim doći.
Ne gazi sada obećanja svoga,
Već, ljubiš li je jednom iskrom samom
Od onog žara, kim te ona ljubi,
Tad smiluj joj se, ne ubij je biednu
Mog otca smrću, il mojom il tvojom.

Ljutovid.

O zlatno voće, ljubavi jabuko,
Koliko divnih uspomena budiš,
I s crne zemlje prenašaš me u raj,
U mladosti mi cvjetni perivoj,
Gdje gojih ružu mirisnu rumenu,
I lahorom je uzdaha milovah,
Kod tihanoga mora plavetnoga!
Narančo zlatna, primi ovaj cjelov,
Nek on svjedoči, kako mi je milo,
Da tvoj me zalog sjeća obećanja.
Ah, Vido moja, ne vidim te davno,
Al u srcu te svome uviek ćutim
I gledam okom ljubavi prežarke;
Nit ikad sjever k jugu ne zapiri
Da po njem koji uzdah ti ne poslah:
Sad narančom me sjećaš obećanja,
A ja ga želim izpunit ko i ti.
Al srce moje na zlo, na zlo sluti;
Jer ja sam spreman za te i umrieti,
Al žrtvovat ti domovinu ne ću.

Vojislav.

Ti drage tvoje Milovide bratu
I starcu otcu rat navieštaš smrtni?

Ljutovid.

Ja branim samo jedinstvo i slobodu.

Vojislav.

Ah, kako tužno te mi rieči zvuče,
Al moram, jadan, pristati uz otca;
Jer inače će u kamen me uklet,
Od gorke boli puknut će mu srce.
Nek dakle teče jednorodna krv,
Nek pobratima kolje pobratim,
Od groze neka nebo pomrča!
Ti dakle ne ćeš Milovide svoje?

Ljutovid.

Ne kaži toga.

Vojislav.

Al je otac ne da,
Dok pogodbe, što donieh ti, ne primiš.

Ljutovid.

Tad morati ću mačem po nju doć. (Izlaze iz šatora.)

PRIZOR OSMI.

S brežuljka sadju dolje PRVI GUSLAR, vodeći ČESLAVA i MORTAGA; pak RATIMIR, ČETIMIR, GORAZD i LJUTOMIŠALJ. Poslie se pokaže na brežuljku ŽREC, okružen narodom, napokon FORTUNAT.

Prvi guslar.

Slavni bane, ta dva kneza, Česlav Srbin Timočanin,
I Bugarin Mortag hrabri, hrabrosti se diveć tvojoj,
Sborit žele ti. (Ode.)

Ljutovid.

Po volji, braćo, kažite mi želje.

Češlav.

Zdrav da si, slavni bane!

Ljutovid.

Zdrav mi bio!
Do mene koja sreća te doniela?

Češlav.

Ja htjedoh ići k caru franačkomu,
Da tražim pomoć proti Bugarima,
Jer knez im Mortag moju zemlju hara;
Al videć, kako ti uništi danas
Svu carsku silu, evo k tebi dodjoh
Pod bratskim krilom utočište tražit.

Ljutovid.

Ja želim, svakom da pravica bude,
I svačiju ću braniti slobodu,
A kamo l' ne ću Srba braće svoje.
Al treba čuti i Mortaga rieči.

Mortag.

Zdrav da si, slavni bane!

Ljutovid.

Zdrav mi bio!
A kakva sreća tebe amo nosi,
Gdje brat te tuži, da nebratski radiš?

Mortag

Sa Grcima je Češlav u savezu,
A srbske čete prieče me u borbi
Prot prelukavoj bizantinskoj liji;
S tog morah prije pokoriti Srbe,
Da obranim se od lukavih Grka.
A sad sam htio k Franačkome caru,

Prot Bizantincem s njim da savez sklopim.
Al videć, kako danas ih porazi
Tvoj mač, u tebe, brata, savez tražim.

Češlav (Mortagu).

Mi slobodne bi pustili ti ruke,
Da naše zemlje ne otimlješ nama.

Mortag.

To mora biti, da nam iza ledja
Ne udarite, dok bijemo Grke.

Češlav.

Pa da šta ćemo, kad nam dom otimaš?

Ljutovid.

Osviestite se, braćo; jer dok braća
Za zajedničku otimlju se kuću,
I jedan s drugim dušmanski se kolju,
Do tada treći obojici radi
O glavi, njemu da ostane kuća.
S tog treba prije udariti složno
I uništiti grabežna tudjinca,
Pak bratski kućne riešit razmirice.

Češlav.

Ti liepo zboriš, ali kada jednom
Bizancij silni Bugari razore,
Od bahatosti njihove tad tko će
Obraniti nas?

Četimir.

Tko će drugi, braćo,
Neg treći brat, neg velji Ljutovid?
U tudjinaca, Franka niti Grka,
Ne treba vama tražit pravicu;

Jer pravica je njima samo korist.
Podjarmit će vas, pravice vam eto.

Mortag.

Ti pravo kažeš, Četimire; rado
Na tvoj ću savjet pristat, Ljutovide,
Ti budi nama otac i sudija.
I ja sam htio ići sve do cara
Da Češlavove osujetim želje,
Al kada vidjeh, kako sablja tvoja
Ponizi danas carsku veličinu,
Tad vidjeh, prot Bizanciju da nema
Od tebe, brate, jačeg saveznika.

Četimir.

Pristani na to, Češlave; po pravdi
Obojici će sudit Ljutovid.

Češlav.

Ti nama budi sudcem, Ljutovide,
I ti nas brani od dušmana naših.

Ljutovid.

To valja, braćo; uzdajte se u me,
I kako budem sudio vam pravo,
Ja bio zdrav! Al eto viest mi stiže,
Da nova vojska silna na me ide
Pod Balderiha hrabrog zapoviedju,
A s drugom Borko dopro je do Kupe;
S tog moram prije branit kuću svoju,
A za tim vašu riešiti ću razpru,
I bizantinsku oholost suspregnut.

Četimir.

S tog, mila braćo, najprije vi nama
Pritecite u pomoć, jer pogibelj

Od vaše jača sada nama prieti.
Nek svima vodja bude ban Ljutovid,
Jer njegvo ime zastava je dična,
Nad kojom uviek pobjeda se krili.

Mortag.

Na ušću Save i Morave mutne
Sva moja vojska sakupljena čeka,
Sve sama brza hrabra konjanika.
Za malo dana dovest ću je amo
I pod tvoj slavni barjak postaviti,
Da s tobom ide u smrt il pobjedu.

Češlav.

A moja vojska pod Timokom stoji;
I ja ću brzo dovesti je amo,
Da s tobom slavno dušmane pobiedi.

Ljutovid.

Na moje ruke hajte, mila braćo,
Nek javi vama kucaj srca moga,
Kol' žarko ljubi Hrvat braću svoju;
Da cjelovom zapečatimo slogu. (Grle ga Četimir, Mortag i Češlav.)

Žrec (s brežuljka, okružen narodom).

O velja goro, sveti Triglave,
Što sa tri glave put neba se dižeš,
Svjedokom budi ovoj bratskoj slozi;
I ko što tvoje te tri gorde glave
Razlučit ne će gromi ni vjekovi,
Nek tako onaj zagrljaj presveti
Na vieke veže tri plemena dična (Fortunat se pojavlja gore na brežuljku):
Slovence, Srbe i Bugare hrabre

U zagrljaju hrvatskog im brata.
A vi, o bozi, sa Triglava gore
Tu svetu slogu braće blagoslov'te!

Narod.

Usliši, Vide, molbu žreca svoga!

Fortunat (salazeći dolje).

Podpunija da ova sloga bude,
U dobar čas tu providnost me vodi.
Fortunat ja sam, Istranin, vaš brat,
A patrijarha Grada i Mletaka;
Al jer hrvatska u žilam mi krv,
I puka svoga jer pravice branih,
Ne trpe mene Mletci niti Franci,
Te prognaše me sa stolice moje;
S tog tebi dodjoh, Ljutovide slavni,
Da s tobom radim za slobodu roda.

Ljutovid.

Fortunat znači Srećko: ti nam sreću
Donosiš sobom, sveti patrijare.
Poznata mi je tvoja ljubav roda
I mudrost glasna, s koje svietom sloviš,
A mudrost je ubojito oružje.

Ratimir.

Prisegnimo na mačeve sad vjernost,
Da jedan drugog ostaviti ne će
U pogibelji, da nijedan nikad
Prot drugom bratu mača dići ne će,
Već da će jedan za drugoga ginut.
I proklet bio, tko iznevjerio!
Zakletvu nek nam blagoslovi Srećko! (Svi vade mačeve.)

Ljutovid.

Još nikad ljepši ne svanu mi dan
Nit sunce sreće! Jedna sama ljaga
Sjaj divni njegov neslogom pomrča.
Jer dokle ovdje svi Sloveni juga
Kroz vodje svoje jedan drugog grle,
Ban Borko na njih silnu vojsku diže,
Da tu im slogu u krvi utopi;
A sin nas gleda, — ne slaže se s nama!

Četimir.

Pristupi k nama, Vojislave, ili
Smrt Borku, slugi cara franačkoga!

Ljutomišalj.

Smrt svima vama, odmetnikom cara!

Mortag (Vojislavu).

Pristupi k nama, mladjani junače!
Jer Kupi Borko stiže, al dalje ne će:
U Kupi će se okupati krvi.

Ratimir.

Na Franke prije i na Niemce divlje:
Jer da i prije Niemce pobiedimo,
Tudjinci ako kašnje nas potuku,
Sve izgubismo; ali ako prije
Mi dušmanima pobijemo vojske,
Ma da i kašnje braća nas poraze:
Tad ne će propast naša otačbina.

Ljutomišalj.

Potučete li sliepom srećom Niemce,
Tad mi ćemo vam izkopati grob!

Ratimir.

Zloduše, šuti! . . . Vojislave brate,
Pristupi k nama, s nama se zakuni!

Vojislav.

Ne mogu, braćo! Da bar umriet mogu!
Već gledat moram i odmetnik biti;
Jer da se starcu iznevjerim otcu,
Od žalosti bi u njem srce puklo.
Al sveta bila ruka onog od vas,
Koj kopljem srce prosuče mi, kad me
Moj kleti udes na izdajstvo sili,
I da na braću svoju dižem mač.
Al ne! kad tu se složiti ne more,
Tad neka puca, ko i srce moje! (Prelomi mač, pa ga baci, i uzlazeći sa Ljutomišljem uz brežuljak, okreće se i bolnim izrazom gleda ovaj prizor.)

Ljutovid.

A mi sad, braćo, prisegnimo slogu,
Da čvrsta bude ko i gore naše;
A proklet bio, tko se iznevjeri
I spreman nije za svog brata umriet!

Ljutovid, Ratimir, Četimir, Gorazd, Češlav i Mortag (svi skupa, prekriživši mačeve na maču Ljutovida).

U slozi mrimo za slobodu doma,
A proklet bio, tko se iznevjeri,
I spreman nije za svog brata umriet!

Fortunat.

Utihni, kletvo, blagoslov nek sbori:
Nek Gospod vojskâ sve vas blagoslovi
I krilom štiti angjela pobjeda!
Nek vječnom slogom vaša srca spaja! (Zastor se polako spušta.)

ČIN TREĆI.

Doksat (altana) Borkova dvorca na jednom rtu kaštelanskoga zaljeva, u blizini Kaštel-staroga. Pogled je pukao na kaštelanski zaljev, na goru Mosor i na Marijan. Vide se i tornjevi grada Splita i ruševine Solina, koje su mnogo bolje sačuvane, nego se danas vide. Kraj ušća rječice Jadra vidi se i poluotočić Vranjic, a na njem dvorci. Doksat, na kojem se ovaj čin sbiva, ima krunište na mramornim stupićima; a na nj vode s desna i s lieva vrata iz dvorca. Uz krunište doksata napravljena su sjedala od mramornih ploča.

PRIZOR PRVI.

MILOVIDA i ZORISLAVA.

Zorislava.

Ah, kako si se promienila, sestro,
Od tuge i plača! Već ti venu ruže
Na liepom licu. Gorke suze roneć
I svoje crne izplakat ćeš oči.

Milovida.

Pa neka oči suzami izteku,
Da gorku žalost ne vide i rasap,
Gdje dragi, ljubljen više nego sunce,
Opusti ognjem domovinu moju,
I krov nad glavom starca otca moga

Sad srušit hoće. Nek zagluše uši
Od sdvojna plača, da ne čuju zveku
Sabalja brata, otca i rodjaka
Gdje smrtno iskre, odbijajuć udar
Ljutovidova mača. Bog sam znade,
Da l' jošte živu! Ne znam, koga plačem:
Il otca, il brata, ili sunce moje.

Zorislava.

Al što je korist plakat i naricat!
Izvršiti se mora božja volja;
Al Bog je dobar te dopustit ne će,
Buntovnik onaj da pobiedi pravdu,
I da u crno zavije nas obje.

Milovida.

Ne zovi moje zlato buntovnikom;
Buntovnik nije, tko slobodu brani.

Zorislava.

Ah, čudno li je tvoje srce, sele,
Kad još ga možeš branit, gdje ne znadeš,
Da l' ne ubi ti otca ili brata!
Oh, čudna mora bit ljubavna sila;
Al hvala Bogu, što je ja ne poznam.

Milovida.

Jest, hvali Boga, što je još ne poznaš;
Jer znaj, da ni tad, kad bih stalno znala
Da dragi ubi brata mi il otca,
Ni tad na nj ne bih zamrziti mogla,
I tada bih ga ljubila ko i sad.

Zorislava.

To grozno mora, sele, biti čuvstvo;
Al tješi mi se, Bog dopustit ne će,

Da tvoj Ljutovid okrvavi ruke
Nit krvlju otca niti brata tvoga.

Milovida.

Kad veliš, da mi otac i brat žive,
Tad dragog moga navieštaš mi smrt,
A žićem dragog smrt otca il brata.
Vaj, bolju duše, kao što je moja,
Povećat samo može tješenje,
Jer nije nego govorenje pusto,
Ko mrtvih zvon, što plačnim glasom javlja,
Da njekoga nam odnose za uviek.

Zorislava.

Al ja ti velim: nije to sve jedno,
Da pogine ti dragi, ili otac,
Il rodjen bratac; jer umre li dragi,
I drugog može srce zavoliti;
Al njih ni Bog ti vratiti ne more.
Pa kakva šteta dragoga izgubit,
Ni vjera kojeg ne može ukrotit,
Koj ljubi više goru i slobodu,
Ko divlji orô svoju klisurinu,
Neg latinskim se sviknut običajem,
I kršćanskome poklonit se caru?

Milovida.

Ah, muči! Već te slušati ne mogu,
Kad takim riečim moje srce vriedjaš;
Jer ludo sboriš, kada veliš, dragog
Da drugog može zavoliti srce,
Kad izranjeno prvoga izgubi.
Zar, kada njetko oko ti izkopa,
Na njegvom mjestu druga zena klica?

Zar, kada njetko tvoje srce otme,
I u vrt svoga srca ga presadi,
Pa svojom smrću u grob ga ponese,
U praznoj grudi proklija ti drugo?

Zorislava.

Ah, sestro, oči zasliepi ti ljubav,
Zagluši uši, jer govoriš tako,
Kô zvuk trubalja da ne čuješ bojnih
I zveku mačâ. A vaj, možda sada
Ljutovid biesan na brata ti srće
Il na tvog otca, ili na rodjaka.
Čuj: grozan žamor, i poklici bojni
Već oko ovog smrtno ječe grada,
Već Bihač pade, a Ljutovid sada
Iz ovog zadnjeg tjera zakloništa
Tvog otca Borka i tvog Vojislava.

Milovida.

Ah, neka dodje, samo neka dodje!
Ah, neka sine moje žarko sunce
Nad crnom noći moje biedne duše;
Ah, neka vidim ono lice krasno,
Pred kojim ljubav procva u mom srcu
Ko cviet pod suncem, neka vidim oko
Što žarkim sjajem zapali mi srce!
Nek samo jednom svoju želju vidim,
Pak, milo more, tihani svjedoče
Šaputanja nam tihana i tajna
Kod tvoga žala, u romonu vala,
Kad lahor piri tihom mjesečinom;
Svjedoče moga vječnog uzdisanja
I mog imena sladkog spominjanja;
Tad mladost ću ti povjeriti rado,

Da čuvaš mi je tihano i vjerno,
Ko sladke tajne ljubavi nam mile.

Zorislava.

Ah, sestro draga, osviesti se jednom;
Zar groznu zveku ne čuješ oružja?
Ah, ja se bojim da pri sebi nisi,
Kad ne znaš cienit užasnu pogibelj,
U koju otca i brata ti baca
Ljutovid, kojeg ti vidjeti žudiš.

Milovida.

Ah, nema danka, niti noći crne
Da moje srce vidjet ga ne žudi,
I napokon ga dožudilo evo . . .
Ti ideš, dragi, ali kuku meni!
Okrvavljen si krvlju mojih milih,
Pa kako ćeš me rukama zagrlit?
Ti nisi tako obećao doći,
Već s pratnjom sjajnom kićenih svatova
Uz zvuke tankih svirala i frule,
Kad usadjena naranča urodi!
I ja ti poslah zlaćanu naranču,
A ti si došô s krvavim svatovim,
Jer sad mi uši bojna trublja gluši,
I žamor vojske, što nasrće na grad.

Zorislava.

Ne snatri, sestro, već pomisli što ćeš,
Kad nasrnu na doksat bojne čete?

Milovida.

Ah, pusti da još uspomenom jednom
Uživam one rajske večeri
Neznane nikom tajne ljubavi,

*

Kad šaptasmo na ovom doksatu
O budućnosti sreći divotnoj,
Kad ja ga slušah občarana sva,
Sa usta njegvih pijuć sladki med,
Kad sborio je o slobodi roda,
O otačbini slobodnoj i složnoj;
Kad more bješe tihano bez vala,
Ko da i more začara mu govor:
Jer on je silno snovao brodovlje
Na nj porinuti pod hrvatskim stiegom,
Da štiti žala hrvatskih slobodu.
Ah, gdje su, dragi, žarke oči tvoje,
Pred kojim za me tamnio je mjesec,
Jer sijahu mi dva ljubavi sunca!

Zorislava.

Vaj, dušo, sestro, zar mi sbilja niesi
Pri sebi više? ah, užasna kobi!
Grozota borbe ljubavi u srcu,
Med smrću otca, brata i dragoga,
Pomutila joj svojom stravom pamet.

PRIZOR DRUGI.

BORKO ulazi sa krvavim mačem u ruci, pa ga baci.

Borko.

U kutu hrdjaj, kad ne možeš sjeć.

Milovida (hrleć mu u naručaj).

Ah, hvala Bogu, živ se, ćako, vraćaš;
A što je s bratom, što li s Ljutovidom?

Borko.

Prokletstvo božje da bi palo na nj!
Već eto srće i na ovaj grad,

Da krov mi kuće razori nad glavom.
A brat ti osta na vratima grada,
Da ulaz brani dušmaninu kletom.

Zorislava.

A s našim milim Vladislavom što je?

Borko.

U pandžam ljuta razjarena tigra.

Milovida.

Ne sbori tako, moj premili babo;
Jer sve je tako božja volja htjela,
I Bog je sa njim, a ne s tobom bio.
Al više od njeg ne trebaš se bojat,
Jer on je dobar, on je veledušan,
Pa netom tebe ponižena vidi,
Ublažit će mu srce smilovanje.

Borko.

Vaj, kćerko, ti ga slabo poznaš; ne će!
Ko grozan požar svu mi zemlju hara,
Sva gadska župa, to je pustoš gola,
A dvori Mrka grdna ruševina;
Jer razjari ga Mrkovo izdajstvo,
Što moga brata po naputi zlobnoj,
Prisegnu tvrdu vjernost Ljutovidu,
Al' kada ovaj udari na Niemce,
U borbe ljute najžešćemu jaru
Okrenu ledja, pobjegnu iz boja
I vojsku spoji s vojskom Ljutomišlja,
Da Ljutovida Balderih potuče.
Al Ljutovid je kano božja munja
Svu vojsku njegvu naglo razpršio,
I nagnao je kano bura pljevu

Na Ratimira klance jadikovce,
I Slovenaca hrabrih na zasjede.
Sva vojska tu je izginula listom
I jedva glavu sam Balderih spasi
Na hitrom vrancu. Tada na nas krenu,
A ja nesmotren bratu Ljutomišlju,
Pouzdavši se u hvastanje njegvo,
I umišljenu strategiju bojnu,
Prepustih vodstvo. Tad on neoprezno
Sa cielom vojskom udari na vojsku
Ljutovidovu ne pazeć na tajne
Ratimirove zasjede i varke;
Još zamjenikom imenova naglog
Župana Mrka, koji sve pokvari.
Tu grozan poraz našu vojsku stiže,
A Ljutomišalj, Vladislav i Mrko
U Ratimira padoše sužanjstvo,
A ja sam jedva s Vojislavom mogô
Da spasim nešto iz pokolja vojske.
Al koja korist! dva put nas je zatim
Potukô i cielu poharao zemlju.
Već Bihač nije nego ruševina,
A sad i ovo ruši zaklonište:
Pa još se nadaš od njeg smilovanju?
Sad ništa drugo ne ostaje nama,
Neg more od mača njegvog da nas skrije.
Oh, al sam, jadan, luda, luda bio,
Kad ne dah da ga zakolje Kodolah!

Milovida.

Al pusti lava neka amo dodje,
Kô krotko janje preda mnom će past,
Od svoje drage oka ukroćen.

PRIZOR TREĆI.

VOJISLAV bane smrtno ranjen na doksat i hoće da pane na tle. MILOVIDA i ZORISLAVA prime ga u naručje i podržavaju.

Milovida.

Vojislav, jao! On je ranjen, otče.

Borko.

Ah, sinko mili, je l' duboka rana?
Što nije radje na prsima mojim!

Vojislav.

Gle, otče, sada miran možeš bit:
Što tražio si, dao ti je Bog;
Do kraja ti si uztrpljivost božju
Prokušat htio . . . prot pravdi se boreć,
I rodu svome. Na Boga si išô,
Kom narodi su svi jednako mili,
Koj svakom dade čežnju za slobodom,
Za onom divnom božicom na zemlji,
Rad koje ptica u kavezu gine,
I voli prije skončati se gladom,
Neg robski pjevat tiraninu svome;
Što preko mora, nepoznatih gora,
Kô nagon tajni, goluba glasnika
Golubinjaku rodnome sprovadja;
Rad koje ginu narodi i vojske.
Ti zaslieplјen si vjerskim zanosom,
Pa misliš: kô što jednog Boga svatko
Poštivat ima, tako jednog cara.
Al Bog je mnogo stvorio naroda,
I svakomu je domovina draga,
I bit u svojoj kući gospodarom.
Tko toga ne će, ne će što Bog hoće,

I voštanim se krilim u zrak diže,
Da u jaz se njegve sunovrati srdžbe.

Milovida.

Ah, brate mili, kaži, tko te rani,
I groznu dvojbu iz srca mi digni.

Vojislav.

Tko, pitaš, sele; da tko, neg tvoj otac . . .
Čuj, eto žamor sve se jači čuje
I grad ov pada . . . meni je umrieti: (Borku.)
A ti već nemaš drugog nasljednika
Do sestre moje. Bog Hrvatsku daje
Tvom protivniku Ljutovidu banu.
On ljubi sestru, ona njega ljubi:
To očit znak je, da Bog spojit hoće
U ovom braku razciepani narod.
Ne protivi se više božjoj volji,
Ne izazivaj njegvu srdžbu svetu;
Zaželit boljeg ti ne možeš zeta.

Borko.

Vaj, sinko, zar me i ti sad izdaješ?

Vojislav.

O, sele mila, već mi razum tamni,
Kô kad nas težki obhrvava sanak;
Al reci tvome Ljutovidu dragom,
Da ja mu prostih na čas smrti svoje,
I svoje pravo da ja namrieh njemu
Nad ovom zemljom.

Milovida.

Vaj, zar on te ubi?

Vojislav.

Ne, sele draga, neg rodjeni otac,
Za čiju ljubav prot Bogu se digoh,
I hjedoh ubit njegvog izbranika,
Najmilijega pobratima svoga. (Klone onesviešćen, Milovida nasloni glavu na nj jecajući i zovuć ga:)

Milovida.

Osviesti mi se, brate, dušo, čuj me!

Borko.

O Bože, znaš li jošte koju kušnju
U svom sveznanju? ima l' bol još koja,
Što s mojom boli sravniti se može?
Rad vjere tvoje državu izgubih,
Rad vjere svoga jedinoga sina,
I taj me evo umiruć izdaje!

PRIZOR ČETVRTI.

Tekom predjašnjeg prizora čuje se sve jači zvuk trubalja i zveka oružja; pak gruvanje kao da se nešto ruši. Za tim nahrupi uprav kod posljednjih Borkovih rieči na doksat LJUTOVID sa krvavim mačem u ruci, a za njim patrijarha FORTUNAT, pak RATIMIR sa ostalim vodjama, vodeći zarobljena LJUTOMIŠLJA, VLADISLAVA i MRKA.

Borko (čujući velik žamor).

Ah, kćerko moja, evo propadosmo,
Ne ostaje nam nego sinje more;
Sad hajde sa mnom da skočimo skupa,
Da bar sačuvaš djevičanstva cviet,
Da onaj tigar ne ljubi ti lice,
Nad mrtvim bratom, pred starim babajkom;
Da ne vidiš, gdje mač tvog dragog pada
Na starca tvoga otca siede kose.

Sad hajde, kćerko, u sinju pučinu . . . (Hvata je za ruku i vuče, u to bane Ljutovid.)
Ah, već je kasno, već je tigar ovdje !
Gle, razbojniče, evo moje glave;
Po siedim kosam ošini me mačem.
Ah, smiluj mi se, ubij me čim prije,
Da ne vidim te u svetištu ovom,
Gdje skvrniš tvojom prisutnošću sveti
Ov časak, kad mi izdiše jedinac;
Te možda goriš u poganom srcu,
Da zagrliš mi kćerku onom rukom,
Kom malo prije jedinca mi zakla.
Vaj, bar i mene umori, al brzo.
Il u sinje me ovo survaj more,
Jer starom nogom ja ne mogu skakat . . .

Ljutovid (bacivši mač na stranu).

Ah, biedni starče, kamo te dovede
Tvoj opor proti pravdi i slobodi,
I do čega me prisili, moj otče!
Ah, sad je mjera tvoje kazne puna,
Sad vidiš božju volju, sad je priznaj,
A evo mene pokorna pred tobom, (klekne)
Da osvetiš se, da Hrvatskom vladaš,
Al slobodnom . . .

Borko.

Ne sbori, već me ubij!
Dokončaj djelo dostojno tvog srca.

Ljutovid (ustaje).

Jest, predaleko zaniela me srdžba,
Al kriv ja nisam, jer me ti prisili;
A ja sam morô k Milovidi doći . . .

Borko (dižući Ljutovidov mač).

Al ne ćeš do nje, ne ćeš, razbojniče,
Jer prije ću je probost ovim mačem.

Zorislava (uhvati Borka oko vrata).

Ne, striče, nemoj, umiri se sada;
Pokoriti se treba božjoj volji.

Ljutovid.

Ah, ti mu, Zorko, medonosnom riečju
Umekšaj bolno tvrdokorno srce.

Zorislava.

Al prije, Vide, ako srce imaš
Onako kako Milovida kaže,
Tad smiluj nam se, daj odriešit ruke
Mom stricu i mom milome rodjaku.

Ljutovid.

Vojnici, s mjesta skinite im lance.

Ratimir.

Ne, Ljutovide, ako glavu ljubiš,
U cara koju tražio je negda
Sa Kodolahom složno šurujući;
U njega nema vjere niti srca.

Zorislava (prama Ratimiru).

Junače hrabri, bar bratića moga,
Vladislava mi dragoga pokloni,
U boju tako pratila te sreća!

Ratimir.

O krasna dievo, tvoj glas tako moli,
Da srce sili dati sve, što pitaš;
S tog nek ti bude Vladislav, tvoj bratić,

Svog otca koji kô da nije diete,
Jer hrabar, pošten, ponosan je junak,
I težkom mukom mi ga zarobismo.

Zorislava.

Ah, čim ću takvu nagraditi ljubav?

Ratimir.

Tvoj pogled mili, o prekrasna dievo,
Najveća srcu nagrada je medna;
Al tvoga strica ne mogu ti dati,
Jer izdajica osvetit se može,
Kô žmija, kojoj kamen s repa digneš.

Ljutovid

Ne bojah ga se, dok je vojsku imô,
A kamo li ću uništena roba!
I njemu s ruku skinte lisičine.

Ratimir.

Vaj, nemoj, brate, jer ja na zlo slutim!

Vladislav.

Do groba tebi zahvalan ću biti.

Zorislava.

Ah, Ljutovide, ti si angjel s neba,
Zavriedio si Vidosave srce.

Ljutomišalj.

Oh, čuvstvo, koje u srcu mi gori,
Izgorit će me, ako brzo na te
Svu bujicu mu ne izlijem silnu
Al kad si tako veledušan sa mnom,
Što ne daš Mrku razvezati ruke?
Ta dosta si se na njem osvetio,
Popalivši mu županiju i dom.

Ljutovid.

Taj izdajica, haramija pusta,
Zasluži da ga raztrgaju konji;
Al uprav za to, što me srce boli,
Jer rad njeg bratska krvca se je lila
I mnoge biedne majke zakukale,
I njemu praštam, nek sramotan živi.

Mrko.

Da imam kuće i svojega krova,
Pod njime bih te bratski pogostio,
Založio te solju, hljebom bielim,
U mirni bih te uspavao sanak,
Da svoje čuvstvo vruće ti izkažem.

Ljutomišalj.

U mojoj kući, pošto svoje nemaš,
Sve te mu časti izkazati možeš.
Nas isto čuvstvo prama njemu veže;
S tog, Ljutovide, ako ikad sreća
Do Novigrada mojeg te dovede,
Počastit ću te hljebom gostoprimnim
I solju svetom, i premirnim sankom.

Ljutovid.

Na svem ti hvala! Prezirem jednako
Tvoj konak i hljeb, kô nevjernost tvoju.

Ljutomišalj.

Sad hajdmo, sinko, iz ovoga doma!

Vladislav.

Od djetinstva sam u njem odrastao,
Dok svietom si se ti potucô svuda,

Ne mareć za me. Ja ostajem ovdje,
Jer s ovima me moje srce veže. (Odu ostali, a ostanu samo Ljutovid, Borko, Vojislav, Milovida, Fortunat, Zorislava i Vladislav.)

PRIZOR PETI.

LJUTOVID, BORKO, VOJISLAV, MILOVIDA, FORTUNAT, ZORISLAVA i VLADISLAV.

Ljutovid.

Al ona tamo prekorno me gleda!
Ne trči svome u naručje dragom.
O moja dušo, evo dodjoh po te,
Prevaliv silne gore i doline,
I rieke krvi i valovje vojskâ,
U borbi uviek s burom smrti ljute,
I uviek smrti gledajuć u oči:
A sada, dušo, kad u tvoje gledam,
Sad poslie duge oluje i mraka,
Sad, kad vedrina tvog mi lica sjaje,
Ti krzmaš! . . . ti me prestravljena gledaš?

Milovida.

Ah, dragi, krvlju jedinog mi brata
Okrvavljene jesu tvoje ruke,
Pa kako da me njima zagrliš,
A da se krvca moja ne sledeni,
Kô ona što se na tvom maču sgusnu?
Ti tako nisi obećao doći!
Sad medju nama zid se silan diže —
A preko njega ni ljubavna krila
Mog srca k tebi preniet me ne mogu —
Smrt brata moga, pobratima tvoga.

Ljutovid.

Vaj, kunem ti se, moja mila dušo,
Slobodom moga hrvatskoga roda,
Što stoput mi je milija od žića,
I svetim žarom naše ljubavi,
I uspomenom prvih ti pogleda,
U kojim zora ljubavi mi sinu,
I uzdisajim mirisnih ti grudi,
I tihanoga šaputanjem mora,
Što naš je šapat tajni poslušalo,
Da smrti brata tvoga nisam kriv.
U boju ja ga izbjegavah svud,
Da pobratima pobratim ne smakne,
Da sunce jarko s groze ne pomrča;
I tri krat mladi ja mu spasih život.
Al svud je samo on tražio mene,
U bitci mene po imenu zovuć,
I ja sve trpih sukobu se kloneć,
Al kad navalih na tog dvora vrata,
On kao mamen zakrči mi ulaz,
Pa viknu: »smrću zatvorit ću tvojom
Ta gradska vrata, il otvorit svojom«;
Pak silnom snagom na me koplje baci,
I štit mi probi, okrvavi rebra;
A ja, kô da mi bol zasliepi oči,
Tad srnuh na nj . . . Što da ti dalje pričam?
Ah, desno moja, što mi ne usahnu,
Svog pobratima prije nego rani!
Al on je živ . . . on umriet neće, ne smie!
Ta je l' da ne ćeš, pobratime dragi?

Vojislav.

Moj pobratime, sestre vjereniče,
Već smrtna studen oblieva mi čelo,

I slabo kuca srce njegda vrelo;
I nema spasa mladom žiću mome.
Al ja ti praštam, ili ja od tebe,
Jer ja sagrieših, pitam oproštenje,
I ostavljam ti domovinu našu,
I sestru svoju; brat i muž joj budi.
A ti, o sele, ljubi Ljutovida,
Kô brata svoga i supruga dragog.
Što još oklievaš? Hajde, zagrli ga,
Da svjetlost vaše ljubavi i sreće
Na tamnom putu smrti meni svietli,
I da mi studen umiranja sgrije. (Milovida pohrli u naručaj Ljutovidu.)

Milovida.

Kad brat ti prašta, ja ti praštam, dragi.

Borko.

Ah, zar i narav prot sebi se diže?
Ponizio je, kćerko, baba tvoga,
I siedu bradu poprskô mu krvlju;
Sav narod naš je pod mač okrenuo,
Popalio je zemlju i gradove,
I krov nad glavom svojoj vjerenici,
A napokon je krvlju brata tvoga,
Svog pobratima, omastio ruke:
A ti se od njeg ne sgražaš, i puštaš
Da bratskom krvlju bieli vrat ti skvrni?
Ta gledaj ondje onu groznu ranu,
Kroz koju s krvlju iztiče mu život,
Zar nije ona strašno oko smrti,
Što moralo bi u naručju njegvom
Užasnom grozom srce ti skamenit?
Al vajme, vajme, već je od kamena!

Jer nema stida, niti iskre čuvstva,
Nit smilovanja za nesretnog otca;
U času, kad mu umire jedinac,
Jedinica mu ubojicu grli!
O kćerko, zar ćeš da svisnem od jada?
Zar niti iskre sažaljenja nemaš?
I u kamenu udar iskru nadje,
Al udar smrti jedina mi sina
Kamenitom u srcu kćeri moje
Ni iskre izbit ljubavi ne more. (Milovida se otme iz naručja Ljutovida i hrli k otcu.)

Milovida.

Oh, prosti otče, ja sam tvoja, ali
Za kratko samo, jer će srce pući!

Fortunat.

O, tužni starče, već otvori oči!
Kad jedno diete smrću ti se bori,
Ne turaj drugo u čeljusti njene.
U kog se uzdaš? zar u Fransku pomoć,
Gdje vlada podlost, mito, izkvarenost,
Gdje djeca na svog podižu se otca?
Gdje trguje se vjerom i poštenjem?
Gdje lukavost je od mudrosti jača?
Ne opiri se svetoj volji božjoj,
Već predaj kćerku hrabrom Ljutovidu
I ponudi mu pomirnicu ruku.

Borko.

Zar ti se uzdaš mene svjetovati,
O vjeri sborit i kreposti meni?
Ti odmetniče od pape i cara,
Ti savjetniče buntovnika toga,

I moje tuge uzroče najjači!
Ne, nikad, nikad dopustiti ne ću
Da onaj grli jedinu mi kćerku,
Koj uništi mi život i osnove,
Koj ubi moga jedinoga sina,
I mojoj kući sav izkopa korjen,
Da mojom zemljom nasilno zavlada.
Ne, nikad, nikad! Prije ću je ubit.
Al sve će stići vas careva kazna,
Vi odmetnici, ubojice moje!

Vojislav.

O otče, ako samo malo boli
U srcu ćutiš rad gubitka sina,
Trenutke zadnje njegova života
Ne gorči tako: predaj sestru moju
Za ženu mojem bratu Ljutovidu.

Borko.

Ne, nikad, nikad, sam ću prije umriet.

Vojislav.

Moj otac nema u grudima srca,
I mjesto da ga sveta vjera blaži,
Okrutila je vjera u njem srce.
Ded kušaj, sveti otče patrijarho,
Rieč tvoja možda prije će ga sklonut.

Fortunat.

U ime božje, Borko, ja te molim
Da mržnju jednom iztjeraš iz grudi;
Jer dobrom Bogu najmrža je mržnja.
Svog sina zadnju bar uslišaj želju.

Borko.

Oh, tvoje rieči to su pljeva za me,
Jer i ti svete odmetnik si vjere,
Kad Ljutovida svjetuješ, pomagaš
Prot zakonitom pomazanom caru.

Fortunat.

Al što mi sboriš o tom caru, koji
Već nije nego sjena carska, jer mu
Pretežki griesi izgrizoše dušu,
I na njeg pada kazna božje pravde,
Te pomoć sebi ne može, a gdje bi
Na tvoje boli jošte mislit mogô?
Pa kakva vjernost da me s njime veže,
Kad nevjernik se sa Mletcima slaže,
Sa stolice me moje tjera, gazi
Crkovna prava, opire se papi
I moj mi narod tlači i ubija?

Borko.

Ne, ti me varaš, zavesti me hoćeš!

Ljutovid.

O bane Borko, Bog mi svjedok bio
Za rieči, što ću sada pred svim kazat:
U moje ruke evo Bog te stavi,
Al ja ti praštam; dapače ti nudjam
Sve što si do sad imô i još više:
Ti budi banom vrhovnim Hrvata,
Al samo robstvo franačko otresi.
Nad sobom ovdje u Hrvatskoj zemlji
Do Boga nikog drugoga ne priznaj.
Ja nikad nisam težio za vladom,
Neg za slobodom domovine naše.
Ti vladaj njome, al slobodu štiti,

*

A meni tvoju kćerku daj za ženu,
I ne razdvajaj što no Gospod višnji
Sad spaja svetom sponom ljubavi.

Borko.

Ne, izdajica nikad ne ću biti,
I pravom caru okrenuti vjerom.
Ti ludost meni savjetuješ starcu,
Da svoju dušu i glavu izgubim.
Ta tko će silnom odoliti caru,
I tko će božjoj oteti se kazni?
Ja više ne ću nego car mi prizna;
A ti se nosi izpred oka moga,
O ubojice jedina mi sina,
O zavodniče jedine mi kćeri.

Fortunat.

O sliepi starče, zar ne vidiš, tko je
Sad ovdje vlastan zapoviedi davat?
Zahvali Bogu, što je tako dobar
On, koj u ruci i tvoj život ima.

Borko.

Pa nek ga uzme, meni je pretežak,
Tad bar ga ne ću živim okom gledat.

Milovida.

Ah mili otče, smiluj nam se jadnim,
Ublaži zadnje čase svoga sina,
I Ljutovidu dobrom ne prkosi,
I budi otcem i njemu i meni.

Borko.

Ha, grozna kćeri, licumjerna zvieri!
Ti, što si gorke prolievala suze,
Da Kodolahu okrutnom te ne dam,

Sad opet lievaš suze licumjerne,
Da drugoj zvieri okrutnoj te dadem,
Od Kodolaha okrutnijoj stoput.

Ljutovid.

Da nisam takav, kakova me kažeš,
Uztrpljivost nek moja ti dokaže.

Milovida.

Oh, Bože dobri, smiluj nam se jadnim!

Vladislav.

Moj dobri striče, budi opet dobar
I blag, kô što si uviek svima bio.

Vojislav (pridigne se sa sjedala na doksatu, uzimlje sestru za ruku i vodi je pred Ljutovida i Fortunata. Vladislav ga podržava s jedne a Zorislava s druge strane).

O starče otče, vjeran sam ti bio
U svom životu i poslušan uviek,
I rad tebe sam progonio pravdu,
I pobratima, njena zatočnika.
Al sada moram k Bogu, i s tog moram
Od tebe svoje okrenuti srce. (Prama Fortunatu.)
O sveti otče, prije nego umrem,
Dopusti, svoje da okajem griehe,
I blagoslovi moj razstanak s zemljom.
A da mi lakši taj razstanak bude,
Što ja razdvajah, spoji blagoslovom.
Tu zakoniti baštinik posavske
Hrvatske zemlje stoji, zakonita
Tu dalmatinske baštinica sestra:
Sad vjenčaj ih, i kao što će oni
Bit jedna duša u dva tiela, tako
Nek uviek jedna Hrvatska nam bude.

Fortunat.

Je l' ljubiš Vidu, Ljutovide?

Ljutovid.

Ljubim.

Fortunat.

Za zaručnicu primaš li je?

Ljutovid.

Primam.

Borko.

Al ja je ne dam, jer je ona moja!

Fortunat.

A ti njeg, Vido?

Borko.

Ne! Ne!

Milovida.

Ljubim, primam.

Fortunat.

Nek višnji Bog vam ljubav blagoslovi,
A ja vas spajam svetotajstvom braka. (Sastavi im ruke i prekriži ih.)

Vojislav.

Oh, kako mi je sad umrieti lako!

Borko.

Al ja vas kunem, bili prokleti!

Vladislav.

Ne kuni, striče, tako svoju krv!

Vojislav.

O Ljutovide, pobratime dragi,
O sestro moja, golubice čista,

Poljubite me, ostajte mi s Bogom!
Nek višnji Bog vam ljubav blagoslovi!

Borko (uzimlje kamen pa lupa o kamen na kruništu doksata).

Prokletstvo na vas, u kamen vas kunem!
I kamena vam vaša ljubav bila!
Začela studen u utrobi kamen!
I kameno vam svako djelo bilo!
I kamena vam vaša sreća bila,
Kô što je vaše srce kamenito!
I duše vam se skamenile crne!
A tebi ruka na bojnome polju!
U ložnici se bračnoj skamenili!

Milovida.

Ah! prestan' otče, prestani nas kleti!

Vojislav.

O sveti Bože, ne uslišaj kletvu,
Već na čas smrti bratski blagoslov! (Klone mrtav.)

(Zastor pada.)

ČIN ČETVRTI.

PRIZOR PRVI.

Maifeld kao u prvom činu.

CAR, LOTHAR, LUDVIG, PIPIN, JUDITA, VALLA, BERNARD (u okovima), biskup EBBO, BORKO, LJUTOMIŠALJ, MRKO, poklisari, velikaši, straže.

Borko (klekne pred cara i ljubi mu skute).

Ja ljubim tebi skute i koljena,
Ja pod nebesim najbjedniji čovjek,
I zaklinjem te, osveti me, care!
Na moje srce, smrtno ojadjeno,
Bar malo ulij melema osvete,
Od očajanja grozna da ne pukne;
Jer ciela mi je zemlja gola pustoš,
Jer sve su moje vojske potučene,
Jer vidjeh sina jedina izdahnut
Ljutovidovim mačem pokošena,
Jer vidjeh gorit krov nad siedom glavom,
I svoju kćerku nad lešinom sina
U zagrljaju smrtna dušmanina;
I Fortunata, izdajicu vjere,
Gdje blagoslovom s njim mi kćerku veže.

I nitko moju ne zaštiti glavu
Od bure ljute užasna udesa,
Jer ti mi posla kukavice sinje,
Što znahu samo plienit i ubijat,
U miru lave, a u ratu ovce.
Ah, zaklinjem te uljem pomazanja,
I spasom duše, osveti me, care:
Smrt Ljutovidu, Fortunatu smrt!

Car.

Ne moli, Borko, mene, nego sina,
Jer kob je moja kobnija od tvoje,
Jer tvoj sin umre, da ti život spasi,
A mene moja djeca ucviliše.

Lothar.

Sad dosta o tom! Prešniji nas posô
Sve ovdje skupi. Kad ga dovršimo,
Tad tvoje, Borko, saslušat ću tužbe;
Jer sada moram sudit starcu caru,
Kog vojska i bojna sreća ostavila
Na Crven-polju, radi težkih grieha;
Te Bog ga tad u moje preda ruke.
Al najprie neka dodje nesretnica,
Čarolijam što otca nam občini. (Dovedu Juditu, odjevenu u prostom odielu.)
Sad svoje težke izpovjedi griehe.

Judita.

Ja nemam grieha, a da ih imadem,
Tad samo Bogu za njih odgovaram.

Lothar.

Što preljubnice, zar poreći smiješ
U bludnom griehu da s Bernardom nisi?

Judita.

Ne! Pravedna sam.

Ebbo.

Tvrdokorno laže.
U preljubu je zatečena bila.

Lothar.

Odvedite ju odmah u samostan;
Tu neka svoje griehe okajava.
Nezakonito njezino je diete,
S tog dionikom krune biti ne će. (Odvode Juditu.)

Borko.

Vaj, takva grieha nitko ne počini!

Car.

Ah, djeco moja, zar se ne bojite
Da kazna božja ne slije se na vas?
Zar starcu otcu i najzadnju njegu
U tuzi mile ljube otimljete,
I s vašim bratom gore postupate
Neg Jakovljeva sa Josipom djeca?

Lothar.

Ta šta će tebi ljuba, slabi starče,
Kad nije tvoja, već je drugi ljubi?
A sada Bernard neka na sud dodje.

Ebbo.

Tu stoji.

Lothar.

Priznaj, da si carev brak
Oskvrnô i samo po putenom putu
Do časti došô i do uzda carstva,

I da si podlo zlorabio moć
Poniziv cara i tlačeći narod.

Bernard.

Ja od sveg toga ne priznajem ništa.

Lothar.

U dosmrtnu ga bac'te tamnicu. (Odvode Bernarda.)
A sada, otče, ti pristupi amo.

Ludvig.

Njim, brate, pravo sudio si, ali
Postupat nemoj tako s otcem starcem.
Po volji carstvom ti slobodno ravnaj,
Kad jur i tako nuzcarem si krunjen,
Al nek ostane otcu carski sjaj.

Pipin.

I ja te molim, brate, jerbo ne ću
Izazvat na se prokletstvo s nebesa,
Što u tom činu i ja sam sukrivac

Lothar.

Ja za to Bogu i ljudem odgovaram.
On ne smie krunu nosit.

Borko.

Vajme, grozno!

Lothar.

To mora biti, jer to carstva sreća
I mir zahtieva; a i Bog nalaže,
Da, tko sagrieši, izpovjedi griehe.

Ebbo.

Bez milosrdja postupati treba,
Jer Bog oprašta samo pokajnikom.

Valla.

Do sada s vama proti caru bijah,
Da sablazni se uklone, al sada
Prot nedjelima vašim prosvjedujem,
Jer zakon carstva temeljni obarate,
I silno carstvo Karla Velikoga
Razdieliste na komade, da već se
Pod jednom krunom nikad ne sjedini,
Što mnoge rieke stojati će krvi
I grozne rate gradjanske izazvat.
Vi gazite sva čuvstva naravi,
Ponizujući tako otca svoga,
I postajete izdajice cara.

Lothar.

Kad nisi uz nas, već zločinca braniš,
A ti ćeš ići u Chillonsku kulu,
Da tu razmišljaš o drzosti svojoj. (Mahne stražarom, da ga odvedu.)

Valla (odlazeći).

Okreće sreća hitro svoje kolo,
Al pravda stalno pobiediti mora:
Doživiti ćeš dan prokleti, grozni,
Mač braće tvoje gdje će te ponizit.

Lothar.

A ti sad, starče, priznaj opačine,
Za carevanja svoga što počini;
Tad ja ću tebi oprostiti život,
Da imaš kada griehe okajati
U samostanu, u kostreti težkoj.

Car.

Ne, sinko, nemoj; svom se otcu smiluj;
Jer ruglo moje na tvoj obraz pada.

Lothar.

Tu klekni, stari, izpovjedi griehe.

Ebbo (vodi cara pred križ, pa mu turi u ruku papir, na kojem su napisana nedjela, što je car počinio).

Gospodin Ludvig neka čita sad,
Da ne bi koji grieh zaboravio,
Da Bog ga čuje, da sav narod znade,
Car Lothar kako pravo njemu sudi.

Car (čita).

Pomutih mir i države i crkve,
Prodadoh prava državna, crkovna,
Zatvorih svoju braću u samostan,
Opljačkah zemlje svojih podanika,
Počinih težku krivorotu, ubih
Na tvrdoj vjeri mladog Odoina
I svog sinovca Bernarda, i drugim
Ubojstvim mnogim okrvavih ruke . . . (Ne može dalje čitati i klone obrazom nice sakrivši ga u ruke.)

Lothar.

Nek čita dalje.

Borko.

Prosjedni se, zemljo!

Car.

O velji Bože, koj si Absalona,
Jer dignu ruku na svog starca otca,
Za suhu granu kosom objesio,
Da sluge njegvog prosuklja ga koplje,
Zar ti dopuštaš, pomazanu glavu
Svom otcu djeca vlastita da gaze?
Zar vi se, djeco, ne bojite Boga?
Lothare, sinko, prvo diete moje,

Ah, njegovanjem zaklinjem te davnim
Na krilu mome, i majčinim mliekom,
Zar smilovat se starcu otcu ne ćeš?
A ni ti, hrabri Ludviže, kog uviek
Najradje u lov vodio sam sobom?
Ma ni ti, moje mezimče, Pipine?
Svi šute, nitko smilovanja nema!
I Gospod me je s neba zapustio,
Jer na njih svoje ne obara munje
Od groze, gdje se svi zakoni božji
I prirodni sad bacaju u blato.

Lothar.

A sada carske krune se odreci
U prilog meni, jur krunjenu njome.

Car.

Ja odričem se, odričem se svega!
Odvedite me brzo, sluge moje,
Da takav izrod naravi ne gledam.

Lothar.

Al prije sa njeg skin'te carske znake,
I odpašite mač od njegve bedre,
Jer zakon onom ne da nosit mača,
Koj javno prizna zločine i griehe. (Skidaju caru carsko odielo i odpašu mač, pak nameću na nj kostret.)

Car.

Kad rodit mogoh takve zmije grozne,
Tad nek se hrane krvlju otca svoga.
Al, Bože, čuj me! Na njihove glave
Prokletstvo izlij, neslogu i mržnju;
Da otrov jedna na drugu izlieva!

Lothar.

A sada odmah u samostan s njime. (Odvedu cara.)

Ludvig.

Ne, brate, nemoj! Podnieti mi srce
Ne može više takvog poniženja:
Povrati otcu mač i carske znake,
Da srdžba božja ne surva se na nas.

Lothar.

Ja suda svoga opozvati ne ću.

Pipin.

Al nama dužnost nalaže, da otca
Iz poniženja takva izbavimo.

Lothar.

Pak pokušajte, ako vam se hoće
Sa ludih glava krune izgubiti.

Ludvig.

I kušat ćemo, imena mi božjeg!

Borko.

Zar za to dodjoh ja nesretan starac,
Koj vlast izgubih, čast, ime i djecu,
I krov nad glavom, rad vjernosti svoje,
U vašeg carstva uzdajuć se silu,
Gdje nema vjere, pravde, čovječnosti,
Gdje djeca mačem progone svog otca;
Zar za to dodjoh, da još nesretnijeg
Od sebe starca vidim? Prokletnici,
Od tigra gori, izrodi naravi,
Vaj, smilujte se starcu otcu svome!
Al ne vi, ne vi, nego smrt će nama

Smilovati se; evo po me dodje
I smrtnom vodom osvetu mi gasi . . . (Pane mu kap te klone u naručje Ljutomišlja.)

Lothar.

Odvedite bjesomučnika starog.

Ebbo.

Kap udari ga; ni mać se ne može.

Ludvig (grozeći se Lotharu).

Iz samostana izkopat ću otca.

Lothar.

Al tim ćeš sebi izkopati grob. (Odlazi s pratnjom.)

Ludvig (Borku).

Moj biedni starče, ja ću te osvetit;
Jer silnom vojskom prije nevidjenom
Na Ljutovida udariti kanim,
Da izpunim mu obećanje staro.
Čim prva zelen livade prekrije,
Sa tri ću strane udariti na nj,
Dok buntovnika ne ulovim živa;
U tvoje ću ga tad predati ruke.

Borko.

Ja ne vjerujem u to, čim se hvastaš,
Jer i drugi su govorili tako.

Ludvig.

Nek Bog ti dade zdravlje, da to vidiš. (Odlazi i on za drugima. Mrko ide za njim, zovući niemom igrom sluge, da iznesu Borka, pak za čas zamakne kroz velika vrata u dnu.)

PRIZOR DRUGI.

BORKO i LJUTOMIŠALJ, zatim MRKO.

Borko.

Taj Niemac ništa učiniti ne će,
Jer Niemci samo hvastati se znadu;
Al ti se, brate, tvrdo mi zakuni,
Da živa ćeš il mrtva me osvetit . . .

Ljutomišalj.

Moj brate, onim kunem ti se mliekom,
Kîm jedna nas je zadojila majka.

Borko.

Al Milovidu nemoj mi progonit,
Već ti joj budi otcem, te joj kaži,
Da na čas smrti sa nje kletvu digoh;
Jer ja se bojim, da već vidjet ne ću,
Nit nogom stupit na rodnu mi zemlju.
Ah, otačbino moja biedna, koju
Toliko ljubih, i nehoteć tužan
Toliko grozno upropastih, barem
Da još ti jednom mogu vidjet gore,
I sinje more i gradove biele,
I kćerku dragu, pak zaklopit oči! (Klone onesviešćen. Mrko se vraća.)

Ljutomišalj.

U nesviest, Mrko, evo brat mi pade
I težko da će već ugledat kćerku.

Mrko.

Pa šta te briga? Tad ćeš biti ban.

Ljutomišalj.

Na vrieme Borko s mjesta se uklanja,
I ne trebam ga ja sa svieta maknut;
Al zalud nada, dok Ljutovid živi!
S tog umriet mora, ne rad kletve Borka,
Već jer je ban, al ti mi pomoć moraš . . .

Mrko.

Obećaj meni Milovidu i s njom
Posavsko banstvo, a ovaj će mač
Od Ljutovida oslobodit oba

Ljutomišalj.

U glavu mudra sad mi sunu misô:
U Sisak ti ćeš poći k Ljutovidu,
Kô da te Borko šalje, jer da želi
Sa kćerke dignut kletvu prije smrti.
Milostiv on je, poslati će ljubu,
A kada ona u rukam nam bude,
Tad lako ćemo i njega domamit,
Ko djeca, koja maticu privežu,
Kod gniezda njenog, da ulove matca.

Mrko.

Ti nisi zalud putovao svietom.
Prekrasna zamka! Evo moje ruke. (Kroz velika vrata u dnu ulaze dvie sluge, te pristupaju k onesviešćenom Borku.)

Ljutomišalj.

I evo moje; neka luda gine!
Za pametne je zemlja ljude samo,
A raj za dobre i za lakovjerne! (Sluge pridižu Borka, dok zastor pada.)

PRIZOR TREĆI.

Brežuljak kod bojnog polja, kao u drugom činu. Nema naroda nego nekoliko vojnika na straži po uzvisima u dnu; medju njima dva guslara. — LJUTOVID, RATIMIR, ČETIMIR i GORAZD.

Ratimir.

Ne upuštaj se, Ljutovide, u boj,
Dok Bugari ne dodju. Doć će skoro;
Jer čujem, da su Grke potukli.

Ljutovid.

Al ako nama Bugari pomognu,
Tad sviet će reći, da Hrvati hrabri
Tek tudjom silom dobivaju bitke.
Ne, takva ne smie kaljat nas sramota!
Mi znamo sami domovinu branit. (Ulazi glasonoša.)
Prot Ljutovidu Ludvig Njemački
Koliko misliš da podignu vojske?

Glasonoša.

Sto tisuć barem, hrabri gospodaru!

Ratimir.

A u nas nema deset tisuć vojske!
U klaonicu nemojmo je vodit,
Za bolji časak prištedimo sile.

Ljutovid.

Kap po kap vode tvrdi drobi kam,
A kamo l' ne će neprestani rat
Moj narod, premda pobjednik je uviek.
Već nema sela, ni koliba mirnih,
Sve bujica je njemačka odniela,
I više nemam gdje da kupim čete.
Nek dakle bitka odlučna odluči

*

Njih ima deset na jednoga, ali
Hrvati mi smo, a oni su Niemci,
I prije ja sam dobivao bitke,
Gdje deset njih je na jednoga bilo.

Četimi.

U našim žilam ista teče krv!

Gorazd.

I mi smo za boj; nek zatrube trublje!

Ratimir.

Oh, nemoj, brate, nemoj se prenaglit;
Ne vodi vojsku golobradi Ludvig,
Već Ratbod, stara prokušana lija.
Dok dodju Srbi i Bugari, čekaj.

Ljutovid.

Pa šta se bojiš? Ti već nisi onaj
Ratimir, koji svjetovaše uviek
Tek borbu smrtnu. Zar mi klonu duhom?
Na istom sretnom polju mi smo sada,
Gdje Kodolaha svojom rukom ubih.
To mjesto meni glasom sreće sbori.
I žrec je ovdje prorekao meni,
Na bojnom polju da ja ne ću past,
Već da ću umriet u naručju ljube.
Što dakle jošte oklievamo, brate?

Ratimir.

Ne nagli, Vide, zaklinjem te spasom
Domòvine i njezinom slobodom.
Zar žrec je riečju bitke predobivô,
Il naša srca i hrvatski narod?
Ne nagli, brate, jer ja na zlo slutim.

Ljutovid.

A ja na dobro. Slobodno ti bilo,
Kad na zlo slutiš, u bitku ne sići.
Ti onda hajde k mojoj prestolnici,
I ako ovdje pane Ljutovid,
Tad brani moju Milovidu dragu
U tvrdom Sisku. Odnesi joj zadnji
Od njenog dragog Ljutovida pozdrav;
I reci, da je ona njemu bila
Uz otačbinu pred smrt zadnja misô.
Al ako vidiš, da će Sisak pasti,
Tad sa njom bježi u Bugarsku zemlju,
Da mila ljuba Ljutovida bana
U ruke njegvim dušmanom ne padne;
Da ne svete se na nedužnoj ženi
Okrutni Niemci.

Ratimir.

Dosta, Ljutovide!
Pošalji drugog, ja ću s tobom umriet,
Il kano do sad pobiediti s tobom.
Nek trublje bojne slobodno zatrube. (U dnu zatrube dva trubljača, za čas čuje se odzvuk mnogih trubalja u daljini. Svi odlaze, a na brežuljku ostaju samo guslari.)

PRIZOR ČETVRTI.

PRVI i DRUGI GUSLAR.

Prvi guslar.

Ban se bori kao lav, i redove bojne ori,
Al Slovence razprši vjetar konja nebrojenih
Naglim udarcem.

Drugi guslar.

Bjegunaca struja nosi sobom hrabrog Četimira,
Ne može je ustavit, niti ostat na mejdanu,
Slavno poginut. (Vojnici bježe u dnu preko pozornice.)

Prvi guslar.

Tri put više Niemaca pokrilo je bojno polje,
Al i naši padaju, kanda vrata raztvorila
Crna Udbina.

Drugi guslar.

Vajme, danas ostavi hrabrog bana sreća stara,
Vojsku će mu valovi divljih četa potopiti,
Divljih Niemaca.

Prvi guslar.

Vaj, pogibelj smrtna prieti Gorazdu i Četimiru:
Obadva su ranjena!

Drugi guslar.

Ban se drži kano hrast u oluji proti buri,
Al mu vojska izgiba: oj spasi ga, dobri Bože,
Bana hrabroga.

Prvi guslar.

Kod njega je Ratimir: naporedo oru polje,
Mačevima krvavim sijuć svuda crnu smrt
Poljem njemačkim.

Drugi guslar.

Vaj, al i njih kano brod, što prot ljutoj buri jedri,
Nosi struja nereda: sve propada, sve se ruši:
Kuku Hrvatskoj!

PRIZOR PETI.

Prijašnji. GORAZD dotrči ranjen, ter se sruši na zemlju.

Gorazd.

Tu sada umri, tužni Gorazde,
I kada nisi spasit mogô mačem
Svoj narod, tad ga molitvama spasi
Pred božjim licem . . . Vajme, što to vide
Sad moje oči zamućene, nikad
Što ljudsko oko još vidilo nije!?
Ljutovid bježi, a Ratimir s njime!
Četimir ranjen jedvice ih sliedi! (Dolaze Ljutovid i Ratimir svi u krvi, pak Četimir ranjen.)

PRIZOR ŠESTI.

Prijašnji. LJUTOVID, RATIMIR i ČETIMIR.

Ljutovid.

Ljutovid bježi? Jest, Ljutovid bježi!
Al ne, ne bježi on, već noge trče,
I zalud on se nogam opire,
Kad bjegunaca tiska mu ih val,
Al vjetar straha u njih ne piri,
Jer prije bi ih mačem odsjekô!
Već u njih piri Ratimira glas,
Što, da se spasim, sdvojno zaklinje,
Za spas slobode biedne Hrvatske.

Ratimir.

Ne, nije strah, moj Ljutovide hrabri,
Već nada spasa hrvatske slobode;
Ah, spasi mi se za spas roda svoga!

Četimir.

I ja te molim, bane, spasi se.
Slovencem obje poginuše vodje.

Ljutovid.

Al kud ću ići, gdje ću naći spasa?
Čuj, kako zrakom kuca kamenje,
I sirotčadi i majkâ zdvojan plač,
I kako ječi groznih kletva jek,
Kô tisuć Borka da je u tom zraku!
Vaj, odkad kobna bitka započela,
Kô da mi uši kamen-kletva gluši;
A pred okom mi uviek krvav stoji
Vojislav plačuć, mili pobratim.
Ah, kud ću ići, gdje ću spasa nać
Od toga zvuka, od tog pogleda?

Ratimir.

Ne snatri, bane, razaberi se;
To utvore su, spasi, spasi se.

Ljutovid.

Nek bude dakle, ja ću bježat; jošte
Da bojnu sreću pokušam, da spasim
Slobodu roda krvlju njegovom.
I još ću skupit osvetnicu vojsku
Po kolibama na pô izgorenim,
Po dubravama, u medvjedjim spilam,
Gdje narod, bježeć pred barbarskim Niemcem,
Kô divlja zvier se progonjena skloni.
Fortunat Sisak branit će mi tvrdi,
A ti k Bugarom bježi, Ratimire,
Nek svojoj braći u pomoć priteku;
A ja ću, ako opet me potuku,
U braće Srba zakloniti glavu,
I s njima opet na bojište srnut.

Gorazd.

A ja ću k Bogu, Ljutovide hrabri,
I tvoj poklisar bit ću s Četimirom
Pred višnjim Bogom; moleći da pošlje
Na obranu ti vojsku angjela.
Preporučam ti moj slovenski narod,
Jer u mom i tvom ista teče krv;
Ne puštaj, da ju divlji Niemac lije,
Nit da je tišti jaram njemački,
Nek s tvojim jednu dieli sudbinu . . . (Umre.)

Ljutovid.

Kad mene višnji Bog zapusti, tad ću
Ja tvoj zapustit narod i moj. S Bogom,
O vedra dušo, raj ti sjajan bio!
A Bog ti dao rodu nasljednika!
Al riedko, riedko radjaju se takvi.

Ratimir.

Već Niemci idu; Ljutovide, spješi.

Ljutovid.

Guslari, sa mnom! Ja izgubih vojsku,
Al ne svu jošte, dok mi pjesma živi.
Oh, sveta pjesma sa ustana vaših
Razpaliti će vatrom srce moje,
I jeziku će mojem podat krila,
Što u čas opet skupit će mi vojsku,
Kad moj me narod opet sborit čuje.
Nek pjesma prati bana vam bjegunca:
U pjesmi spas je hrvatskoga roda.

Ratimir.

Tu konj te čeka; bježi, bane, bježi!

Ljutovid.

Kad mora biti, pobratime, s Bogom!
Ja još se nadam vidjeti se s tobom.

Četimir.

Ja dalje, bane, ne mogu; kod moga
Gorazda idem izpustiti dušu.

Ljutovid.

Ne, brate; jošte ti živjeti možeš,
Domovina te tvoja jako treba.
Na konju mojem za te mjesta ima;
Ti moraš živjet; brate, hajde sa mnom.

Četimir.

Ja moram živjet, ja umrieti ne ću
Na podjarmljenoj mojoj rodnoj zemlji.
O sveta goro Triglave, sad s Bogom!
Na svoje vise zakloni slobodu
Mog roda, dokle ja se opet vratim,
Da s tvojih visa vinem se kô orô
Na tlačitelje domovine moje.
Sa tvojih visa bogovi nam stari
Nek dom nam štite, o troglava goro!

Ratimir.

I ja se nadam, pomoć će nam Bog. (Izgrle se pak krenu u bieg a za njima guslari.)

PRIZOR SEDMI.

Žrec (dolazeći).

Sa tvojih visa nestade bogova,
O Triglav-goro, stubište nebesa,
Jer već ne štite svoje vjerne puke.

Kršćanski Bog sad nadjača vas, bozi,
I Križ Perunu gromove sledeni;
S tog umriet mora, kog napuste bozi. (Probode se; nahrupe njemački vojnici i gledaju probodenoga žreca; zastor se spušta.)

PRIZOR OSMI.

Pozorište prikazuje utvrde Siska na utoku Kupe u Savu. U dnu pukla krasna Posavina, a na obzorju u daljini vide se Okić i Sljeme. Na kulama grada, koje se prikazuju srednjom (desnom i lievom) kulisom, vide se zidari, koji dovršuju utvrde pod nadzorom patrijarhe FORTUNATA. Sprednja pozornica prikazuje platformu grada. Vijugasti tok Save vidi se niz zapadni horizont u dnu.

Fortunat (silazeći na platformu od kula, gdje se dovršuju njegove osnove).

O dični grade, zadnje zaklonište
Slobode naše, blagoslovljen budi!
I tvrdo stalo to kamenje tvoje
Nad hitrom Savom, kano Učka gora
Nad površinom Jadranskoga mora;
Da bojne sprave Niemca i Franaka
Ne nahude ti, ko ni Učkoj bura.
Oh, Istro moja, biedna, zapuštena,
U pandžam lava i careva orla,
Na udaru si prva bure ljute;
Al jednom će se sa ravnica ovih
Slobode orô jaki uzkriliti
I na Učkoj će bojnim poklikom
Prečvrsto gniezdo orlovićim sviti.

PRIZOR DEVETI.

Ulazi u dnu s desna LJUTOVID, vodeći ranjena ČETIMIRA, a za njima nekoliko vojnika, koji stanu na stražnjem dielu pozornice pod kulama.

Ljutovid (Fortunatu).

Moj otče, zdravo! Navikô si uviek

Pobjeditelja vidjet Ljutovida,
A sad poražen na bojnome polju . . .

Fortunat.

Bog opet s tobom bit će, mili sinko,
Koj pravednike nikad ne zapušta.

Ljutovid.

Već nema sa mnom božjeg blagoslova,
Jer progoni me kletva bana Borka,
I jauk majka, u crno zavitih
U gradjanskome ratu krvavome.
Vaj, odkad ubih pobratima svoga,
Ne prati mača pobjeda ni sreća!
Sad dodjoh amo s bratom Četimirom,
Da zadnju sreću ovdje pokušamo,
U ovim zidim braneći slobodu.

Četimir.

Ja ništa više braniti ne mogu,
Jer smrt me hvata; već ti preporučam,
Da oslobodiš moj slovenski narod
Od ljuta Niemca, i s Hrvatskom sdružiš;
Da budu braća Hrvat i Slovenac,
U tuzi i sreći jedan drugom vjeran,
Kô što ja tebi do smrtnoga časa.
Oh, Savo rieko, mutna i krvava,
Što izpod veljeg Triglava se viješ,
Oh, kaži meni, moja rodna rieko,
Je l' svaka nada jurve izgubljena,
Je l' ponos pao, je li shrvan duh
U puku mome od njemačke tlake;
Il vječni bozi sa Triglava sveta
Pokazuju mu dúgu budućnosti
Slobode i sloge sa Hrvatskom sestrom?

Ljutovid.

Ne snatri, brate; Bog zapustit ne će
Tvoj narod nit mu oteti slobodu.

Četimir.

Oh, Savo rieko, tri su dana prošla
Odkada rasap našu vojsku stignu,
A ti još pjenom krvavom se pjeniš!
Oh, teci, rieko! Krvlju našeg roda
Zamuti Dunav i dojavi Srbom
I Bugarima, da im braća ginu,
I da slobode naše sveta luča
Već trne . . . brzo da u pomoć dodju,
Da spase braću! Teci, Savo rieko,
Ti divna spono svih Sloviena južnih —
Kô prut, sa kojeg četir grozda vise —
I krvlju bratskom braći rasap javi . . .
Oh, brate mili, moja svjetlost trne,
Al prije smrti još mi jednom reci,
Da Niemcem ne ćeš prepustit Slovence.

Ljutovid.

Dok bude jednog Hrvata na zemlji,
Zapustit nikad svoje braće ne će . . .

Četimir.

Oh, kako mi je sad umrieti lako . . .
Al obećaj mi, da ćeš me pokopat
Na visovima Triglav-gore svete,
Da duh mi jednom s onijeh visina
U milju pline, videć vojsku tvoju,
Gdje poljem sieče tudjinaca čete.

Ljutovid.

Ratimira ćeš vidjet, a ne mene,
Jer desna moja ruka je ukleta . . .

Četimir.

Gle! vidim Triglav i Slovensku sa njeg,
Gdje s istoka joj divna zora sviće . . .
Ah, to je zora . . . vječite . . . slobode. (Umre.)

Ljutovid (primi za ruku mrtvoga Četimira).

Jest, sivi orle, slobode je zora
Prevedru tvoju obsinula dušu
U boljem svietu; al ovamo, vajme,
Bog znade kad će svanut nam sloboda!
Al za nju neka po primjeru tvome
Svak uči ginut, pa će sinut stalno.

Fortunat.

Bog višnji nek ti upokoji dušu
I dične želje tvoje nek izpuni.

Ljutovid.

Sad s Bogom, brate, ovaj cjelov žarki (poljubi Četimira.)
Nek vječni zalog vjernosti ti bude!
A vi ga, momci, pokopajte za sad
Uz Savu rodnu, nek mu šumom javlja
U otačbini njegvoj što se sbiva,
Nek Sava svojim zabavlja ga šumom
I nek mu nosi od Triglava glase. (Vojnici odnose Četimira.)

PRIZOR DESETI.

LJUTOVID i FORTUNAT.

Ljutovid.

Sad, Fortunate, trebam svjeta tvoga,
Od težke patnje i poraza grozna;
Jer ponižena duša ne zna mislit,

Jer Ratimira moga ovdje nemam,
Nit znadem, što ću na obranu počet.

Fortunat.

U Sisku, sinko, treba ti se branit,
Jer ja sam ti ga utvrdio tako,
Da nijedna ga ne osvoji vojska,
Ma da ga bije cielo ljeto dana;
A na polju se sad ne smiješ kazat,
Ratimir dokle Ludviga ne smlavi.

Ljutovid.

Tvoj savjet, otče, poslušati treba,

PRIZOR JEDANAESTI.

MILOVIDA, LJUTOVID i FORTUNAT.

Milovida (dolazeći s lieve strane sa kula na platformu).

O Bože, vide l' pravo oči moje,
Il ljubavi je to utvora žarke?

Ljutovid.

Oh, ljubo, dušo! Ja te opet grlim!
I još na svietu mogu sretan biti?
Tu k tebi dodjoh kroz oluju rata,
Kô suri orô kroz munje i grome,
U letu što mu jaka krila pale,
Dok sretno sleti na klisuru svoju. (Fortunat odlazi sa platforme u dno i razgledava utvrde, niemom igrom dajući zapoviedi zidarom.)

Milovida.

I na njoj nadje svoju orlovicu,
Uz njeno krilo da odmori svoje.

Ljutovid.

Još posve nije ruka mi prokleta,
Kad svoje zlato opet grlit može,
Nit njiva moje sreće uvenula,
Kad zalieva je suza drage moje.

Milovida.

Nit tuge mraz ne sledeni mi srce,
Kad ljubavi ga ti raztapaš žarom.
Ah, bilo mi je kô u gniezdu ptici,
Što dugo, dugo očekuje dragog,
I ne videć ga dolaziti više,
Prokune klete kragujeve pandže,
I cvili tužna, da se gora smili.
Oh, kako mi je opet krasan sviet,
Kad vidim tvoje plemenito lice!

Ljutovid.

Još dakle nije biednog Ljutovida
Sve ostavilo? Još imade srce,
Što sa njim dieli nesreću i tugu?

Milovida.

Zar misliš, da je ljubav srca mog
Tol plitka, da je ciče zime prva
Sledeni studen? Zar misliš, u srcu
Da toli slabo lik tvoj mi se srastô,
I da bi mogô iz njeg izplinuti
A da u žaru nečuvene boli
I ovo biedno ne izpline srce?

Ljutovid.

Ah, sladka dušo, ti me občaravaš,
I medom sladiš nesreću mi gorku,
I dižeš ponos, koji mi uvenu.

Milovida.

Zar misliš, da sam za to starca baba,
Koj ljubio me kano oči svoje,
I mrtvo tielo brata ostavila,
I pustila se grlit onom rukom,
Što proli brata i pobratima krv,
I groznu kletvu čula otca svog,
I strašnu tučnju kamena o kam,
Da odmah za tim zaboravim onog,
Za kojeg sve te užase pretrpih?

Ljutovid.

Ah, kako mi je tužnom srcu lakše,
Kad čujem šapat čarobnih ti usta,
Tog proročišta moje dobre sreće,
Tog vrutka meda, milja i cjelova!
Ah, kako sa njih u srce mi vrije
Slap srčanosti i ponosa bojna;
I čini mi se, kô da Hrvatska
Uza me stoji oružana sva
I spremna srnut u boj za slobodu.
Ja moram, moram domovinu spasit. (Fortunat se vraća napried na platformu k Ljutovidu i Milovidi.)

Milovida.

Al sad si, dragi, umoran i trudan,
A narod sav je zapanjen od straha.
U tvrdjam za to treba da se braniš,
Dok moja ljubav ponos ti ne digne;
Jer težko si mi uvenuo, dragi.
Tvom cvietu treba rose ljubavi,
A ja je mnogo u svom srcu imam,
Da zalijem te, da mi opet cvateš.

Ljutovid.

Tu rosu sladku do vieka bih pio,
I treba mi je umorenom srcu,
Al tužni glas me domovine zove.

Fortunat.

Ne, sinko! Ovdje ti ostati moraš,
Jer tebi treba počinka i mira,
A Ratimiru pusti polja bojna.

Ljutovid.

Ti pravo sboriš, jer je ova ruka
Ukleta, a Bog grozne kletve sluša,
Dok blagoslova Vojislava ne ču:
S tog ne smiem više u boj vodit vojsku.

Fortunat.

Ne tako, sinko; Bog ne čuje kletve,
Al tajne njegve namjere su mudre.
Ja čvrsto tvoje gradove utvrdih,
I u njima se od sad moraš branit;
Dok od Bizanca, koj na Franke mrzi,
Ne izprosim ti do proljeća pomoć,
Il dok Ratimir Niemce ne potuče.

Ljutovid.

Pokorit ću se rado svjetu tvome,
Jer to i moja mila ljubî želi.

Milovida.

Oh, divne sreće! sad ću s tobom bit
I već nas ništa ne će razstavit.

PRIZOR DVANAESTI.

Ulazi MRKO s desna u pratnji dvaju vojnika, koji ostanu u dnu.

Mrko.

Moj pozdrav slavnom Ljutovidu banu!

Ljutovid.

Što opet snuješ proti meni, Mrko?

Mrko.

Ban Borko leži u bolesti težkoj,
Te prije smrti želi vidjet kćerku
I zeta svoga, i s vas dignut kletvu.

Milovida.

O dobri Bože, ja ne mogu više
Podnosit kušnje tvoje. Tek sam vojna
U svoje ruke dočekala živa,
Već ti mi otca otimlješ sa svieta!

Fortunat.

Nek bude božja volja! Ti ćeš, kćerko,
Otići k otcu sa mnom i sa Mrkom,
Jer ja ću uz put krenut put Bizanca.
Ti moraš otcu zadnje tješit čase,
I molit, da ti s muža digne kletvu.
Sad naokolo ratni plamen gori,
Pa ovdje nisi dovoljno sigurna;
U dvoru otca bit ćeš sigurnija.
Al ovdje mora ostat Ljutovid
Da brani Sisak.

Milovida.

Zar netom ga vidjeh
Od vojna moga odtrgnut me hoćeš?

Nek i on sa mnom ide k otcu mome,
Da s njega digne kamenitu kletvu.

Ljutovid.

I moje, dušo, srce tuga ciepa,
Al tko će branit Sisak?

Milovida.

Imaš dosta
Junaka mudrih; nadji zamjenika.

Fortunat.

Ne! Ovdje mora ostat Ljutovid,
Jer nitko njega ne može zamienit;
K tom on se ne smie pouzdat u Borka,
Koj u kamen ga prokleo i prot njemu
Tu silnu vojsku njemačku je dozvô.

Milovida.

U mog se otca pouzdati može:
U naglosti je sve to počinio;
Al on je dobar, i sada se kaje.

Fortunat.

Ma budi tako; al u Ljutomišlja
Kô ni u ljute zmije vjere nema.

Mrko.

Ne sbori tako, sveti patrijare;
Na smrtnom času ne može se hinit,
A Ljutomišlja preveć shrva tuga,
Na kakvu varku da bi mislit mogô.

Fortunat.

Ljutovid mora ostat, Sisak branit,
I čuvati se varka.

Milovida.

Al bez njega
Ja nikud ne ću.

Ljutovid.

Moraš, srce moje;
Jer tužan starac na umoru leži,
A kod njeg nema ni mila ni draga,
Da, kada umre, zaklopi mu oči;
Ter gine čežnjom, da te vidjet može
I duh izpustit u naručju tvome.
Otidji, zlato; kad prokletstvo digne,
Povratit će se opet sreća k meni.

Milovida.

Ja dakle moram otić! Kleta sudbo,
Tek privi malo melema na ranu,
Još dublje u nju rivaš oštri mač.

Fortunat.

Al, ako tebi ne posluži sreća
Ter padne Sisak, što ćeš onda, sinko?

Ljutovid.

Tad k braći Srbom uteći se kanim,
U nevolji da pomognu mi težkoj;
Jer naša sreća njima je veselje,
A naša žalost njihova je tuga.

Milovida.

Ah dragi, ako nesreća te stigne
I ako opet ostavi te svak,
Ti znadeš, tko te ne će ostavit:
Ti k svojoj ljubi vjernoj dodji tad.

Ljutovid.

Jest, dušo, ti si zadnje utočište
Svom Ljutovidu, ti si luka mira
I spasa njegvog; ali s Bogom sada!
Domovina me tužnim glasom zove,
A kada majka domovina zove,
I ljubi svoju ostaviti treba.
Još jedan cjelov daj mi na razstanku,
Što hrabrit će me u tuzi i borbi.

Milovida.

Oh dragi, evo tisuću cjelova!
Al duša moja viek će te cjelivat,
Jer ona ovdje ostaje kod tebe.

Fortunat.

Sad hajde, kćerko; ostaj s Bogom, sinko,
Nek njegvo krilo glavu ti obrani. (Odlazi Fortunat sa Milovidom i Mrkom, a Ljutovid gleda za njima čuvstveno. Ulaze dva guslara.)

PRIZOR TRINAESTI.

LJUTOVID i GUSLARI.

Ljutovid.

A vi, guslari, shrvanu mi dušu
Sad pridignite vjetrom pjesme bojne.

Guslari (pjevaju uz gusle i pratnju orkestra).

Sletile se crne ptice vrane,
Sokolovo obletile gniezdo,
Da ubiju ptiće sokoliće,
A odgoje ptiće plahoviće.
Ustaj, ustaj, Strahore!
Udri munjom, Davore!

Kresnu sokô medju crne vrane,
Kano munja u jelove grane:
To je bio Ljutovide bane,
Ter razgoni poljem Niemce vrane.
Ustan, ustan, Strahore!
Udri munjom, Davore!

(Zastor se spušta, dok guslari pjevaju ovaj ritornello uz tihu pratnju orkestra.)

ČIN PETI.

Čin se sbiva u Ljutomišljevu dvoru kod Novigrada uza samo more na Morlačkom kanalu. Na lievoj strani pozornice vidi se krasno pročelje dvora u rimskom slogu. Okolo čitavog dvora osim s morske strane ide širok shod (terasa), okrunjen mramornim stupićima, te se spušta cielom dužinom pročelja nizkim i širokim stubama u bašču, koja je pred dvorcem. Na pročelju su troja vrata, ona u sriedi su viša. Bašča je ogradjena stupovima i rešetkama, na sredini kojih su vrata, što vode na more i na cestu, koja dolazi do dvora s desne strane uz obalu morsku. Na lievoj strani baščinih vrata, to jest pod samim dvorom, vidi se mali mandrać, i u njemu ladjice na vesla. Preko mora u dnu diže se veličajna Velebitska gora, koja izpunjava čitav horizont, i tek nad njom vidi se malo neba.

PRIZOR PRVI.

Hvata se sumračje; LJUTOMIŠALJ gleda sa vrata bašče na cestu i na more, kao da nekoga izčekiva.

Ljutomišalj.

I opet ništa! Opet prodje dan,
A Ljutovida jošte amo nema,
Da pogostim ga, kako mu obećah,
Kad ruglom s ruku okove mi skinu,
I da osvetim po zakletvi brata.

Dojaviše li uhode mi pravo,
Večeras amo morao bi stić,
I do matice svoje matac doć,
Ne nasluti li omač, što mu napeh.

PRIZOR DRUGI.

Sa prvih — gledaocu lievih — vrata dvorca pojavljuje se na shodu MILOVIDA i ZORISLAVA u crnini.

Ljutomišalj.

I opeta ste van izišle, crne
Narikuše i plakalice ženske,
Da glušite mi vašim plačem uši.
Oh, hoće ti se, crna kukavice,
Tvog muža? je li? pa ga očekivaš?
Al možeš čekat do sudnjega dana,
Jer njegve kosti davno iztrunuše.
Al ako hoćeš muža, ja ti velim:
U Mrku mnogo boljega ćeš naći;
I još ti jednom oštro zapoviedam,
Da za njeg podješ milom, il ćeš silom
Razumiješ li?

Milovida.

Ne muči me više,
Jer prije bih se bacila u more.

Ljutomišalj.

Ukrotit ću ti prkositu glavu
I to oporno srce umekšati;
A sad nariči i slobodno kukaj,
Al ja ne mogu slušat glas ti mrki,
U duplje svoje s tog se idem skriti.

Oh, da bi jednom naričući pukla,
Kô cvrčak cvrčeć na zelenoj grani. (Udje u dvorac na srednja vrata.)

PRIZOR TREĆI.

MILOVIDA i ZORISLAVA.

Zorislava.

Ah, da bi barem naš Vladislav došô,
Da izbavi nas iz preljutih pandža
Tog divljeg risa; il Ratimir slavni
Koj, kako glasi kažu, na sve strane
Potuče Niemce, ter ovamo ide
U nadi, da će naći pobratima.

Milovida.

Vaj, sestro moja, meni ipak dvojba
Pretežka srce tišti; jer, da živi,
Zar ne bi k svojoj utekô se ljubi?

Zorislava.

Ti poznaš njegov ponos; on se stidi
Potučen doći . . . možda što god snuje,
Da pobjednu ti jabuku donese.

Milovida.

Ja ipak dvojim, a ta dvojba grozna
Od stalne kobi stoput mi je teža.
Na nesreću se, ma i strašna bila,
Polako srce privikne, jer nema
Prot njojzi lieka, osim novih nada;
Al dvojba grozna neprestance bije
Kô sbiljna kob i dugotrajna samrt.

Zorislava.

Al tvoj Ljutovid hrabri da je pao,
Kô grom bi pukô svuda strašan glas,
Na žalost rodu, Niemcem na veselje.

Milovida.

Već srce mi je nakalila tuga
Na smrti brata i babajka moga,
Ko što se kali čelik na plamenu,
Il kô što stablo privikne oluji;
Te sada samo neki tihi umor
I nujna sjeta na srcu mi leži,
Kad na svog brata il babajka mislim;
Al, ma i da je priviklo na tugu,
Da udari ga glas o smrti dragog,
Od žalosti bi težke razpuklo se.

Zorislava.

Što više sborim, što te više tješim,
Sve manje slušaš, kô da sluha nemaš.

Milovida.

Ne, više nemam za utjehu sluha,
Jer ogluhnu mi izmučeno srce
Za svaku radost i veselje svako.
Ah, kaži meni, da je mrtav, tad će
Bar prestat žalost, jer će srce pući.

Zorislava.

Al kunem ti se, da ja ne znam toga.
Ti znaš, Vladislav, koj za ljubav tvoju
Otišô ga je tražit, da bi davno
Dojavio nam, da je štogod saznô!
Al, kako nam je glasnik pripoviedô,
Vladislav ide s Ratimirom amo

I tu se nada Ljutovida naći,
Koj tu će doći, kad dočuje, da je
Ratimir po njeg amo s vojskom došô.
S tog nemoj više plakati mi, sestro,
Ni crnom tugom oblačiti lice,
Ni suzam maglit liepe oči svoje;
Na vedrom nebu neka jarko sjaju,
Kad dragi dodje, da mu budeš mila.
Oh, da ja svoga dragog očekivam,
Sa smieškom bih ga lica dočekala,
I s tisućama na ustnam cjelova!
Oh, da ja tako Ratimira čekam!

Milovida.

Što spominješ mi cjelove i ljubav,
Udovi tužnoj, koja nikad više
Cjelova meda okušati ne će?
Oh, velji Bože, smiluj nam se jadnim,
Sva otačbina Hrvatska te moli,
Što bez njega je udova kô i ja,
Te nema bez njeg štita ni kormila.
Oh, spasi, Bože, otca sirotčadi,
Oh, spasi otca domovine tužne!
Ne pusti da se kô prognanik bije
Od nemila do nedraga, moj Bože!

Zorislava.

Oh, usliši joj, Bože, vruće želje. (Ljutovid se s desna pojavi u pastirskom odielu i dodje do vrata bašče. Suton se sve jače hvata, a mjesec se pojavlja iza Velebita.)

PRIZOR ČETVRTI.

MILOVIDA, ZORISLAVA i LJUTOVID.

Milovida (poslie male stanke).

Gle, sestro, kako divna noć se hvata!

Sa Velebita uzpinje se mjesec,
I blago svjetlo sa visine rosi
Po površini tihanoga mora;
A more mirno driema bez valova,
Kô da ga morske uspavale vile,
Na površini da pričaju njegvoj,
U tajnom kolu, pripoviedke sladke
O ljubavi, o mladjanim junacim.
Ovako more tihano je bilo,
Ovako nam je mjesečina sjala,
Kad prvi put me ustna Ljutovida
Začara medom divne, sladke rieči,
I kad mi cjelov sa junačkih usta
U mladom srcu užegao plamen,
Što toli žarko još i danas gori,
Što nikad, nikad ugasnuti ne će,
Dok luč života ne ugasne moga.
O svietli brate bosioke zore,
Pastiru mladi, što Vidove ovce
Po modrom polju Rajevine paseš,
Na tihom putu ako oko tvoje
Mog Ljutovida dragog gdjegod vidi,
Na težkoj stazi sjajnije mu svietli,
Kroz šikarje ga i dubrave prati,
I k vjernoj ljubi skoro ga dovedi.

Ljutovid (potiho sam sobom).

Oh, sretna mene, još me ona ljubi!
Al ako joj se ovakav prikažem,
Bjegunac pastir, od svakog zapušten,
Odrpan sav kroz šikarje se veruć
Po tamnoj noći, kuda viju vuci,
Zar njeno oko, naviknulo sjaju,

I svietloj slavi hrvatskoga bana,
Od mene sada sgroziti se ne će?
Ovakva ona ne smije me vidjet.

Zorislava.

Čuj! . . . pod doksatom čut je neki šapat . . .
Tko tamo stoji? . . . Putniče, šta želiš?

Milovida.

Oh, kakvi srsi prolaze mi srce!
Taj glas mi godi, kano lahor cvieću,
Prem njegve rieči shvatiti ne mogu,
Kô što ni cvieće lahor. Tko je doli?
Čuj, stani, dobri putniče, ne bježi!
I kaži, kakva donosi te sreća?
Gle, to je pastir.

Ljutovid (pridušenim tihim glasom).

Pastir, dobra gospo;
Dà, ja sam pastir, tužan i žalostan,
Jer jedno milo janješce izgubih,
Što ljubim više od života svoga;
Pa amo dodjoh, ne bih li ga našô,
A ne nadjem li, umriet ću od tuge.

Milovida.

Al kaži, kakvo to je janje bilo,
Da tvoje srce toliko ga ljubi.

Ljutovid (potiho).

Ah, gospo, krotko, dražestno i milo,
Kô rajsko janje iz Vidova stada;
I mile crne imalo je oči,
Da pogledom mi raztapalo dušu;
I rude vrane imalo uvojke,

U koje moja zaplela se duša,
Kô vila kosom u brsnatom busu;
I miločujni imalo je glasak,
Koj milovô je uši duha moga
Kô Dafinove grane povjetarac
U Rajevini, kada Sutvid sanja.

Milovida (prama Zorislavi).

Ljutovid samo tako sborit znade,
I glas mu poznam . . . Ljutovide mili! (Pohrli niza stube prama Ljutovidu, a on joj dodje u susret u bašču. Ona mu padne oko vrata pa se onesviesti.)

Ljutovid.

Priteci brzo, Zorko, u pomoć,
Da velja mi je ne ubije sreća:
Od milinja se draga onesviesti.

Zorislava.

Zar ti si zbilja, Ljutovide?

Ljutovid.

Jesam.
Al nemoj, sestro, spominjat mi ime,
Jer od tvog strica prieti mi pogibelj.

Zorislava.

On tvrdo spava, pa nas ne će čuti,

Ljutovid (Milovidi, držeć je u naručju).

Otvori oči, otvor', nebo moje,
Nek sine sunce, dušu mi razvedri;
Na njoj je gusta magla strašne boli,
Pretežkih patnja, nevolje i tuge.
Ah, poznaj, Vido, poznaj vojna svoga,
Ta isti ovo Ljutovid je onaj,

Koj tolikrat se sjajan povratio
Na čelu s viencem slavne pobjede;
On isti, kom si toli često sladkim
Sa mednih usta rekla cjelovom,
Da kano vid ga ljubiš oka svog.

Milovida (osviestivši se).

Ah, pusta srećo . . . ja sam . . . jošte živa! . . .
Moj dragi . . . dušo, željo . . . Vide, bane,
Moj vojno, otče, supruže i brate;
Ta to si ti . . . jest, ti si . . . živ . . . Ljutovid!
Jest, ja ne sanjam, ja sam budna, to je
Zorislava kod mene, i moj dragi!

Ljutovid.

Jest, ja sam, dušo; razaberi mi se!

Milovida.

Sa Vidov-gore uzpinje se mjesec;
A moje tuge na pretamno nebo
I moj se mjesec sjajni opet diže,
I po livadi uvele mi duše
Svog svjetla sipi sladku rosicu;
I opet klica moje nade cviet,
I uvela mi cvjeta budućnost.
Jest, to je mili ban Ljutovid moj,
Sa njegvih usta to me cjelov grije . . .

Ljutovid.

Jest, ljubo, mene, mene ljubiš sad;
To dobro žedne moje ustne znadu,
Što već te cielo ne ljubiše ljeto.

Milovida.

Sad već nas ništa ne će razstavit;
Počivat moraš sad uza me, dragi,

Nadoknaditi izgubljeno vrieme,
Bez ljubavi što pobjeglo je nama,
I sve praznine izpuniti moraš
Ljubavnom rieči, žarkim cjelovima.

Ljutovid.

Još, zlato, samo za prekratko vrieme
Od tebe moram otić k Ratimiru,
Da vidim, kako njemu sreća služi,
I ima l' nade za spas Hrvatske.

Milovida.

Ne, dragi, ovdje, ovdje moraš ostat,
Jer mene plaši naša huda kob.
Već Ratimir je potukao Franke
Do nogu, i sad amo glavom ide
Da pokloni se vrhovnome banu.
Ti ostaj, dragi, kad on k tebi ide.

Zorislava.

Oh, idi, bane, zaklinjem te Bogom!
Jer da te stric naš Ljutomišalj nadje . . .
Oh, ja se bojim . . . na te mrzi strašno,
Rad tebe svojim zavadi se sinom,
Ter sin rad tebe pobježe od otca,
A otac ga je kamom prokleo,
Kô tebe Borko. Idi, Ljutovide,
Jer ja se strašno svojeg strica bojim.

Milovida.

Tu ostaj, on te prepoznati ne će
U tom odielu; a ako te pozna,
Kô lavica ću ljuta tebe branit,
Laviće kad joj lovci otet hoće. (Ljutomišalj se pomoli na srednjim vratima te sluša.)

Zorislava.

Ne, Ljutovide, zaklinjem te Bogom.

Ljutovid.

Sad s Bogom, ljubo, do skora vidjenja!
A ti mi, Bože, podaj hitra krila
Da brzo stignem k Ratimiru vjernom.

PRIZOR PETI.

Prijašnji i LJUTOMIŠALJ.

Ljutomišalj (salazeći iz dvorca na srednja vrata).

U vrtu kakav žamor tu se čuje?
Što radi ovdje onaj strani pastir?

Zorislava.

Taj pastir, striče, sa Vidove gore,
Da nadje neko izgubljeno janje,
Do Novigrada sišô je, a mi ga
Za vojske sada pitamo, i je l' se
Sa Svete gore šta naokô vidi.

Ljutomišalj.

Šta pastir, kćerko? zar će Milovida
Pastiru prostom u naručje pasti?
Ne luduj tako, neg mi odmah kaži,
Pod pastirskim odielom tko se krije.

Zorislava.

Al rekoh, striče, to je neki pastir.

Milovida.

A ja ga, striče, poljubih u čelo,
O Ljutovidu jer mi nosi glase.

Ljutomišalj.

A što ne reče: jer mi cjelov nosi
Od Ljutovida? Kada ove žene
Da kažu ne će, ti tad kazat moraš,
Pastiru, tko si.

Ljutovid.

Dobro: kada hoćeš
Da znadeš tko sam, odmah ću ti kazat,
Ljutovid ja sam, ban Hrvatske ciele,
Gospodar tvoj. Po svoju ljubu dodjoh.

Ljutomišalj.

Ti ban Ljutovid! Milostivi Bože,
Zar dobro čuju moje stare uši?
Ti ban Ljutovid u takvom odielu?
Al jest, to ti si, Ljutovide sine,
Moj bane slavni, dobro k meni došô!
Donesite mi kruha i soli, sluge . . .
Ljutovid moj je gost, oh, krasna srećo!
Oh, velja časti ovoj kući do viek! (Podje da zove sluge.)

Zorislava (tiho Ljutovidu).

Ne ostaj, bježi; u goru se sakrij,
I budi gostom medjedu u spili,
Koj milostniji bit će od mog strica.

Ljutomišalj (vrativši se, a za čas dodje za njim sluga).

Što šapćeš, kćerko, banu potihano,
Što dobar ne bi smio znati stric?
O bane slavni, tu ćeš ti stanovat. (Kaže mu desna vrata dvorca.)
Tu možeš nojcu prenoćiti s mirom,
I tu ćeš moći večerati liepo.

*

Al ja sad moram s mjesta odputovat
Da nesretnoga tražim sina, s njega
Da dignem težko kameno prokletstvo.

Ljutovid.

Ja žalim, s nama što ne možeš ostat.

Zorislava.

Otidji, striče, brzo kletvu skini.

Ljutomišalj (uzimljući iz ruku sluge pladanj, na kojem je hljeb i sol).

Al primi, bane, sol i bieli hljeb,
Da gostoprimni prije obred svršim.

Ljutovid (uzimlje prstima komadić kruha, pa ga umače u sol, ali ne okusivši povrati ga natrag).

Ne mogu soli okusit, ni hljeba:
Preumoran sam, dug, dug, san mi treba;
Al sutra sveti izvršit ću obred.

Ljutomišalj.

U izbi meka postelja te čeka,
Na koj ćeš lako kano mrtav usnut. (Odlazi sa slugom u dvorac na srednja vrata.)

PRIZOR ŠESTI.

Prijašnji bez LJUTOMIŠLJA.

Zorislava.

Ja stricu pravo vjerovat ne mogu,
Jer časak prije okrutan je bio;
S tog idem za njim, da vidim što snuje.
Na oprezu mi budte! Laka noć! (Odlazi za Ljutomišljem.)

Milovida (prama Zorislavi).

Ti nama budi čuvar angjeo,
I ti odkloni svaku napast strica.

PRIZOR SEDMI.

LJUTOVID i MILOVIDA.

Ljutovid.

A sada, draga, ti mi prva pričaj
Po razstanku nam dogadjaje svoje.

Milovida.

Kad dodjoh, otac već je preslab bio,
Po glasu me je jedva razpoznao,
I digô kletvu, ter se upokoji.
Ljutomišalj tad nešto snovat poče;
Fortunat njegve namjere nasluti,
Preporuči mi, da oprezna budem,
Pa krišom podje s ladjom k Carigradu.
A mene tužnu Ljutomišalj baci
Pod strogu pazku, i veleć, da si mrtav,
Za Mrka silom htio me je udat.

Ljutovid.

Ah, to je grozno!

Milovida.

I tek dopusti Zorki,
Da tješi moju užasnu samoću.
Ah, dragi, tko bi sve izpričô patnje,
Tko l' strašnu dvojbu, da l' mi jošte živiš,
I moje suze grozne i kukanje?

Ljutovid.

A ja sam, dušo, poslie pada Siska
Utekao se Srbom Timočanom,
Al tu u braće pomoći ne nadjoh;
Već, da Ratbodu mene ne izruče,
Umakoh sretno u zelene luge.
Pak silna želja obuze mi dušu
Da tebe vidim, luko mira moga,
Da u tvom blagom začaranom oku
Uspavam tuge, nevolje i patnje;
I predjoh gore, dubrave i dole,
Kô mrki vuk se verući po noći,
Da pristaše me Borka ne ulove,
Dok evo, dušo, svome cilju dodjoh,
Gdje vrata mi se otvaraju raja.

Milovida.

Ah, koliko si pretrpio za me,
I kako ću ti ljubav tu odvratit!
Al sad je kasno, mjesec je visoko,
A ti si trudan i počinka trebaš.

Ljutovid.

Ah, kako divna noć nad zemljom lebdi,
I kako sve nas pozivlje na ljubav,
I tiho more i lahora šapat,
I mjesec sjajni i vedrina neba,
I htio bih te grlit cielu nojcu,
Kô da te više nikad grlit ne ću,
Kô takve noći da već ne će biti . . .
Gle, Sveto Brdo kako divno sjaje
U mjesečevom srebrotkanom svjetlu,
Kô oltar sveti hrvatskog jedinstva,

Što dvie hrvatske spaja banovine,
Primorje kršno s Posavinom ravnom!
A na njem svjetlo mjesečevo sjaje
Ko divna zora vjestnica slobode,
Ratimir koju sutra će nam doniet.
Oh, Sveta goro, na te duh mi hrli,
Da s tebe okom i srcem zagrli
Svu krasnu, milu domovinu našu.
Al tekar sutra na te ću se uzpet,
Da pobratima tu dočekam svoga.
Sad s Bogom, divna Velebitna goro,
Na tvoje vise duša mi se vije,
Al tielo tvrdi spopada mi san!

Milovida.

S tog hajde, dragi, hajde da počivaš;
Nad tvojom glavom kô angjel ću bditi. (Ljutovid uhvati ju rukom oko pasa, a ona njega oko vrata, pak gledajući se milo uzlaze shodom na treća vrata dvorca, najbliža moru.)

PRIZOR OSMI.

LJUTOMIŠALJ, a kasnije i MRKO. — Čuje se huj vjetra, mjesečina gasne. Iz srednjih vrata dvorca izleti sa sdvojnim krikom Ljutomišalj prestravljen u licu, u ruci s noćnom svjetiljkom, koja mu izpane, a on poklecne na shodu do nje, te mu razsvjetljuje stravično lice.

Ljutomišalj.

Vaj, što me goniš, strašna sablasti!
Što vitlaš plamni povrh glave mač,
Ti crni, mrki, grozni angjele?
Što vičeš na me: Kaine! Kaine!
I prožižeš mi dušu plamnim okom! . . .
Od njegve krvi čiste su mi ruke! . . .

Ah, to je samo sanja mašte bila . . .
To nije angjel, to su one crne
Narikuše, što mira mi ne dadu.
Al takvih tlapnja ja se ne ću bojat, (pridigne se)
Nit mogu biti zapreka mom cilju! . . .
Kad ne htje solju otrov da proguta,
Tad ovaj bodež ulit mu je mora
U žile, sitnim smrtonosnim rtom. (Vadi bodež i zamahne u zraku, pa ga opet skrije u njedra.)
Al kako? . . . Kada? . . . Gdje je Mrko sada? . . .
Gle, već se sjaju baklje niz Velebit, (gleda prama Velebitu)
Ratimirovoj koje svietle vojsci;
Al da ih sami vrazi niza nj nose,
Ne mogu stići prije podne amo.
A gdje je Mrko? To opasno djelo
Ja bez njeg nisam izvršiti kadar,
Jer od straha mi krv u srcu stine.
Po običaju brž ga vino shrva!
Al kakav bahat čut je s one strane? . . .

Mrko (ulazeći u vrt sa morske strane).

Ljutomišlje?

Ljutomišalj.

Zar Mrkov čujem glas?

Mrko.

Baš moj.

Ljutomišalj.

Kô nikad ja te danas trebam;
U stupicu sam vuka ulovio.

Mrko.

Ljutovida?

Ljutomišalj.

On ondje mirno spava,
Ne sluteć ništa; probudit se ne smie!

Mrko.

Al kako, brate? To nije moguće!
Ni deset časa ne će proć, a tu će
Na hitrom konju s pratnjom dojezditi
Ratimir.

Ljutomišalj.

Ti bulazniš! Kako može
Sa Velebita tako brzo stići?
Svjetlòmrcanje još se gorom vidi,
I niz nju vojska još silazi; kako
Tol' brzo amo može doć Ratimir?

Mrko.

Al kažu, da ga zatravila Zorka,
Pa odciepi se s četom konjanika,
Da prije stigne. Ja sam malo prije
Na polju baklje vidio gdje jure,
Ko da ih vile niz ravnicu nose.
Čuj, već i trublje vjestnice se čuju! (Čuje se trubljenje u daljini.)

Ljutomišalj.

Na posô žurno! Ljutovida živa
Tu ne smie naći Ratimir kad dodje.

Mrko.

A, nadje li ga mrtva, propadosmo.

Ljutomišalj.

Ne luduj, od njeg traga ne će naći;
Ta blizu nam je more, samo brzo!

Mrko.

Al odat će nas žene!

Ljutomišalj.

Ti ćeš s njima
Put Nina odmah pobjeći; tad možeš
Po miloj volji ljubit Milovidu;
A ako hoćeš, eno ti i Zorke.

Mrko.

Osvetit ću se onoj narikuši,
Što prezirno me odbijala do sad.
I Posavina mora moja biti!

Ljutomišalj.

Ne nagli, Mrko, nije posô svršen,
Nit Posavina tako se dobija;
I Ratimira s puta treba maći.

Mrko.

I za nj je dosta oštar ovaj mač!
Al sada brzo, trublje bliže ječe.

Ljutomišalj.

Zaželio je luda dugi sanak;
Pa hajde da mu izpunimo želju,
Ni Bog mu dužeg pripravit ne more.

Mrko.

Al ako vikat stane Milovida
Ter probudi ga . . . oba propadosmo!

Ljutomišalj.

Tad ubij i nju; al on mora pasti,

Ma makar i mi oba poginula!
Al žurno! bježi! Neko u vrt stiže . . .

Mrko.

Zatekoše nas, vajme, sad je kasno!

PRIZOR DEVETI.

Dolaze s desna — iz dna — vojnici noseći u ruci borove luči, pak RATIMIR sa GUSLARIMA i sa VLADISLAVOM.

Vladislav.

Moj otče, zdravo!

Ljutomišalj.

Tko je s tobom, sine?
I što vas nosi u to noćno doba?

Ratimir.

Ja dočuh, da je Ljutovid moj ovdje,
Pa po njeg dodjoh, da mu javim, kako
Potukoh Niemce, Ratboda zarobih;
Na čelo da ga stavim sjedinjene
I slobodne Hrvatske, slavnog bana.

Ljutomišalj (zabunjen).

Jest . . . on je ovdje . . . al je vrlo trudan,
Te spavat želi . . .

Ratimir.

Odmah ga probudi!

Ljutomišalj.

Ja ne ću . . . ne smiem . . . on mi to zabrani!

Ratimir.

Otidji, i kaži, da Ratimir čeka.

Ljutomišalj.

Kad nije druge, a mi hajdmo, Mrko. (Potiho.)
Sad mora umriet, pa bilo što bilo! (Otidje sa Mrkom u dvorac na desna vrata.)

Vladislav.

Oh, kako će se Ljutovid veselit,
Kad tebe vidi! A i ja sam sretan,
Što k njemu dodjoh, dionik pobjede
I viestnik s tobom mira i slobode.

Ratimir.

Ne može moje srce dočekati
Da pobratima vjernoga zagrli,
Tol' željkovana, dugo ne vidjena.

Vladislav.

Moj otac će ga sada odmah dovest.

Ratimir.

Al što još docni? Što ga ne probudi?

Vladislav.

Oh, kako će se radovati Vid,
Kad s tvojih usta bude slušao
Razsulo carstva franačkoga, sbog
U carskoj kući nesloge i mržnje;
I kako s toga Hrvatskoj nam miloj
Slobode sjajno ogranulo sunce!

Guslari (složno).

Bane slavni, već je bura prošla
Tiha sreća u Hrvatsku došla;

Tko te ljubi, svako k tebi hrli,
Kada sloga svima srca grli,
Kad se slažu Posavina ravna
I Hrvatska dalmatinska slavna;
Sad pobjednik u svoj dom se vrati,
Pjesma naša vjerno nek te prati!

PRIZOR DESETI.

Čuje se u dvorcu sdvojan krik, pak buka i žamor. MILOVIDA izleti iz dvorca na treća, moru najbliža, vrata vičući sdvojnim, smrtnim glasom.

Milovida.

Ah, spaste, braćo, spaste Ljutovida! (Padne mrtva na stube. Za njom iztrči Ljutovid, pa videći je na stubama, klone do nje zapanjen. U to i Zorislava izleti na prva (od gledališta) vrata kličući: »r a z b o j n i c i! r a z b o j n i c i!« pak, klekne kod Milovide, stane je pridizati, zvati po imenu, cjelivati je i uzdisati. Tada izidje i župan Mrko kroz treća vrata najbliža moru, potrči niza stube kao da bi htio pobjeći, ali ga zaustave vojnici. On stane usopljen, probliedi, i izpane mu mač. Po vrtu žamor i povici zapanjenosti i strave. Ratimir potrči prama Ljutovidu i zagrli ga, a ovaj ga gleda zapanjen, nemogući se snaći.)

Ratimir.

Vaj, Ljutovide, što se grozna sbilo?

Ljutovid.

Što čuh? U noći Ratimirov glas
Kô da me budi, i naviešta pogibelj?
Ah, ljubo, što je? Ustani se! Vajme,
Ne diše više, mrtva mi je, mrtva!
Vaj, lažni žreče, prorekô si meni,
Da ja ću umriet u njezinom krilu,
A ona evo na mome izdahnu!

Mrko.

Ne laže žrec, jer baš ćeš tu umrieti
Na njenom krilu.

Ratimir.

Šta to buncaš, Mrko?
Izpričaj, što se dogodilo ovdje.

Mrko.

Umrieti moram, jer me otrov pali
Od groznog noža . . . Pred Boga ću sada . . .
S tog istinu ću prije smrti kazat:
Kad unidjosmo, Milovida kriknu,
A ja, da krikom muža ne probudi,
Probodoh mačem njene meke grudi.
Na krevetu se Ljutovid pridignu . . .
Al on kô munja bodežom ga rani . . .
I isti bodež turi mi u grudi,
Svjedoka svoga zločinstva da smakne.
Tad ja ga mačem po prsima lupih,
A on na vrata pokuša umaći,
Al kad opazi Ratimira ovdje,
Na prozor gjipnu i u more skoči . . .

Vladislav (za se).

Ah, hvala Bogu, što ga ne spomenu!

Ljutovid.

Što mene nisi ubô, razbojniče,
Već ovu nježnu grlicu mi zakla? (Pridiže je u naručje.)
Ah, dušo moja, probudi se! Čuj me . . .
Tvoj Ljutovid te zove. Vajme, grozno! . . .
Ah, lažni žreče, krivo li proreče:
Ja živim evo, a nje više nema! (Položi je opet na stube i gleda u nju niemo.)

Mrko.

Ni tebe! . . . I ti umrieti ćeš skoro
Na njenom krilu . . . Isti nož nas rani! (Klone mrtav.)

Vladislav.

Ne, velji dive, ostavit nas ne ćeš!
Ti moraš živjet, domovine diko!

Ratimir.

Ah, grozne kobi! To je otrov bila!
Moj Ljutovide, jes' li težko ranjen?

Ljutovid.

Jest, otrov, brate, već joj žalac čujem;
I već mi struji po žilama . . . već mi
I misli magli . . . Hajdmo, ljubo, dušo! . . .
Već zora sviće, ustani! Ratimir
Već ide . . . hajdmo u susrete njemu
Na Svetu Goru! . . . Gledaj, Vido moja,
Prekrasan prizor pred nam se otvara:
Tu k Posavini zenica nam leti . . .
A tu na more kršne Dalmacije.
Ah, kako divno ova gora spaja
Te naše zemlje! Gle, zastave one
Ratimirovi pobjedni su stjezi;
On k nama ide. Zdravo, Ratimire!
Na ovom vrhu zastavu pobjede,
Slobode znak usadi; nek je vide
Hrvati s jedne i sa druge strane;
U slozi srca nek im ovdje spaja
Na ovom vrhu, i u slobode želji!
Oh, zdravo! zdravo! pobjedniče, brate! . . .

Ratimir.

Ah! zdrav ti bio, pobratime mili!
Ne snatri više, neg mi se osviesti,
Domovinu da vidiš sjedinjenu
I slobodnu! I ti da vladaš njome:
Pod sjajnim suncem tvojeg svietlog uma,
I žarkom vatrom blagoga ti srca
Opustošena brzo će nam procvast . . . (Počima se nad Velebitom razsvitati.)

Ljutovid.

Oh, ljubo, dušo . . . žrec poganski laže!
Na tvome krilu za me smrti nema . . .
Već mir i pokoj i blaženstvo . . . vječno. (Umre i padne na krilo Milovide.)

Zorislava.

Vaj, kuku! mrtav pade sokô sivi!

Ratimir.

O velja dušo, i patniče dive
Za narod svoj i njegovu slobodu;
Baš kada sunce slobode mu granu,
Prejarko mu je tvoje zapanulo!
I ti si sretan pošô s ovog svieta
U isti čas, kad na nj sloboda sišla;
Kô da si samo nju želio vidjet,
Pak za sve vieke zatvoriti luči . . .
Al tko će sada Hrvatskom banovat,
Tko l' branit njenu žudjenu slobodu,
Tolikom riekom krvi odkupljenu,
Kad tebe nema, ogrijano sunce?

Vladislav.

Ban Ratimir nek živi! On jedini
Zamienit može Ljutovida dično.

Ja odričem se mog banskoga prava
U prilog njemu; a da vječna sloga
Sa Posavinom Primorje nam veže,
Nek Zorislava banicom nam bude,
U miraz noseć banstvo Ratimiru,
Jer sama ona na nj sad pravo ima.

Ratimir.

Nad mrtvim tielom pobratima svoga,
Sad nije vrieme podat se veselju.
Al ako želiš, mila Zorko, spoji
Sa Posavinom Dalmaciju tvoju,
I na sve vieke neslogu ukloni.

Zorislava.

Nek bude tako, velji Ratimire,
Al sada plakat, plakati nam treba . . .
U crno nam se domovina zavi!

Ratimir.

Sad ovog diva, koj provaljen leži,
Kô bor uz bršljan, što ga okitio,
Na Svetu goru ponesite, momci.
Tu s Vidov-gore, odkud vidik puče
Na sinje more i na Posavinu,
Nek duh mu gleda otačbinu milu!
Nek nad njom lebdi njegva velja misô,
Kô dobar genij, kô hrvatska zviezda,
Što svjetlom sjaje jedinstva, slobode! (Razdanjuje se.)
A vi, guslari, pratite ga pjesmom,
Jer mila mu je vaša pjesma bila. (Vojnici naprave nosila od kopalja, te ih prekriju mekim granjem iz vrta, pak postave na njih Ljutovida i Milovidu, te ih dignu na ramena i nose

van kroz vrata vrta. Dok se ovo sbiva, guslari govore sliedeću pjesmu uz tihanu melanholičnu pratnju gusala u orkestru, a Ratimir, Vladislav i Zorislava sjetni stoje, držeći se za ruke.)

Guslari.

Vide sveti, otvor' Rajevinu,
Neka u nju duše im se vinu;
Da pod granom zlaćane Dafine
Smieši im se divna Rajevina!
Sveta goro, ti im primi tielo
Na vrh, koji tiče nebo bielo;
Da sa tvoje velebne visine
Grob im sjaje širom domovine
Taj grob rodu svetište će biti,
U pohode k njem će dolaziti,
Kô k oltaru slobode i spasa,
Jer dom spasi od grozna užasa.
Ime će im slavit u pjesmama
Po ravninam i po planinama;
A grob će im cviećem kitit vile
Sa svih strana domovine mile.

Ratimir.

Sad s Bogom! (Poljubi u čelo Zorislavu, koja mu časak klone glavom na grudi.)

Zorislava (tiho).

S Bogom.

Vladislav.

S Bogom podj' i dodji!

(Zastor se polagano spušta, dok se Ratimir rukovanjem razstaje od Vladislava i Zorislave, a vojnici polagano kreću s nosili na desni izlaz u dnu.)

Osnova i povjestna gradja

za tragediju »Ljutovid Posavski«.

Mihovil Pavlinović reče jednoč, pošto je bio pročitao I. svezku Smičiklasove »Hrvatske povjesti«, da se je njega najviše kosnuia junačka borba i smrt Ljutovida, bana posavskoga. Jamačno je Pavlinovića potakla na tu izreku veličina Ljutovidove političke osnove i tragičnost njegove propasti; tko zna, nije li Pavlinović smišljao, da pjesnički obradi Ljutovidove sgode i nesgode. Prije Pavlinovića napisao je god. 1861. Janko Šviglin pripoviest o Ljutovidu Posavskom; njekako u isto doba dao se mlad pravnik Požežanin na dramu o istom predmetu, ali se do sad ne zna, što je izradio; god. 1873. osnova i poče Ivan Dežman epsku pjesan o Ljutovidu, ali mu radnju žalibože prekide nemila smrt, ter je u »Viencu« god. 1874. izašao samo ulomak njegova epa. Sve ovo potaknulo je pisca ovih redaka, da se dade na zamišljanje osnove za tragedijsku obradbu Ljutovida Posavskoga; a scieni, da za mladji naraštaj, koji proučava poetiku, ne će biti bez koristi, ako vidi, kako je od historijske sgode malo po malo postajala tragedijska osnova, i kako je sabirana povjestna gradja za pjesničku obilježbu onoga doba i glavnih osoba njegovih.

Iz Smičiklasove prikaze Ljutovida Posavskoga (Hrvatska povjest, I. str. 171.–179.) može se izvaditi ova jezgra s ovakovom, za dramsku prikazu podosta prikladnom peteročestnom razdiobom radnje.

I. Zimi god. 818. vieća u Heristalu kod franačkoga cara Ludviga Pobožnoga, koji je godine 817. bio uredio baštinu carstva za sinove svoje, sabor doglavnika mu i velikaša carstva, pak poslanika i vojvoda mnogih naroda. Tu se medju ostalimi poslanici

podložnih carstvu zemalja desiše: Borna, ban dalmatinskih Hrvata, a (od tada) takodjer ban jednoga diela Hrvata s ove strane Velebita, naime gadskih, ličkih i krbavskih; pak poslanici Ljutovida, bana posavskih Hrvata; ovi se, bez uspjeha, tuže na okrutnost Kodolaha, markgrofa furlanskoga i carskoga namjestnika nad posavskimi i istarskimi Hrvati, koji »da ne poštuje prava ni zakona banova, niti običaja naroda hrvatskoga«.

II. a) Posavski ban Ljutovid pobuni proljećem god. 819. sav narod medju Savom i Dravom, a odvrne od cara i Timočane (u Srbiji). Kodolahova vojska bude poražena, a on sam pogine, valjda od zadobivenih rana, ili ga je — kako njeki suvremeni ljetopisci naslućuju — skončao jad. Ljutovid razširi svoju vlast uz Dravu do podnožja Alpa. Car bi sad voljan bio saslušati hrvatske tegobe, ali Ljutovidu to sada nije dosta, nego hoće osnovati poveću samostalnu državu proti Frankom i Bizantincem, koja bi sjedinjavala posavsku, dalmatinsku, istarsku Hrvatsku, slovenske krajeve i Srbe Timočane Ali ga zaprieči »jal hrvatski«, suprotivština dalmatinskoga bana Borne. b) Nasljednik Kodolahov Balderik ugovori savez s Bornom, ter u jeseni godine 819. obnove rat. Ljutovid hametom porazi Borninu vojsku na Kupi; Gadska, Lika i Krbava pristanu uz njega.

III. a) Ljutovid provali u Dalmaciju, hara i pali; Borna se zakloni u gradove, ne smijući se u boj upuštati. b) Po Ljutovidovu povratku iz Dalmacije, Gadčani se opet pokore Borni, ter se ovaj može pohvaliti caru porukom: »da Dalmatinci ne će izpod svoga bana i franačkoga cara, a pod samostalna posavskoga bana.« c) Početkom god. 820. drži car Ludvig Pobožni velik sabor u Achenu; tu je i Borna, koji hoće vrhovno vojvodstvo u ratu proti Ljutovidu, ter prvi viće »smrt Ljutovidu i njegovoj zemlji«. Sabor odluči, da u proljeće udare na Ljutovida tri vojske, s triju strana. I udarište tri vojske: jedna iz Italije, druga kroz Korušku, treća iz Bavarske. Odpor Ljutovidov bijaše krepak i dugotrajan: na julskih Alpah dugo se brani, proti središnjoj neprijateljskoj vojsci bije do tri ljute bitke, a trećoj vojsci dugo prieči prielaz na Dravi. Tri neprijateljske vojske, pošto su se napokon sjedinile, a Ljutovid se povukao u tvrde gradove, haraju i robe, ali »radi bolesti« razpadnu se, ter tako odu s velikim gubitkom »Franci, Švabe, Bavarci, Italci i drugi narodi«. Iste godine 820. miruje Borna, težko boluje i umre; po njegovoj smrti izabra narod sinovca mu Vladislava za dalmatinskoga bana, a car ga potvrdi u franačkom saboru veljače god. 821.,

gdje no se viećaše i o obnovi rata proti Ljutovidu. d) Ljeti g. 821. opet tri vojske udare na Ljutovida. One pale i robe, ali Ljutovida ne pokore; na franačkom saboru mjeseca listopada te godine nazočni su i carski vojskovodje proti Ljutovidu, ali ne znaju izkazati uspjeha. Iste je godine Ljutovid popravio po svojoj zemlji tvrde gradove s pomoćju Fortunata, patrijarhe mletačkoga, koji je bio u svezi s njim, ter mu pribavljao graditelje iz Italije, ali ga za tim ostavio.

IV. Dosadanja sreća Ljutovidova okrenu god. 822. u nesreću. a) Jur trogodišnji rat obratio Ljutovidove zemlje u pustoš; gotovo svi mu se iznevjerili, i jur mu je oteto mnogo toga (navlastito u slovenskih stranah), što je htio sjediniti u samostalnu veliku državu. Kadno god. 822. opet udare na nj franačke vojske, silnije od svih dosadanjih, Ljutovid se njeko vrieme brani u Sisku, pak onda umakne k Srbom. Na viest o tom veliko bijaše slavlje kod cara, što je Ljutovid napokon svladan. b) Na državni sabor u Frankfurtu dodjoše i poslanici svih podloženih slavenskih plemena, samo ne dodjoše hrvatski, niti dodje Ljutovid, bivši pozvan da se pokloni. To se ponovi i na proljetnom i jesenskom saboru god. 823.; s toga bi na potonjem izrečena smrtna osuda Ljutovidu, pošto nije »godinu i dan« došao na sabor po carevu pozivu.

V. Skoro zatim, pod konac godine 823., stiže caru viest, da je Ljutovida u Dalmaciji, kamo se je bio od Srba uklonio, potajice ubio Bornin ujak, premda ga je bio kao gosta primio u svojoj kući.

U ovoj povjestničkoj prikazi podobro se ističe onih pet česti razvojne radnje, koje su potrebne drami: I. ekspozicija; II. napredak; III. vršak; IV. peripetija; V. katastrofa.

Povjestnički sadržaj onoga, što smo napomenuli pod I., dobro pristaje za prvi, t. j. za ekspozicijni akt drame, samo treba, da se prikaže što podpunija, dakako kratka i jezgrovita, slika stanja carstva i glavnih u njem osoba, pak da se živo prikažu zarodci hrvatskoga ustanka za slobodu, i sukoba medju dalmatinskim banom Bornom ter posavskim banom Ljutovidom. Prema tomu, kako su Aristotel i gotovo svi poslie njega znatni estetičari osjekli razliku medju povjestničkom istinom i dramskom prikazbom ter odmjerili pjesnikovu slobodu u odstupanju od povjestne istine, treba sav povjestni dogadjaj u koječem preudesiti. Tako treba da u prvom aktu ban Ljutovid glavom, a ne preko poslanika svojih, iz-

nosi tužbe hrvatske proti Kodolahu. — Prikladna je za dramsku prikazu, za potrebni u njoj dramski sukob, ona crta u samoj povjesti, da Ljutovidova borba za slobodu nalazi ponajjači odpor u Borni, hrvatskomu banu Dalmacije, ter da upravo taj Borna u jednom potlanjem državnom vieću carstva prvi kliče: »smrt Ljutovidu«, a da napokon i pogiba Ljutovid od Bornina rodjaka, i to — kako pjesnik treba da domisli — po volji Borninoj. Sve ovo za dramu je prikladno, jerbo je jur Aristotel izrekao, a mnogi su mu poslie povladili, da nije dramatička i tragička, t. j. da ne pobudjuje tragične samilosti i tragičnoga straha borba neprijatelja proti neprijatelju — takova borba je za epsku prikazu — nego ona borba, u kojoj zlo čini svoj svomu; dakle u tragediji Ljutovida Posavskoga neće biti dramskim i tragičkim sukobom boj Ljutovidov proti franačkomu carstvu, nego Bornina protivština Ljutovidu. A koji će biti psibologijski motiv toj protivštini? Povjestničar nagadja, da je to bio »jal hrvatski«, jal Bornin na Ljutovida; po povjestničkoj prikazi Ljutovid ne počinja gotovo nikakve krivnje, ter propada, jer su on i njegov narod u ratu slabiji od silnoga carstva franačkoga, propada bez tragičke hamarteme (krivine), a ta je po Aristotelu i gotovo svoj potonjoj estetičkoj nauci potrebna za tragičkoga junaka. Bornin »jal« nije, budući da je to podla i nizka strast, prikladan zarodak tragičnu, strah i samilost gledaoca pobudjujućemu sukobu Borne s Ljutovidom, nego treba da bude protivštini Borninoj njeki plemenitiji povod, po kojem će se i sam Borna primaći tragičnoj veličajnosti a Ljutovid ne će bez svoje krivine postati nesretna, to će reći ne tragična žrtva, nego će i on njekom, iz plemenitosti njegove niklom krivnjom biti suuzročnik svojoj propasti, a istom tako će on izaći tragičan glavni junak drame. Eto se pokazuje potreba, da sukobu Borne s Ljutovidom pjesnik domisli drugačiji, plemenitiji psihologijski povod, nego što ga kazuje povjestničar, i da prikaže ne samo Bornu nego i Ljutovida etički ter tragički krivim; a pokazala se jur malo prije, takodjer prema Aristotelovoj osnovanoj uputi, potreba, da Borna i Ljutovid ne budu od početka protivnici, neprijatelji, nego prijatelji, »svoji«, pak da se tek poslie provrgne njihovo prijateljstvo u smrtno neprijateljstvo, i to s plemenitih povoda; samo s ovakovim razvojem biti će sukob Borne i Ljutovida dramatičan i tragičan. Toj pjesnikovoj potrebi srećom ide u susret i sama povjestnica, t. j. suvremeni kronista cara Karla Velikoga i nasljednika

mu Ludviga Pobožnoga Eginhard. U njegovih ljetopisih (gledaj „Einhards Jahrbücher«, iz »Monumenta Germaniae« preveo Dr. Abel, Berlin, 1850.) — kaže se pod godinom 819. medju ostalim ovo (na strani 134): »Borna, dalmatinski vojvoda, proti komu je tada Ljutovid (»Liudevitus«) potegnuo, udari na nj s velikom vojskom na Kupi, ali već u prvom poboju ostaviše Bornu Gadčani ter jedva uteče pod zaštitom svoje tjelesne straže; tu pogibe i Ljutovidov tast Dragomuž (»Dragomosus«), koji se bješe od svoga zeta, čim se je taj proti caru pobunio, odielio i uz Bornu pristao«. Ovu ljetopišćevu bilježku (koje Smičiklas kao povjestnik nije upotriebio) dramatički pjesnik obieručke prihvaća, ter ono, što ljetopis govori o Dragomužu, donjekle prenosi na Bornu: sam Borna ima u tragedijskoj prikazi biti tastom Ljutovidovim, — tako će oni biti najbliži »svoji«, ter njihov spor može izaći tragičan; dakako onoga, što ljetopisac veli o Dragomužu, da je poginuo u bitci na Kupi, ne može pjesnik prenieti na Bornu, nego će Borna, — kako i povjest kaže — ostati na životu, da poslie u carskom saboru prvi zahtieva smrt Ljutovida zeta svoga: ovako je taj zahtjev per eminentiam tragičan, pod uvjet, da je Borna inače i u jezgri svojoj plemenit čovjek. A plemenit će biti samo onda, ako je i on rodoljub, kako Ljutovid, ter ne postane protivnikom Ljutovidu od sliepe vjernosti prama (tudjinskom) carstvu nego s boljih povoda. To će biti ovako. Prema veličajnome političkom i ratnome djelovanju Ljutovidovu — koji ogromnome franačkome carstvu toliko jada i posla zadaje sa svojim razmjerno malim narodom, premda poduprtim od susjednih, takodjer malih slovienskih plemena — pjesnik će Ljutovida pomišljati kao mlada i poletna rodoljuba junaka, koji se laća smione velike političke osnove, ter, provodeći nju, postaje silovit i strašan takodjer svojim zemljakom, kad mu se uzprotive, navlastito banu Borni. Borna je od njega mnogo stariji; kao dalmatinski ban, na udaru mletačkoj, bizantinskoj i franačkoj sili ter njihovu takmenju za prevlast na jadranskih obalah, kao poznavalac velikih svjetskih sila, kao gojenik rimske kulture, triezan je i oprezan, ter kako je glavar matice zemlje hrvatske, Dalmacije, prema kojoj je dosad a i za mnogih još budućih viekova posavska Hrvatska podredjen ogranak, Borna svojata sebi prvenstvo u osnivanju hrvatske budućnosti, u sjedinjavanju hrvatske snage. Kad povjest kaže, da je Bornu u dalmatinskom banstvu nasliedio sinovac Vladislav, a jur drugi nasljednik ovoga bio moćni Trpimir, pripravljalac prostrana hrvatskoga

kraljevstva, pjesnik će primisliti, da jur Borna u sebi zamišlja osnovati kuću vladalačku za sve Hrvate (i posavske), oprezno prislanjajući se uz silno franačko carstvo, koje mu je odaljenije nego što je bizantinsko, i koje je dalmatinskoj banovini mnogo više samostalnosti ostavilo nego li posavskoj, sada gotovo skučenoj pod markgrofiju furlansku. Prije njekolikih godina Borna je u svojih banskih dvorih kao gosta kroz podulje vrieme liepo, baš otčinski pazio Ljutovida, ter je taj osvojio srce njegove kćeri, ali se pristaromu i razboritomu Borni snevidio svojom junačkom smionošću. Od tada je Borna, u svojih osnovah za vladarsku budućnost svoje porodice, bacio oko na moćnoga i junačkoga markgrofa Kodolaha, ter njemu obećao svoju kćer, nadajući se, da će po takovoj svezi koristiti potlačenim posavskim Hrvatom i Slovencem, pače, u sgodi, steći i vlast nad njimi. Ovo će biti zarodak potlanjemu smrtnomu neprijateljstvu Borne proti Ljutovidu. U prvom aktu, na saboru franačkom g. 818., Borna je zagovornik Ljutovida, koji diže tužbu proti okrutniku Kodolahu, i Borna već naginje, da bi popustio ljubavi svoje kćeri za Ljutovida, ali smiona odluka Ljutovidova, da će bunu dići proti carstvu, opet odaleči Bornu od nesudjenoga zeta. U drugom aktu, pošto Ljutovid do noge porazi Kodolaha, ter taj pogine kao očajnik od jarosti i sramote, što mu je sretniji takmac u ljubavi preoteo sad i junačku slavu, Borna po svom sinu nudi Ljutovidu dosta častne uvjete pomirbe i svoju kćer, ali tako, da ipak svojata vrhovnu vlast nad Hrvatskom s ovu i s onu stranu Velebita, kao vazalnom državom pod franačkim carstvom. Ljutovid, osokoljen sjajnom pobjedom i pristajanjem braće Slovienske uz njegovu zastavu, hoće izvesti veliku rodoljubnu zamisao svoju, ter nastavlja rat i proti Frankom i proti Borni; po zaručnicu svoju pred Bogom, po Borninu kćer, sam će kao slavodobitnik doći u Dalmaciju. Ovako preudesivši povjestne dogadjaje [napomenute gore pod II., a) i b)] za drugi akt, pjesnik će treći akt, koji ima prikazivati vršak dramske radnje, sagraditi na osnovu povjestne viesti [napomenute gore pod III. a)], da je naime Ljutovid, porazivši Bornu na Kupi, i otevši njemu Gadsku, Liku i Krbavu, »provalio u Dalmaciju, te po njoj harao i palio, a Borna se zaklonio u gradove, ne smijući se u boj upuštati«. Pjesnik će ovu povjestnu viest dopuniti i preudesiti u dramatički vršak, gdje se s vrškom ratnoga uspjeha Ljutovidova sdružuje i vršak njegova spora s Bornom, ter zarodak peripetije (okreta u nesreću) za Ljutovida, i to ovako. Ljutovid, poslie velike

i odlučne pobjede nad Franci i nad Bornom, poharavši i popalivši sjeverni dio Bornine Dalmacije, a u posljednjem poboju nehotice smrtno ranivši Bornina jedinca sina napokon osvoji i posljednje zaklonište Bornino, njegove banske dvore u Kaštelih (kod Bijača), vjenča se u njih s Borninom kćerju (Fortunat bit će onaj, koji ih vjenča), a Borna, očajan, što mu je Ljutovid ubio sina i uništio sve osnove porodične, proklinje njega i kćer, i odlučuje osvetu. Tako je pripravljen četvrti akt, koji prikazuje peripetiju. U povjesti je peripetija obilježena onim, što je gore napomenuto pod III. c) i pod IV. a) t. j. franačkim saborom god. 820., gdjeno Borna prvi kliče »smrt Ljutovidu«, ter se odlučuje najsilnija navala carstva na Ljutovida, i zatim klonućem Ljutovidove odporne snage i uzmakom njegovim iz posljednjega mu branika u Sisku, koji mu je bio iznova utvrdio, kako i druga tvrda braništa, saveznik patrijarha Fortunat. Pjesnik će ovu povjestnu Ljutovidovu peripetiju preudesiti u dramatičnu tako, da će vanjski, ratni slom Ljutovidov u drami biti uzrokovan nutarnjim, duševnim slomom: Ljutovidovu srčanost slama prokletstvo Bornino, tuga žene, Bornine kćeri, i uspomena na užas onoga bratoubojnoga rata u Dalmaciji, koji je donjekle skrivio sam on. Što povjest gore pod III. c) i d) bilježi o neuspjesih velikih triju franačkih vojska proti Ljutovidu, to pjesnik ne može upotriebiti u IV. aktu, u aktu peripetije, nego će premjestiti u prijašnje vrieme, u prikazu vrška ratnih uspjeha Ljutovidovih. No četvrti akt ne će prikazivati samo Ljutovidov nego i Bornin slom; sama povjest bilježi, da Borna u posljednjem franačkom vojevanju na Ljutovida nije sudjelovao, nego je težko bolovao i umro, a to će pjesnik upotriebiti tako, da prikaže Bornu moralno slomljena bolju i patriotskom i otčinskom, ter željna, da se s nesretnom kćerju na samrti izmiri, ali i tada nepomirljiva prama Ljutovidu ter namiruća svoju osvetu najbližemu rodjaku. Ovako će biti psihologijski pripravljena katastrofa Ljutovidova, koju ima prikazati peti akt. O koncu Ljutovidovu kaže povjest (gore pod V.), da se je Ljutovid, pošto je poslie svojih poraza umakao iz Siska, napokon utekao u Dalmaciju, gdje ga je Bornin ujak primio u kući svojoj kao gosta, ali ga potajice dao umoriti. U ovoj povjestnoj viesti ima psihologijska praznina, koju će pjesnik svojim domišljanjem izpuniti. Kako je mogao nesretni Ljutovid tražiti i očekivati utočišta u Borninoj svojti? Mogao je, ako je onamo prije njega pošla žena njegova, na pomirljiv poziv otčev, i ako je smio

držati, da je Bornin oproštaj kćeri oproštaj i njemu, zetu; mogao je, jer ništa nije mogao slutiti o tom, da je Borna drugomu namro svoju osvetu, i baš tomu ujaku svome, koji će Ljutovida kao gosta primiti. Ovako postaje psihologijski moguć i vjerojatan dolazak Ljutovidov u kuću Bornina ujaka; a ako pjesnik stvar prikaže tako, da čitalac ili gledalac drame z n a, da Ljutovid dolazi na svoju propast u kuću, gdje očekuje svoj spas, i da njegova žena, hoteći spasiti ga od ubojnoga udarca, i sama pogiba, to će se katastrofa Ljutovida razvijati i dramatički i tragički, pobudjujući naizmjence i nadu i strah a napokon živu samilost.

Ovo je početak pjesničke preradbe povjestnoga dogadjaja u dramatičnu i tragičnu radnju, (preradbe, koja se — do ovoga stadija pak ni do završetka svoga ne opravlja sva hotimičnim umovanjem, nego pretežno nehotičnimi, iznenadnimi domišljaji, koje podaje polusviestna estetička ćut, odgojena sviestnim estetičkim studijem). Ovo je, ponavljamo, samo p o č e t a k pjesničke preradbe. Jer, prije svega, pjesnik se ne može zadovoljiti s onakovom katastrofom, u kojoj s propašću plemenita tragičkoga junaka propada i njegova plemenita ideja, ter nastaje na koncu tabula rasa (beznadna, neutješna propast); ćut i nauka estetička zahtieva, da se katastrofi plemenite junakove osobe pripoji konačni skladni izmir, koji pokazuje pobjedu njegove plemenite ideje. Srećom ide toj pjesnikovoj potrebi u susret sama povjest. Po historijskoj istini, utvrdjenoj njemačkimi i drugimi svjetskimi povjestnimi izvori, piše Smičiklasova »Hrvatska povjest« (I., str. 178.): »Nesretni hrvatski ban Ljutovid . . . ovršio je jednu veliku i za sve viekove odsudnu zadaću: oteo je Hrvatsku možnoj i veoma pogibeljnoj prevlasti njemačkoga plemena; . . . . tu prevlast presjekli su za dugo vremena krvavi ratovi junačkoga ali nesretnoga bana Ljutovida«. A kako to? Na to odgovara Smičiklasova povjest (I., str. 176—179) ovako: »Poslie smrti Ljutovidove (god 823.) stupili su posavski Hrvati u savez s knezom bugarskim Mortagom, i s njime zajedno rat vodili proti Frankom. Knez Mortag slao je poslanike franačkomu caru Ludvigu Pobožnomu, a došli su ovomu tada i poslanici Timočana i Braničevaca, dvaju srbskih plemena, koja su prije bila pristala uz bana Ljutovida; ti Srbi su sad molili zaštitu carevu proti Bugarom, koji su ih bili posvojili, a Bugari su od cara iskali, neka ne štiti Srbe. Poslije dužega bezuspješnoga pregovaranja, god. 827. pojure bugarske čete uz Dravu u gornju Panoniju, a jamačno su ih podupirale i hrvatske

čete; franačka se vlast u tih stranah slomi; god. 828. državni sabor carstva franačkoga u Achenu sbaci furlanskoga markgrofa Balderika, jer da je on kriv napredovanju Bugara, ter, za obranu carstva na iztoku, osnuje se bavarsko kraljevstvo s carevim sinom mladim Ludvigom (poslie nazvanim Njemačkim) na čelu; mladi kralj sabere mnoga plemena, da razbije neprijatelja na Dravi, ali rat nije bio sretan po Franke. Hrvatski b a n R a t i m i r, saveznik Bugarom, neodvisan od Franaka i njim neprijateljan, sjedio je u Sisku. Istom sada, dakle poslie mnogogodišnjega težkoga i krvavoga rata sreća je dala posavskim Hrvatom oteti se franačkomu gospodstvu ter su oni, po riečih cara Konstantina, postali samostalni, pošto su Franke protjerali iz svoje zemlje. . . . Istom god. 838., kada su se u Franačkoj krvave razmirice cara Ludviga i sinova mu prividno utišale, spremi se velika vojska Ludviga Njemačkoga, a na čelu joj vojvoda Ratbod, da napokon svlada bana Ratimira i opet ga stegne pod vlast franačku. Povod je tomu ratu bio, što je Ratimir i preko Drave stupio bio u savez s nekimi slovienskimi plemeni, koja su se otimala franačkomu gospodstvu . . . Ali Ratbod je morao iz Hrvatske natrag juriti u Njemačku, gdje je njegov gospodar Ludvig ustao na otca svoga (cara Ludviga Pobožnoga) u očitu bunu i krvavi rat. Ratimir opet osta svoj; ali sva zemlja preko Drave, u koju je kušao utjecati svojom moći, osta stalno i odlučno pod franačkom vlasti. Ban Ratimir je dakle opet prihvatio njekadanje osnove Ljutovidove, da pod svoje krilo skupi susjedne svoje suplemenike, ali mu nije sreća poslužila. . . . Dok je Ratimir banovao posavskoj Hrvatskoj (medju Savom i Dravom), bijaše na čelu dalmatinskoj Hrvatskoj B o r n i n s i n o v a c V l a d i s l a v.« Dakle po povjesti je Ratimir dovršio junačko djelo, koje je započeo Ljutovid, dovršio je bar oslobodjaj posavske Hrvatske od Franaka. Ovu povjestnu činjenicu upotriebit će pjesnik za estetički potrebni konačni umir na završetku tragedije Ljutovidove. Što povjestna kronologija razstavlja, pjesnik će sastaviti, ujediniti: prikazat će bojno pomaganje Bugarâ Ljutovidu, prikazat će Ratimira kao suvremenika i pomagača Ljutovidu, koji njemu predaje vojskovodstvo u Posavini, kad slomljen uzmiče od Siska; izvojevavši konačnu pobjedu nad Franci, Ratimir će poći po bjegunca Ljutovida u Dalmaciju, da ga u slavlju natrag dovede u oslobodjenu Posavinu, ali će prispjeti prekasno: izvršilac Bornine osvete jur je umorio Ljutovida. Tako će sa smrću Ljutovida biti sadružena pobjeda bar ideje njegove. Aristotelova i gotovo sva

potonja poetika (poimence Lessingova »hamburžka dramaturgija«) dozvoljuje pjesniku, da ovako odstupa od povjestne istine u p o t a n k o s t i h njezinih (navlastito ako su vrlo davne ter većini sadašnjika nepoznate), sjedinjujući ono u drami, — koja potrebuje k o n c e n t r a c i j u radnje —, što povjestna k r o n o l o g i j a razstavlja, a ne vriedjajući ipak tim i d e j u, t. j. bitnu jezgru povjestnoga razvoja.

Ali potrebni na koncu skladni izmir ne potrebuje samo pobjedu Ljutovidova djela proti Frankom, nego i izmir njegova spora s dalmatinskom banskom porodicom. Po povjesti ubija Bornin ujak — po imenu Ljutomišalj — Ljutovida, a Bornin nasljednik u dalmatinskom banstvu je sinovac njegov Vladislav; po povjesti je jur koji desetak godina poslie Vladislava hrvatski vladar Dalmacije na čelu sjedinjenih hrvatskih pokrajina onkraj i ovkraj Velebita, t. j. djelo, o kojem je tragički radio Ljutovid, sretno je izvršeno bar za hrvatsko pleme, i to iz Dalmacije. Pjesnik će, odstupajući i tuj od kronologijske točnosti, a ipak ne vriedjajući i d e j u povjestnoga razvoja, udesiti pri koncu tragedije izmir spora medju Ljutovidom i Bornom tako, da će prikazati Bornina sinovca Vladislava kao patriotična prijatelja i pomagača Ljutovidu i Ratimiru; Vladislav će biti plemenit sin zlotvornog ubojice Ljutomišlja, koji se je (omen et nomen!) izopačio po tudjini kao condottiere, kao samoživska protuha, dok je sin njegov Vladislav kod kuće, pod okriljem i njegom Borne, postao čestitim mladićem; plemeniti Vladislav vojevat će pod Ratimirom u posljednjih bojevih za slobodu, s njim će doći u otčeve dvore u Dalmaciju po Ljutovida, a od žalosti, što vidi u svojem otcu ubojicu Ljutovidova, smjerno će ustupiti prezaslužnomu junaku Ratimiru prvenstvo u vladanju sjedinjenom posavskom i dalmatinskom Hrvatskom. Ovako će konac tragedije donieti i izmir spora medju Ljutovidom i banskom porodicom dalmatinskom. A pošto je pjesnik Bornu zamislio pristara, kao tasta Ljutovidova, to će Ljutomišlja prikazati ne kao ujaka nego kao brata Bornina; ono što povjestnik, nagadjajući po učinih, pripisuje Borni, naime da je »od jala« postao protivnikom Ljutovidu, to će pjesnik prenieti na Ljutomišlja, ter će zlotvorstvo ovoga psihologijski razviti iz njegove jalne ćudi. Pa kao što će pjesnik postaviti Ratimira uz bok Ljutovidu od početka drame, jednako će već od početka drame staviti zloduha Ljutomišlja uz brata mu Bornu.

Pošto je pjesnik za skladni i umirni z a v r š e t a k tragedije

potegnuo u njezin tečaj i konac njeke čine, koji su se, po povjesti, dogodili istom p o s l i e smrti Ljutovidove, ali su ipak njegovim djelovanjem pripravljeni i posredno uzrokovani, obratit će pažnju svoju p o č e t k u drame, i tražiti u povjesti p r i j e Ljutovidova junačkoga pojava one činjenice, koje su pripravile njegovo djelo, njegovo junačko biće. Razumije se samo sobom, da će pjesnik za prvi akt upotriebiti onaj povod ustanku Ljutovidovu, koji smo jur prije pod I. iz povjesti iztaknuli, a sada ga nadopunjujemo (po Smičiklasu, I. str. 171): »Na carskom franačkom saboru god. 818. potužiše se caru Ludvigu poslanici Ljutovida, bana posavske Hrvatske, na furlanskoga markgrofa Kodolaha, da je gadan okrutnik i nasilnik, da ne poštuje prava ni zakona banova, niti običaja naroda hrvatskoga; ali car nije mario za te tužbe . . . . . Bizantinski car Konstantin Porfirogenita piše, da su Franci u Hrvatskoj trgali djecu od sisa materinih i psom ju bacali, pak da su za to Hrvati razjareni skočili na oružje ter njekoliko godina krvavo ratovali, dok nisu Franke skinuli sebi s vrata«. Razumije se, da će pjesnik sve ovo upotriebiti, ter u prvom aktu, kao ekspoziciji dramske radnje, prikazati Ljutovida (ne poslanike njegove), kako caru tuži okrutnika Kodolaha, pak, neuslišan, odlučuje se na ustanak. Ali u ekspoziciji treba da se ogledaju još i druge okolnosti, koje će razjasniti akciju Ljutovidovu. Kad su i kako su Hrvati pali pod Franke? Tko je bio Ljutovidov otac? Koji su bili Ljutovidovi u mladosti doživljaji i dojmovi, da je on mogao poslie postati pokretnik veličajna ustanka? Pjesnik će o tom sabrati iz Smičiklasove hrvatske povjesti (I. str. 160—170) ove činjenice. Do cara Karla Velikoga bili su posavski Hrvati svoji; kroz dva vieka (od svoga dolazka u sadanju postojbinu svoju) bili su uz Srbe i Bugare štit Bizantu proti Avarom. Istra pade pod Franke (pod Karla Velikoga) god. 788; na čelu joj bijaše posebni ban Ivan. God. 791. udari car Karlo sa sjevera u Avarsku zemlju (Podunavlje i Potisje), a s juga preko julskih Alpa sin mu Pipin; s ovim bijaše Ivan, ban istarskih Hrvata, i uzveliča svojom vojskom slavu Pipinovu. Godine 792. pristadoše Hrvati medju Savom i Dravom uz (ili pod?) Franke; godine 796. navali Pipin s furlanskim vojvodom Erichom i s Vojomirom, banom posavske Hrvatske sa stolicom u Sisku, na glavni avarski »hring« medju Dunavom i Tisom, osvoje ga i učine kraj Avarskoj državi, ter zapliene nebrojeno zlato i srebro, što no su bili Avari kroz viekove narobili kod raznih naroda; od toga pliena postadoše Franci bo-

gati, te je Karlo Veliki razsipao darove zlata i srebra duhovnim i svjetovnim ljudem. Na povratku osvojiše Franci i Hrvati svu zemlju medju Dunavom i Dravom za cara Karla; ovoga je sav kršćanski sviet slavio, što je razorio strašnu dotad avarsku silu. (Ove zasluge Hrvata za slom Avarâ koncem 8. vieka ističe i njemački povjestničar Weiss, u »Weltgeschichte«, IV., str. 155—157, pišući: »Karlo Veliki slomio je Avare pomoćju Slavena . . . a poimence i Hrvati, na čelu im Vonimir jedan od poglavica hrvatskih, pomagahu Karla u boju proti Avarom«) . . . God. 799. htjede pobjedonosni furlanski markgrof Erich pokoriti caru Karlu i dalmatinsku Hrvatsku, ali kod Trsata ga Hrvati pobiše i ubiše; o tom je — veli suvremena franačka pjesma — »ozvanjala strašna viest po ulicah Akvileje: ljudi svakoga stališa i svake dobe oplakivahu smrt čovjeka, koji je ukrotio najbjesnije narode, i bio darivatelj crkve; prokleta bila ona zemlja, gdje je takov junak poginuo, gdje mu se je slomio štit i krvavi mač« . . . God. 802. prizna i ban dalmatinskih Hrvata Karla za cara; valjda se je dobrovoljno pokorio, valjda ponukan tim, što je Karlo g. 800. na Božić okrunjen za cara gotovo svega tadanjega zapadnoga kršćanstva. Tako je Karlo ovladao Hrvati u Istri, u Posavlju i u Dalmaciji. God. 803. spadoše hrvatski bani posavski i istarski pod furlanskoga markgrofa kao carskoga namjestnika, ter moradoše u ratu biti njegove podvojvode, ali inače vladahu i dalje po domaćih zakonih i običajih. Ban dalmatinskih Hrvata jamačno ne bijaše u tolikoj ovisnosti o Karlovu carstvu. U Mletcih i u Dalmaciji bijahu Bizant i franački car suparnici; dugotrajnim ratom bude car Karlo napokon prisiljen, da god. 810. u Achenskom miru prepusti Bizantu vlast u Mletcih i u svih primorskih gradovih dalmatinskih, a njemu ostade kopnena Dalmacija i Istra; u ovoj nastade veliko nezadovoljstvo naroda s franačkom vlasti . . .

Ove povjestničke činjenice pjesnik će sa sgodnim izborom, i gdje mu uztreba, sa sgodnom preradbom upotrebiti za sliku psihologijskih antecedencija Ljutovidovu pokretu. Ljutovida će zamisliti sinom posavskoga bana Vojomira, i tako njegovu mladost uzvisiti slavnom tradicijom prosvjetne zasluge Hrvatâ, što su nedavno — pod otcem Ljutovidovim — odlučno pomogli do kraja satrti divlju avarsku silu, kojoj su jur prije dva vieka pradjedovi hrvatski izhrvali novu domovinu svoju; ujedno će uzvisiti mladost Ljutovidovu tradicijom slavne pobjede hrvatske nad carskim markgrofom Erichom, pak po što nedugo poslie toga, a valjda baš radi toga po-

ložaj posavskih Hrvata znatno na gore okreće, i markgrof Kodolah okrutno ih potlačuje: to su tako u Ljutovidovoj duši posijane sve klice, iz kojih će poslie nići njegov muževni ustanak za oslobodjenje domovine od franačkoga jarma. U političkom samostalnijem položaju dalmatinskoga bana; u njegovoj naravnoj težnji, da kod odaljenoga franačkoga cara, posvećene glave zapadnomu kršćanstvu, nadje naslona proti blizoj pomorskoj sili lukavoga Bizanta; u njegovoj nuždi oprezna diplomatizovanja na pogibeljnom položaju usred dviju najvećih a takmećih se svjetskih sila; u prihvaćenoj rimskoj kulturi, koja hoće pokornost mladjega starijemu, posluh rimskoj duhovnoj i franačko-carskoj svjetovnoj glavi: u svem tom nazrieti će pjesnik psihologijske povode, s kojih dalmatinski ban Borna postaje protivnikom smjelomu junaku Ljutovidu, a da ipak za to ostaje, po svojem mišljenju, rodoljubom. Povod pak Fortunatovu pomoćnom pristajanju uz Ljutovida nazrieti će pjesnik takodjer u nezadovoljstvu Istrana s novom im franačkom vlašću, i u istarsko-hrvatskom porieklu Fortunatovu.

Još će pjesnik nastojati, da iz povjestnice potanje upozna sudjelovanje Slovenaca, Bugara i Srba u Ljutovidovoj i Ratimirovoj borbi za slobodu, i zamašaj Ljutovidovih osnova. Veličajnost tih osnova razabrat će pjesnik iz rieči uglednoga njemačkoga povjestničara Weissa (»Weltgeschichte«, 3. izdanje 1891., IV. svezka, str. 156)., koji kaže ovako: »Za Ludviga Pobožnoga potječe iz Siska, od panonskih Hrvata, pokus da se osnuje panslavska država, ali nadje najžešći odpor kod dalmatinskib Hrvata . . . . . Ljudevit, veliki knez u Sisku, pobuni se god. 819.; god. 820., pak opet god. 821. i 822. udarahu na smionoga buntovnika Sasi, iztočni Franci, Bavarci, Alamanni, Talijani a i dalmatinski Hrvati, pak istom god. 822. podje im za rukom, da Ljutovida potisnu u bieg . . . .« Weber piše (Allgemeine Weltgeschichte, 1864., V. svez. str. 448): »Ljudevit se pobuni proti franačkoj vlasti, ter udari na čelu svoga naroda, komu se pridružiše mnogi Slovieni iz Koruške i Kranjske, na markgrofa Balderika i na Bornu. Trogodišnji rat potrese franačku vlast u iztočnih Alpah i na doljnem Dunavu . . .« Čuveni iztraživalac starije povjesti Hrvata i ostalih južnih Sloviena Dümmler kaže (»Geschichte des Ostfränkischen Reiches«, 1887., I, str. 36—38) ovako: »Za Ludviga Pobožnoga silno se uzkoleba franačka vlast u dalekom jugoiztoku. Najprije se pobuni Ljudevit, knez panonskih Sloviena medju Savom i Dravom, i po-

nuka na ustanak takodjer i jedan dio svojih suplemenika u Kranjskoj. U godinah 819.—822. vodio se je proti njemu p o g i b e l j a n r a t s i l a m i c j e l o k u p n o g a c a r s t v a, koji bi bio morao iznova uzplamtjeti, da nije god. 823. začetnik njegov umoren . . . Malo poslie bukne rat Bugara proti carstvu, radi dvaju srbskih plemena, Timočana i iztočnih Bodriča, koji su se odmetnuli bili od bugarske vlasti i utekli franačkoj. Bugarska vojska osvoji zemlju panonskih Sloviena i sruši u njoj vladu franačkih vazala. Za kaznu radi toga poraza bude friaulski markgrof Balderich na državnom saboru achenskom god. 828. skinut sa svoje časti, a mladomu bavarskomu kralju Ludvigu povjereno ratovanje proti Bugarom . . . Valjda su tada ili već uslied Ljudevitove bune dokinuti u Koruškoj domaći knezovi a mjesto njih postavljeni franački grofovi . . . Kralj Ludvig nije uspio proti Bugarom: oni se održaše na Dravi i na Timoku, a štićenik im bijaše i vojvoda Ratimir, neprijatelj franački, koji je vladao zemljom medju Savom i Dravom. Proti njemu posla Ludvig god. 838. jaku bavarsku vojsku pod zapovjednikom markgrofom Ratbodom; ovaj je one krajeve spravio u s l a b o s i g u r n u p o d l o ž n o s t (»in eine wohl wenig sichere Abhängigkeit«)«. — Ali pjesnik se ne će zadovoljiti čitanjem tih novih povjestničara, nego će potražiti Ljutovidova s u v r e m e n i k a, carskoga franačkoga ljetopisca E i n h a r d a: u njegovih analih crpsti će pjesnik najživlju pobudu svoje mašte, kao da sluša poviedanje o č e v i d c a Ljutovidovih čina. Evo što taj ljetopisac pripovieda: »(god. 818.). U Heristalu dodjoše caru (Ludvigu) poslanici takodjer od Abodrita i od Borne, vojvode Guduskana i Timociana, koji su se nedavno odmetnuli Bugarom i k našemu se carstvu okrenuli, pak od Liudevita, vojvode doljne Panonije, koji je snovao prevrat i htio tužiti Kodolaha, namjestnika u friaulskoj marki, radi njegova okrutnoga i naprasitoga postupanja. Primivši i zatim odpustivši te poslanike, ode car na zimovanje u Aachen . . . (god. 819.) . . . mjeseca srpnja bijaše (opet) sabor u palači u Ingilunheimu, i tu se odredi, da se pošalje iz Italije vojska u Panoniju, koja će udušiti Liudevitovu bunu; ali toj vojsci ne posluži sreća, ter se ona opet vrati ne opravivši gotovo ništa. Liudevitus, uzoholivši se tim, pošalje caru poslanike, tobože da ga mole za mir, ali poruči i uvjete, pod kojimi da će se vratiti poslušnosti. Kad car ne prihvati njegove uvjete, nego mu po poslanicih druge predloži, on radje uztraja u svojoj nevjeri i dade po glasnicih susjedne narode na rat podbosti. I

narod Timociana, koji su želieli prekinuti svezu s Bugari i obratiti se na cara ter njegovoj se vlasti podložiti, odvrati on od toga i obmanami navede na to, da su pristali uz njegovu nevjernost i poduprli ju. Pošto je vojska opet otišla iz Panonije, umre vojvoda Kodolah u Friaulu od groznice. Kad je njegov nasljednik Balderich s vojskom ulazio u podložnu sebi zemlju Korušku, sukobi se s vojskom Liudevita i protjera ju. Borna pak, vojvoda Dalmatinaca, na koga je sada Liudevit bio potegnuo, podje proti njemu s velikom silom i sudari se s njim na rieci Kolapiu (Kupi), ali u prvom poboju iznevjeriše ga Guduskani, ter jedva uteče pod zaštitom svoje tjelesne straže; u tom boju poginu i Dragamosus, tast Liudevitov, koji je bio svoga zeta, čim se taj pobunio, ostavio i pristao uz Bornu. Guduskane opet pokori Borna, čim su se povratili bili. Liudevitus pak upotriebi sgodu ter mjeseca prosinca provali s jakom vojskom u Dalmaciju, i opustoši ju ognjem i mačem. Borna, koji se ni najmanje ne ćutijaše da je dorasao njemu, zatvori sve što imaše u tvrdjave svoje i s odabranom četom napadaše na Liudevita sad iza ledja sad s boka, napastovaše njegove čete dan i noć i gdje god mogaše, i ni časa mu pokoja ne davaše u svojoj zemlji. Napokon ga prisili, da iz zemlje ode s velikim gubitkom: poginule mu tri tisuće ljudi, zaplienjeno mu preko trista konja, k tomu još kojekakvih sprava i oružja. Borna javi caru po osobitih poslanicih sve, kako se je to dogodilo . . . (G. 820.) mjeseca veljače viećaše u Aachenu državni sabor, i glede Liudevitove bune odluči, da će se u isti mah s tri vojske od triju strana provaliti u njegovu zemlju, poharati ju i njegovu drzost kazniti. Bornu izprvice zastupahu u saboru poslanici, ali poslie dodje sam glavom i izkaza, što on misli da valja učiniti.... Čim je došao konac zime i bilo dosta krme za tegleću marhu, budu one tri vojske proti Liudevitu poslane. Prva podje iz Italije preko noričkih Alpa, druga kroz Korušku, treća kroz Bavarsku i gornju Panoniju. Dvie od njih, desna i lieva, primicahu se polaganije, jerbo je jednu zaustavljao u prielazu preko Alpa odpor odjela neprijateljske vojske, a drugu dugi put i prielaz preko Drave; ali sretnija bijaše srednja vojska, koja je dolazila kroz Korušku, premda je na tri mjesta nailazila na odpor: ona pobiedi tri puta neprijatelja, priedje Dravu i brže stiže na zakazano joj mjesto. Liudevit ništa se ne uzprotivi, nego sam i ljudi mu ostadoše u zidinah tvrda grada, koji je bio na strmu brdu sagradio, ter se ni sam glavom ni po svojih poslanicih ne upusti, kako se pripovieda,

ni u prijateljsko ni u neprijateljsko općenje s protivnici svojimi. One tri vojske, čim su se sjedinile, poharaše gotovo svu zemlju njegovu ognjem i mačem, a onda se opet povratiše kući, bez znatna gubitka. Ali ona vojska, koja je kroz gornju Panoniju bila poslana proti njemu, na prielazu preko Drave mnogo stradaše od nezdrava močvarnoga zraka i nemalen dio njezin pogibe od srdobolje. Tri vojske one bijahu sakupljene iz Saske, iztočne Francije, Alamanije, Bavarske i Italije. Poslie povratka njihova pokoriše se Balderichu Carniolci = (Kranjci), koji stanuju uz rieku Savu i gotovo do Friaula dopiru; a isto spremaše se učiniti i jedan dio Karantanaca (= Koruščana), koji se je bio od nas odmetnuo k Liudevitu . . . . (Godine 821.) mjeseca veljače viećaše u Aachenu sabor, koji glede rata proti Liudevitu odluči, da se u ljetu pošalju tri vojske, koje će zemlju nevjernoga naroda harati . . . . Na drugom saboru, mjeseca svibnja a u mjestu Neumagenu, car predade nazočnim grofovom vojskovodstvo u panonskoj vojni . . . . . U to bješe umro Borna, vojvoda Dalmacije i Liburnije, a za nasljednika bude mu po želji naroda uz privolu carevu postavljen sinovac Ladasklav . . . . . Patrijarhu od Grada (— po Pavlu Diakonu bijaše otok Grado na ušću Soče sielo Akvilejskoga patrijarhe —) Fortunata bio je jedan od njegovih svećenika, po imenu Tiberij, caru tužio, da je Liudevita nagovarao, neka uztraje u svojoj nevjerničkoj buni, i da ga je pomagao u utvrdjivanju gradova, šaljući mu graditelje i zidare. Kad je Fortunat radi toga pozvan k caru, zaputi se, kao da će se pozivu odazvat, u Istru, ali onda se krišom povrati u Grado, pak uhvati prigodu, da se potajno odmakne na ladji u dalmatinski grad Jaderu (= Zadar)) i tu povjeri namjestniku (cara bizantinskoga) uzrok svojega biega, a taj ga pošalje ladjom u Carigrad. Sredinom mjeseca listopada viećaše državni sabor u Diedenhofenu . . . . Tu dodjoše i grofovi, koji su svu zemlju odmetnika i pristaša Liudevitovih bili poharali i onda se opet kući povratili iz Panonije, a da im se nitko nije odupro na otvorenom bojnom polju . . . (G. 822.) . . . Iz Italije bude, da bi se dokrajčio rat proti Liudevitu, poslana vojska u Panoniju; pri njezinu dolazku umakne Liudevit iz grada Siscie (= Siska), i uteče k narodu Soraba, koji kaže se da drži velik dio Dalmacije; tuj jednoga od njihovih vojvoda, koji ga bješe primio, himbeno ukloni i posvoji njegov grad; ipak pošalje poslanike carevoj vojsci i obeća, da će doći pred cara . . . (God. 823.) mjeseca svibnja viećaše opet državni sabor u Frankonofurdu . , . .

Kad je sabor već bio odviećao i car htio da se odputi, dodje mu viest, da je Liudevitus poginuo; od Soraba bio je otišao u Dalmaciju k ujaku vojvode Borne, Liudemuhslu, koji ga za kratko vrieme himbeno umori«. Pjesniku mnogo vriedi ova živa prikaza Ljutovidova veličajnoga pokreta, kako ga je opisao suvremeni franački ljetopisac Eginhard. Iz njega će pjesnik navlastito crpsti viest o pristajanju kranjskih i koruških Slovenaca, pak (Srbâ) Timočanâ uz Ljutovidov pokret; što Eginhard javlja, da je Ljutovid odvratio Timočane od toga, da se ne svežu s Franci proti Bugarom, i sklonio ih, da budu pomagači njemu proti Frankom, to će pjesnik slobodno preudesiti tako, da prikaže Ljutovida kao izmirnika bugarsko-srbskoga spora i ujedinitelja srbske i bugarske snage s hrvatskom i slovenskom u ratu proti Frankom; ovu promjenu će pjesnik to slobodnije smjeti učiniti, što je poslie Ratimir — kako povjest kaže — doista bio bugarski saveznik proti Frankom, i što su Srbi Timočani ostali u državnoj svezi s Bugari.

Pjesnik će nastojati i o tom, da svojoj prikazbi Ljutovidova pokreta poda kolorit onoga doba, u obilježavanju dramskih osoba doličnim jezikom i ćućenjem. Pošto je tada u Hrvatskoj i u susjednih Sloviena jamačno još bilo ostataka poganstva, a radi franačkoga tlaka valjda se ti ostatci još i oživljavali, to će pjesnik govoru njekih osoba podati prizvuka slovienske poganske mitologije. Navlastito će pjesnik sgodno upotriebiti starodavne narodne pjevače-guslare. Smičiklasova Hrvatska povjest (I., str. 132) kaže za ono staro doba: »Bilo je tada u narodu našem ljudi, koji su se samo pjesmom kao zanatom svojim bavili; o tom imamo svjedočanstvo Theophylakta Simokathe iz sedmoga vieka, gdje pripovieda, kako su carski uhode uhvatili tri Slavena, koji ne imahu nikakva ratna oružja, nego lire, na kojih igraju.« Čitao sam negdje — nesjećam se gdje —, da su u staro doba naši velikaši držali u svojoj službi narodne pjevače-guslare. Evo, ovakove pjevače-guslare pjesnik može vrlo sgodno upotriebiti u drami Ljutovidovoj. Treba naime da živo prikaže jednu ili dvie bitke Ljutovida s Franci, a ne može bitke prikazati, po zastarjelom Shakespearovu načinu, na samoj pozornici, ali može prikazati, kako s pozornice — kao sa sgodna vidika na bojište — tečaj bitke gledaju i napeto prate dva guslara-pjevača Ljutovidova, a istom završetak bitke — dvoboj prvaka, ili poboj omanjih odličnih skupova — sbivat će se na samoj pozornici. Dikciji takovih pjevača podati će pjesnik starodavni kolorit, ako ih prikaže, da govore stihom staro-hrvatskih bugarštica.

*

Pretežna većina ovoga, što sam dosad razložio, (t. j. izuzevši najpače ono, što je bilo gore rečeno o značaju i odpočetnom sudjelovanju Ljutomišlja) bijaše temelj prvomu nacrtu osnove za tragediju Ljutovida Posavskoga, koji nacrt prikazivaše ovakov dramski razvoj.

Prvi akt: Maifeld (to jest franački državni sabor) u Achenu (ili u Heristalu). U uvodnom prizoru na kratko obilježuju dva franačka velikaša situaciju i cara Ludviga Pobožnoga. Sabor se počinje. Car Ludvig govori o umirenih razmiricah u svojoj porodici, pak o stanju silnoga svoga carstva. Slavenski poslanici ponizno izkazuju zadovoljstvo svojih naroda, no plašljivo odaju i stradanje njihovo. Dalmatinskomu banu Borni podjeljuje car nasljedno banstvo za sina i raduje se viesti, da će Borna s Kodolahom ući u rodbinsku svezu. Na poziv carev izviešta Kodolah o svojoj markgrofiji, navlastito o posavskih Hrvatih; hvali se, kako je sve pokorio, kako je odpor slomio, kako svi drhću od sile carstva. Na to govori posavski ban Ljutovid, opisujući okrutnost Kodolahovu i tražeći umirenje naroda svoga. Ali Kodolah obtužuje Ljudovida, da on uznemiruje narod i na odpor ga bodri; »na meni je, da tražim zadovoljštinu«. Ljutovid odvraća: »Dužan sam, da narodu polakšice donesem od cara; na to sam se narodu obvezao i samo tim ga mirio u strašnih patnjah njegovih: bez careve zadovoljštine ne mogu se vratiti pred lice naroda; ja hoću kršćansku jednakost; ako car ne udovolji pravdi, narod ne može dulje podnositi«. Kodolah ište od cara, da Ljutovida za takovu drzost dade baciti u okove; njeki velikaši franački podupiru Kodolahov zahtjev. Ali Borna se tomu suprotivi; nagovara cara na milost i na susprezanje okrutnih namjestnika carskih; izpričava Ljutovida, što ga srce predaleko zanosi, ali obećaje, da će ga on kao stariji zemljak njegov umiriti. Ljutovid na to kaže, da ne traži milosti nego pravicu; da je ovamo došao kao glava svoga naroda i da mu je carevim pozivom zajamčena sigurnost; da je dužan ovdje istinu govoriti; neka ga goloruka ovdje unište: bit će podlo djelo; on je mislio, da će se junak s junaci boriti, a ne da će ga kao iz zasjede ovdje pogubiti. Ratimir (vojskovodja Ljutovidov) govori na sličan način, u obranu Ljutovidovu. Na to Ljutovid zahtieva od cara, da skine Kodolaha s vlasti nad Hrvatskom, ili da će narod ustati na oružje. Kodolah pak zahtieva smak Ljutovida, već očitoga buntovnika. Car Ludvig oštro kori Ljutovida i nalaže mu mir i poslušnost Kodolahu, nenadoknadnomu namjestniku carskom nad Hrvati, a Kodolahu nalaže blag postupak,

a dati će mu u pratnju nove vojske, da bude zaštićen proti strasti plahoga Ljutovida; banu Borni nalaže car, neka bude posrednik miritelj medju Kodolahom i Ljutovidom, i neka prije izmirbe njihove ne odlazi odavle. Pošto car sa ostalimi ode iz saborišta, ostaju Kodolah, Borna, Ljutovid i Ratimir. Kodolah ne će pomirbe s Ljutovidom, nego traži njegov podpuni posluh i neka u cara moli oproštaj za klevete svoje. Ljutovid s podsmjehom odbija to, na što mu Kodolah prieti »da su daleki puti do Hrvatske«. Borna se zalaže svojom glavom, da će on Ljutovida od zasjede braniti putujući s njim kući. Kodolah: »Dakle i ti si uza nj? Pak daj njemu svoju kćer, ta on ju ljubi od davna«. Borna: »»Kćer moju obrekoh tebi; ja ne poričem; ali mir hoće car««. Kodolah razjaren odlazi veleći: »s ovim mira nema«. Ljutovid: »Dobro! ja prihvaćam borbu«. Borna miri Ljutovida, a taj njemu spotiče spekulaciju sa kćerju, porodične osnove, robovanje tudjemu carstvu; — »volim junački poginuti nego to podnositi«. Borna ga odvraća od plahih nakana, od ustanka, a Ljutovid mu na to: »hoću ustanak, ima mnogo našega roda, jur smo počeli dogovore . . .« Borna ga prekida: ne će znati za njegove tajne, ali ga kao da mu je otac zaklinje, neka ne srće u nesreću; izpovieda mu svoju osnovu: da će s mirom, s vjernošću caru stjecati bolji položaj narodu, za to neka ga Ljutovid kao starijega i izkusnijega sluša, a onda možda bi on prekinuo nakanjenu svezu s Kodolahom silovitim; »budi moj pomagač — ako te ljubi moja kći, mogu se odumisliti«. Na to Ljutovid: »Ne! To bi bilo kukavno, to bi bila trgovina; kao franački rob ne bih bio dostojan kćeri tvoje. Ti budi uz mene, pridruži se nama: mnogo nas je u dogovoru, ustajmo!« Borna: »Tim putem nikad! Tako se nikad ne sastadosmo! Slušaj mene: ne hrli u propast! Ali, ako hoćeš tako, — to ja svoje djece, svoje zemlje ne dam po tebi u nesreću zavaliti«. Ljutovid: »»Onda ćemo biti protivnici. Mač će odlučiti.««

Drugi akt: 1-vi odjel s prizorištem: brežuljak nad bojnim poljem na granici Hrvatske i Kranjske. Dva Ljutovidova guslara-pjevača motre bitku, koju u polju bije Ljutovid i Kodolah; s pjevačima su kao u sbjegu pučanke s djecom iz sela u dolini. Pjevači slave Ljutovida, kako je vrativši se od cara sokolio narod na ustanak, i jur dvie bitke dobio, ter sad veliku i odlučnu bije proti Kodolahu; boje se za uspjeh, jer je u Kodolaha silna vojska, a Slovenci, koji su Ljutovidu obećali pomoć od sjevera, još nisu prispjeli. Prolaze u dnu izpod brežuljka jedna, pak zatim druga četa:

to su Slovenci! Pjevači ih pute, kuda im se valja žuriti u bitku: žene i djeca blagosivlju ih i žele im pobjedu. Pjevači vide za čas okret bitke na bolje: Franci uzmiču, naši napreduju, ali Kodolah se junačtvom ističe, i sukobi se s Ljutovidom; vidik se na njih dvoje zastire — pjevači drhću. Ali eno Franci nagnuše bježati ... što je od Ljutovida i Kodolaha? Koji je pao? ... Pobjeda je naša! Dolaze njeki od pobjednika, i kliču, da je Kodolah poražen i ranjen. Za čas dolaze Ljutovid i Ratimir, vojnici vode ranjenoga i zarobljenoga Kodolaha. Ovoga muči sramota, što je pobiedjen; volio bi poginuti; prieti Ljutovidu, da će skoro doći sa sjevera Slovenci i osvetiti ga. Ali u to dolaze sa bojišta dva slovenska vodje, koji su pripomogli Ljutovidovoj pobjedi. Kolodahu je još strašnija sramota, što ga sada vide poražena i zarobljena oni, koji su prije klečali pred njim; ali se tješi, da će doći dan osvete. Slovenski vodje spotiču mu krvoločtvo, i draže ga, ističući, kako su se potajno oružali i nadmudrili ga; vjeru daju Ljutovidu, da će i dalje vojevati s njim proti Frankom. Kodolah im prieti, da će ranu preboljeti, car da će ga osloboditi, a onda će se on strašno osvetiti Slovencem; oni mu odvraćaju: »ne ćeš! sad ti je mrieti«, i jedan vodja slovenski vadi mač da ga posieče. Ali Ljutovid ne da, da se smakne Kodolah, i govori mu: »Ti si odabrani zet Bornin, takmac meni; ja ne ću tebe o v a k o ukloniti sebi s puta, ne ću te ubiti, nego hoću da tebe i tvoje na bojištu uništim do kraja. Borna je mene kod cara štitio proti tebi; za uzdarje njemu ja sad štitim tebe od ovih. Ne boj se«. Ratimir će na to: »»Ne, Ljutovide! Moraš ga smaknuti dati; on je najgori okrutnik, on je najbolji, najpogibeljniji ratnik carev!«« A Ljutovid odvraća: »Baš za to! Nek vidi car, kako se bojimo njegova silnoga Kodolaha! . . . Rane su mu od mene; da ne nosi rana, još bih žudio pobiti se s njim, da mačem odlučimo, čija će biti Bornina kći. Ja ga poklanjam caru, poklanjam Borni, neka si ga uzme za zeta; Slovenci, povedite ga do granice — sad ste slobodni — i predajte čitava u ruke Niemcem: nek se jadan izliječi, tad ću mu ja biti vjenčani kum; nek nam se osveti!« Kodolah, videći Ljutovidov prezir u takovu njegovu postupku, uzbiesni, i premda je ranjen i bez mača, skoči na Ljutovida, da ga udari bodežem, ali u silnoj jarosti iznemogne i pane umirući. Ljutovid s drugovi sgražaju se od oholije i krvoločtva Kodolahova, a on izdiše bjesneći željom, da bi uništio Ljutovida, koji mu je oteo slavu junačku i s tolikim prezirom htio mu život pokloniti. U to

glasnik javlja, da se Koruškoj primiču nove franačke vojske. Ljutovid daje zapoviest za daljni boj: Ratimira šalje na iztok, da pridobija Srbe i Bugare, Slovenskim vodjam daje dio svoje vojske, da zaprieče ulaz Frankom u svoje zemlje, a sam će poći da Gadčane odtrgne od Borne; završuje zanosno govoreći za slobodu roda i nukajući pjevače-guslare, neka podju sokolit narod; na koncu pjevači besjede kratku tirtejsku pjesmu: »sav rod nek se složi i digne«. — 2. odjel, s prizorištem: velika dvorana u Ljutovidovoj banskoj palači u Sisku. Ljutovid vieća s vodjami Slovenaca, Srba Timočana, Bugara, i s Ratimirom ter gadskim županom, što da odgovori Borninu sinu i poslaniku carevu, koji su došli s ponudami o miru. Viećanje otvara Ljutovid, prikazujući on i ostali u živahnoj govornoj izmjeni na kratko, kako je kroz godinu dana poslie Kodolahove smrti svuda bilo sretno oružje Hrvata i savezne im braće proti franačkim vojskam; kako je za to vrieme Borna mirovao, a Gadčani od njega prešli k Ljutovidu; kako je svuda narod strašne žrtve podnio, mnogi su u boju izginuli, a Franci opustošili zemlju; ali da treba nastaviti boj za slobodu, koja još nije zajamčena. Ratimir svjetuje oprez i štednju narodnih sila, kojih da ne valja prenapeti; neka Ljutovid primi pogodbe mira, ako budu častne i povoljne. Poslie ovoga vieća Ljutovid sam s Borninim sinom i carskim poslanikom; za čas i ovaj se udalji po želji Bornina sina, ali sa sumnjom. Dialog Ljutovidov s Borninim sinom. Ovaj nosi Ljutovidu pomirbu i svjetuje umjerenost: neka opet vrati Gadčane pod posluh Borni. Ljutovid ne će na to pristati: on je žrtve donosio, a Borna ništa. Sin Bornin: »Otac moj dati će ti kćer svoju, s kojom te ljubav veže; car će te potvrditi knezom posavske Hrvatske, a otac moj bit će vrhovni vladar njoj i dalmatinskoj Hrvatskoj kao vazalni saveznik carev, ali Slovence treba da vratiš pod carsku vlast«. Ljutovid: »»Nikad! Podložan caru, podložan tvome otcu ne ću biti. Pobjednik sam; silne je žrtve moj narod prinio: ja hoću slobodu od franačkog carstva, a tvoj otac budi podložan meni; ostani mu dosadanja vlast u Dalmaciji, a nasljedstvo tebi, ali ja ću biti vrhovni vladar. Slovence ne vraćam pod Franke: bilo bi podlo. Po tvoju sestru sam ću doći: ja ju primam samo kao dragovoljan dar njezina srca, ne kao mito otca tvoga za robovanje moje njemu i caru««. Bornin sin izruča mu od sestre poruku i dar od milošte, uz rieči: »ona te ljubi; ona te moli, da se izmiriš s otcem i pristaneš na pogodbe«. Ljutovid: »»Ne! Ona ne može meni u isti čas i ljubav

svoju i sramotu moju nuditi. Ja ju hoću bez uvjeta««. Bornin sin, povodjen sinovskim pietetom, odlučno i ponosito odbija takovu namisao Ljutovidovu, i kaže mu: »Ja štitim pristup k Dalmaciji i k sestri svojoj. Proti volji otčevoj ona nikad ne će biti tvoja. Smiluj se narodu, ne prolievaj više bratske krvi«. Vraća se carev poslanik; čudi se, što se Ljutovid nije pogodio s Borninim sinom, pak mu postavlja još nepovoljnije uvjete; poslanik razabravši, da su Borna i sin mu blaži prama Ljutovidu od cara, i da kane samostalno nagadjati se s njim, baci težku sumnju na Bornina sina. Ljutovid ih odpravlja na čas, da ponude njihove priobći vieću, neka ono odluči. Zatim viećaju opet oni isti, koji iz prva. Ratimir bi voljan bio pristati uz Bornine uvjete; to se Ljutovidu na žao daje: »predati Slovence bilo bi moje i narodno poniženje«. Ratimir uporno svjetuje oprezan postupak: »ne valja htjeti sve u jedan mah zadobiti; bit će dosta častno, ako tražimo i zajamčimo za Slovence dobru vladu domaćih knezova«. I Gadski župan (komu je bio Bornin sin u otčevo ime obećao oproštenje) zagovara prihvat ponudâ. Ljutovid, da bi zapriečio popuštanje, izkazuje, kako je carev poslanik postavio teže uvjete mira nego li Bornin sin, ter se čini, da je Borna samo zamku podmetnuo. Ovo odluči: Srbi, Bugari i Slovenci pristaju uz Ljutovida; on se tomu raduje, on hoće boj do kraja, do podpune slobode u savezu sve braće. Pozovu Bornina sina i careva poslanika, ter im Ljutovid kaže odluku vieća. U to uvodi Ljutovidov dvoranin Fortunata, patrijarhu od Grada, koji je zahtievao, da odmah dodje do Ljutovida, jer mu donosi znatne viesti. Fortunat (koji radi po naputcih bizantinskoga dvora, i hoće Ljutovida potaknuti na uztrajnu borbu proti Frankom, ali na pomirbu s Bornom) donosi Ljutovidu pozdrave od Bornine kćeri i prošnju njezinu, da se ne pobije s otcem joj; slaveći Ljutovida, da mu je po svietu pukao glas kao pobjedniku Kodolaha i osloboditelju svoga naroda od okrutnosti franačke, nuka ga, neka uztraje na slavnom putu, ali s Bornom nek se kuša pomiriti. Bornin sin opominje Ljutovida i savjetnike mu na pogodljivost, jer da Borna jur stoji blizu granice posavske banovine na Kupi s jakom vojskom; a carev poslanik dodaje, da na granicah Koruške tri careve vojske pod Balderichom jur čekaju zapovied, da nastave rat proti Ljutovidu a i proti onim, koji šuruju s njim. Ljutovid će na to svojim: »Čujete, kako nam se priete; zar ćete prietnjam popustiti, kao kukavice? Ne! Na prietnje ćemo odgovoriti č i n o m. Boj dalje! do kraja! Sloboda ili smrt!«

Carev poslanik: »»Prihvaćam borbu do kraja, borbu na smrt««. Bornin sin, ožalošćen, kobi neizbježni poraz i strašno stradanje domovine, pak tugu i nesreću sestre svoje, ter na odlazku kaže Ljutovidu: »u tvom srcu nema ljubavi, nema smilovanja: ti si okrutnik — kao Kodolah«. Pošto za Borninim sinom ode (s prietnjom) i carev poslanik a zatim patrijarha Fortunat (s kratkom ponukom »bij tudjina, a miluj svoga«), ostaju sami Ljutovid s ostalimi poglavicami, da stvore konačnu odluku. Na upit Ljutovidov prvi kaže Ratimir: »Ja sam mač, ti duh: ja se pokoravam. Zapoviedaj, a ja ću sjeći, — al' znaj, da nije dobro dielit sile na dvoje«. Gadski župan, (koji je u prijašnjem prizoru odavao, da se stidi od Bornina sina rad nevjernosti svoje) koleba, ter ne bi želio vojevati proti Borni; ali srbski, bugarski i slovenski vodje kliču: »rat, rat do kraja, proti svim neprijateljem«. Ljutovid kaže, da će on udariti na jug, na Bornu, a Ratimir sa saveznom braćom na sjever, na Baldericha, pak naredjuje svetčanu prisegu svih, da će vojevati vjerno do kraja. Svi zajedno izgovaraju svetčanu zakletvu, a izgovara ju — poslie kratka nećkanja — i gadski župan, prisiljen. S uzklikom »na Bornu! — na Baldericha!« završuje se akt.

T r e ć i a k t, s prizorištem: dvorana Bornine banske palače u Dalmaciji uz more. U prvih prizorih ovoga akta, prije nego što dolazi Ljutovid, spominju se na sgodan način dogadjaji, koji su se sbili od konca drugoga do početka trećega čina, naime: Ljutovid je pobio Bornu na Kupi, i tjerao ga natrag do Dalmacije preko Gadske, čijega župana je dao pogubiti, budući da je htio opet prebjeći k Borni; na dalmatinskoj granici drugu je bitku izgubio Borna, pak je, predavši vodstvo sinu, pospješio kući, da sprema obranu banskih dvora svojih; ali Ljutovid je danomice bliže napredovao, harajući sela i gradove, i već se za čas očekuje, da će pobjednički uljezti u bansku palaču. Akt se otvara monologom Drage, kćeri Bornine. Ona jur zna, da će skoro doći njezin milovani Ljutovid, ali kako će doći! Noseći smrt i požar! Srce joj i čezne za njim i straši se njega; ljubav za njega, ljubav za otca i brata, strah za svakoga njih, bori se u njezinoj duši. U to joj bane brat, avaj na smrt ranjen! Ona doziva otca. Ranjenik im uz muke izkazuje: »ranu zadobih bijući se s Ljutovidom, koji je htio izmaći poboju sa mnom, i bio bih ga posjekao, ali me preteče pratilac Ljutovidov, i odbi moj udar . . . i tako dopanuh ranâ!« (Ranjenik navlaš zatajiva, da ga je ranio L j u t o v i d, premda od sile.) »Otče, ja te zaklinjem: iz-

miri se s Ljutovidom!« Borna: »»Nikad, nikad! Evo mi je poharao zemlju, poubijao toliko naroda, — a sad i ranu sina jedinoga skrivio, sve nade porušio. Sve to vapi osvetu! Ne, s njim se ne ću nikad miriti.«« (S dola od dveri palače čuje se muklo kreševo i težko udaranje o dveri, ter se one s praskotom ruše). Bornin sin sestri: »To Ljutovid dolazi! Sestro, izmiri otca s njim, inače propast prieti svim, ne od Ljutovida, nego i Ljutovidu! Franci će nas sve uništiti«. Dolazi Fortunat, i naviešta ulazak Ljutovidov, moleći Bornu, da se s njim pomiri. Borna ne će da vidi zlotvora svoga, ter odvede ranjenika sina uz pomoć Draginu i Fortunatovu. Dolazi Ljutovid. Monolog njegov ovoga je sadržaja: »Nitko me ovdje ne dočekuje . . . osim tuge! Kako sam ovdje njekoč snivao ljubav i sreću, i djela oslobiteljna! A sad me prima plač, na okolo dim i plamen, pobijeni ljudi, žene, djeca! Avaj! Kako će me primit Draga? . . . Toliko sam jur žrtvovao do ovdje: sada sustati ne ću! Drugi se okružuju trupli, da preživjelim okove nametnu, ali ja, da preživjelim dadem slobodu! Ohrabri se, moja dušo, uznosna budi! Ja sam sad tu gospodar, ne na zator, nego na sreću ove kuće«. Dolazi Draga, u suzah, sva smućena. Ljutovid joj govori: »Došao sam po tebe. Samo malo časa tu mi je boraviti, jer moram natrag u Posavje; od Ratimira zli glasi stižu: Slovence pobiše, odciepiše, Ratimir uzmiče. A svemu tomu kriv sam ja, -- moja želja za tobom! . . . Ti si njekoč nehote uzpirila u meni želju, da izbavim svoj narod: poviedala mi o divoti i sreći u italskom, u carigradskom svietu, o sretnih ženah, o djeci sretnoj, poviedala mi to sa žarom ljubavi u oku, obasjana čarom svoje duše, i odsjevom onoga divnoga mora! Takva si mi uviek poslie bila na pameti. U stradanju ženâ i djece, štono su ih Franci mučili po Posavju, uviek vidjeh stradajuću — tebe! To mi je davalo snagu odluke, smjelost, uzhit ratni! Tvoju uspomenu noseći u srcu, mogao sam sokoliti, oduševljavati narod. Sve sam tebi dužan. Evo me (klekne preda nju), digni me! Boli me razor tvoje zemlje, težka rana tvoga brata: ali nisam htio tako! Razgrieši me, umiri me, — izmiri me s otcem! (Ustane). Danas, sada . . . odlučan je čas. Budi moja. Odmah mi je polaziti u pomoć Ratimiru. Srce mi je blago, — ne ću ovdje vladati, premda me je mač učinio gospodarom svega ovdje; sve su sile otca tvoga satrvene, ipak ja ću — molit njega! . . . On je kriv: on se je s Kodolahom svezao proti meni, i njemu te htio dati; uz Franke je proti meni vojevao. Ja sam morao tako raditi. Bog je borbu odlučio za mene, jer sam htio dobro«. Draga se bori sobom, suprotna čuvstva srce joj razdiru: razor naokolo, brat u težkih ranah, otac očajan; kako da se ona u ovako strašnom času odluči za Ljutovida? Ali napokon, ganuta njegovom ljubavlju, pane mu na grudi: ona ga još ljubi, i hoće biti njegova. U to Fortunat sjetan prolazi od izbe, gdje je Borna sa sinom; Ljutovid ga prosi, neka odmah sve spremi, da za čas vjenča njega s Dragom. Za malo, pošto je Fortunat prošao, dolazi Borna od sina svoga, i vidi, gdje su Draga i Ljutovid zagrljeni. Borna uzbjesni: »Sramotna kćeri, brat ti je na umoru, a ti . . . (Ljutovidu) Sad i nas, mene i kćer mi, zarobiti hoćeš, okrutniji od Kodolaha! Ali ja, bezoružan, uništen, protivim se tebi . . . Amo, kćeri! Ostavi onoga! Ja sam okresan dub u gori, osamljen, siedih vlasi, prosjak u svom domu; onaj je moj vrag, moj zatornik, silan je, okružen vojskom, ali na njem je krv brata tvoga, krv tolikih podanika tvojih. Biraj: hoćeš li uz njega, ili uz mene«. Draga se otme Ljutovidu, poleti k otcu, i pane mu uz koljena. Dolazi Bornin sin, malo poslie s druge strane Fortunat. Bornin sin: »Otče, izmiri se s Ljutovidom; samo vaš izmir mogao bi mi dati snage, da prebolim ranu; barem prije smrti hoću dobro učiniti narodu svome. Uviek sam bio proti Frankom: bolilo me, što se otac s njimi veže, bolilo me, što njim imam zahvatili bansku vlast poslie otca. Uviek mi je bio uzor — Ljutovid! Ali ja sam susprezao srce svoje; videći, da otca ne mogu odvratit, služio sam mu sa sinovskom pokornošću. No sad mi je dužnost istinu govoriti; blizu sam Bogu: sad pada s mene nerazborni strah. Ja sam tražio u bitci smrt — da se ne mučim dulje. Otče, ti si nas u to zavalio! Izmiri se s Ljutovidom«. Fortunat podupire molbu njegovu. Borna: »»Nezahvalni sine, nenaravni izdajniče svoje dužnosti! . . . . . Ti snatriš, . . . osviesti se!«« Ljutovid: »Borno, ja ti nudim sve! Budi vladar svoj Hrvatskoj, i dalmatinskoj i posavskoj: ja ću biti prvi tvoj sluga, tvoja podpora. Uzmi me za sina, daj mi svoju kćer, ali se odreci Franaka! Budimo slobodni!« Borna: »»Ne! Odmetnik, nevjera ja ne ću biti. Ludost je, što vi snujete. Kad mi nudiš vlast, znaj, da ju po Bogu i po caru ja još imam, a ti si razbojnik: ostavljaj ovaj dom!«« Draga: »Otče, ublaži se, umekšaj se! Ta on ti pruža ruku pomirnicu«. Ljutovid pane na koljena pred Bornu i moli ga. Borna u jarosti: »»Ne! nikad! . . . . . Ti si moj život razorio. Odlazi!«« Bornin sin: »Što si mi namjenjivao, otče, to sad izvodim. Ti odbijaš njega radi mene. Otče, čuj moju želju — posljednju.

(Dovodi sestru k Ljutovidu, i sastavlja im ruke.) Što si meni namienio, to sad izvršujem: sastavljam Dalmaciju i posavsku Hrvatsku u ljubavi, u slobodi. Nije li sad izvršena tvoja sanja, tvoja težnja?« Borna: »»To je urota! . . . Svi su uz silnika, uz zatornika moga; ja ostajem sam. Nevjerna djeco, ja vas odbijam od sebe, ja odlazim!«« Sin ga zaustavlja, ter s otcem klone u sjedalo, jedan do drugoga. Fortunat u kratko vjenča Ljutovida s Dragom; kad se izgovaraju na upite »ljubiš li ti njega (nju)?« odgovori »ljubim«, Borna svaki put se trgne i vikne: »»ne! ne!«« Kad Fortunat završi riečmi: »Bog vas blagoslovio!«, Borna ustane i vikne: »»Ali ja vas proklinjem.«« Draga se onesviesti; Bornin sin ustane vapeći: »Bože, čuj blagoslov, a ne prokletstvo!« i mrtav pane, a prestravljeni otac k njemu dopane. To je završetak trećega akta.

Četvrti akt. Ima dva odjela. 1. Prvi odjel s prizorištem: saborište franačkoga carstva, kako u prvom aktu. U razmaku medju trećim i četvrtim aktom dogodilo se ter se spominje u četvrtom aktu ovo: Ljutovid se je održao u novih vojnah proti Frankom, ali mu je zemlja opustošena; pozivan je jur dvaput, da se u saboru pokloni caru ali se nije odazvao, pak ni sad na treći poziv ne će doći; carski poslanik, koji je u drugom aktu ugovarao s Ljutovidom, i markgrof Balderik bili su kod cara obiedili Bornu, da šuruje s Ljutovidom, ter je Balderik metnuo u Borninu Dalmaciju franačku posadu, koja je okrutno postupala, ter ogorčila narod, Bornu, i Bornina sinovca Vladislava. — Na saboru su s carem Ludvigom sin mu Ludvig (Njemački), prvi carski doglavnici, markgrof Balderik, Borna i Vladislav, poslanici podloženih Slavena sjevernih (Bodriča, Ljutiča i t. d.) i Avara, a iz početka i poslanici bugarskoga kneza Mortaga. Ovi zahtievaju, neka carstvo ne štiti Srbe Timočane i Braničevce, koji se odmeću od bugarske vlasti, jer inače da će knez Mortag zavojštiti na Franke. Zahtjev bugarski odbija se, ter poslanici Mortagovi odlaze. Balderik krivi Bornu za ratni neuspjeh proti Ljutovidu, ali Borna obtužuje Balderika kao klevetnika svoga, kao uzročnika svojoj porodičnoj propasti i nezadovoljstvu Dalmacije; kazuje, što je sve žrtvovao u vjernosti caru, a kako ga je Balderik osramotio pred svietom i narodom, postavivši mu okrutnu posadu u zemlju, (u toj tužbi podupire Bornu sinovac Vladislav); kazuje, kako sad ne može više ni ne će vojevati proti kćeri svojoj kao Ljutovidovoj ženi, ter za svu svoju nesreću krivi kleto franačko nasilje, za koje da će mu zadovoljštinu dati Bog, a da on još živi samo za

osvetu Ljutovidu: smrt Ljutovidu! Njekoji doglavnici carevi, Balderikovi pristaše, hoće, da se Borna i Vladislav kazne, ali ovi se vješto brane, a carevi doglavnici njeki, pak slavenski poslanici zagovaraju ih, a najpače carev sin, mladi Ludvig; car pokazuje se slab, zabrinut radi težkoga razdora sa svojimi sinovi, i bojazljiv, da se ne bi Borna pomirio s Ljutovidom a s ovim Bugari opet se sdružili; najviše naklanja cara prama Borni velika porodična nesreća i očito iskrena mržnja ovoga na Ljutovida. Car skida Balderika s furlanske markgrofije, i dokida samu nju i njezinu vojnu posadu u Dalmaciji, a sina Ludviga postavlja kraljem novoga bavarskoga kraljevstva, koje se osniva na cielom jugoiztoku carstva za obranu. Buntovnik Ljutovid, ne pokorivši se ni trećemu carskomu pozivu, odsudjuje se na smrt, a mladomu kralju Ludvigu se daju tri vojske, da njimi udari na buntovnika S klicanjem »smrt Ljutovidu!« završuje se ovaj prizorištni odjel.

2. Drugi odjel, s prizorištem: banski dvori Ljutovidovi u Sisku. Ljutovid vieća s Ratimirom i s podvojvodami svojimi ter s bugarskim vojskovodjom. Ratimir i Bugari sretno su odbijali navale bavarskoga kralja Ludviga, samo Ljutovid je bio nesretne ruke u ratu, kao da mu je snagu slomilo prokletstvo Bornino; pak ne ćuti samo on težinu toga prokletstva, nego mu i sretniji ratni druzi govore, da je sadanjim pogiblim dosta kriv njegov spor s Bornom, kojemu da se je mogao ugnuti. Taj prigovor drugovâ povećava boli Ljutovidove: on, koji je htio sve okupiti oko sebe, i sve osloboditi, sada se ćuti osamljen, ostavljen od svojih, a tišti ga i to, što mu je sva zemlja od dugotrajnoga rata opustjela, i što mu je žena, od otčeva prokletstva, nesretna. S toga on odlučuje Ratimiru predati ratno vodstvo, a sam poći, kud mu srce nalaže; Ratimir neka s Bugari nastavi rat proti Frankom, a Ljutovid će poći — kud ga dužnost zove. Razstaje se s Ratimirom, grleći ga, i hoće njegovu i ostalih oružju blagoslov podati na razstanku, ali odustaje, jer se jadan sjeća, da je njegova ruka — prokleta. Otišavši od Ljutovida bojni druzi, dolaze mu žena Draga i Fortunat. Ljutovid kaže Fortunatu, da ga on, nesretan u ratu, slomljen i osamljen, ne može više štititi od Franaka, zato neka ide k bugarskomu knezu Mortagu. Fortunat ne će k Bugarom, jer su neprijatelji Carigradu, a on je pristaša njemu; on će u Carigrad preko Dalmacije, odkud je on nedavno amo i došao. Ljutovid: »I ja ću u Dalmaciju — k Borni. (Fortunat se trgne.) Moram kraj učiniti patnjam svoje žene, moram po-

vratiti snagu svomu srcu, — izmirit se s Bornom«. Fortunat: »»Ne idi k njemu! . . . Ja sam došao amo po želji Borninoj, da donesem kćeri njegovoj viest, da ju otac k sebi zove, jer je težko bolestan, i želi ju prije smrti vidjeti, prokletstvo svoje skinuti s nje . . . . Ali ti ne idi k njemu! (Fortunat naime zna, da su se Borna i Ljutomišalj zakleli, da će Ljutovida smaknuti.) Ne idi k Borni!«« Ljutovid: »Dakle se je meni dielit od Drage; neka ide sama k otcu, a ja . . .« Draga: »»Nikad se ne ću dieliti od tebe; ja ostajem s s tobom.«« Ljutovid, znajući njezinu silnu želju za otcem, tješi ju, da je Fortunatova bojazan izlišna, da će se Borna i njemu, zetu svome, udobriti, a da je on dužan bar pokušati pomirbu s umirućim nesretnim starcem. Fortunat popušta od svoje protivštine polazku Ljutovidovu k Borni, umirujući sebe i Ljutovida i Dragu tim, što je sinovac Bornin, Vladislav, prijatelj Ljutovidov, te je poglavito njegova zasluga, što je franačka, narodu omražena, posada morala otići iz Dalmacije. Dok se na čas udalje Ljutovid i Draga, da se spreme na odlazak, Fortunat u monologu odaje svoj strah, da Borna i Ljutomišalj ne će odustati od svoje zakletve, jer je strašna njihova mržnja na Ljutovida, ali sebičnost ga nuka, da zaštitnu pratnju Ljutovidovu i Draginu steče sebi prolazeći kroz posavsku zemlju — gdje narod radi neuspjelih utvrda njegovih sumnja na nj, a i Bugari mogli bi mu zlo učiniti — do Dalmacije, pak odatle da pribjegne u Carigrad; a glede mržnje Bornine na Ljutovida umiruje se nadom, da će on sklonuti Bornu na blagost prama Ljutovidu, ili da će jur prije — hladna zemlja upokojiti Borninu srčbu. Vrate se Ljutovid i Draga, spremni na odlazak k Borni; čas za njima ulaze dva Ljutovida pjevača-guslara, i pjesmom njemu na slavu mole ga, neka ne ostavi naroda, nego ga vodi u pobjedni boj; ali Ljutovid im tužan odvraća, da je prokletstvo na njem, ter da mora prije boja to strašno breme skinuti sa sebe.

P e t i a k t, s prizorištem: izba u Ljutomišljevoj kući u Dalmaciji izpod Velebita, a na dogledu, sat daleko, seoski dvorac Bornin. Medju četvrtim i petim aktom dogodilo se ter se u prvih prizorih petoga akta u sgodi spominje ovo: u gadskoj župi, kojom se prolazi iz posavske Hrvatske u Dalmaciju, bili su Bornini pristaše zatvorili prohodnika Ljutovida sa ženom, a Fortunat pošao k Borni, da posreduje, ter Borna na samrti pozvao k sebi kćer i zeta, s njom se izmirio, ali njega ni pogledao; Borna je izdahnuo u nazočnosti samoga Ljutomišlja, ter na upit ovoga, što li je sa zavjerom

proti Ljutovidu, samo odgovorio »štedi kćer moju«. Medjutim je u Posavini sretno vojevao Ratimir s Bugari proti Frankom, ter su o tom stigle viesti u Dalmaciju. — Ljutomišalj (koji monologom otvara peti akt) drži, da mu je izvršiti zakletvu, i ubiti Ljutovida; to će on učiniti noćas (a već suton pada), jer će sutra rano doći s onkraj Velebita pobjednik Franaka Ratimir po Ljutovida, kako je poručio. Da udesi priliku za svoj naumljeni zločin, Ljutomišalj hoće za ovu noć razstaviti Dragu od Ljutovida — koji u njegovoj kući stanuju od smrti Bornine — ter nju kroz noć zadržati dati u nedalekom dvorcu Borninu, kamo Draga pod večer odlazi, da se oprosti s grobom otčevim i da od upokojenika izmoli oproštenje Ljutovidu. Sina svoga Vladislava, prijatelja Ljutovidova, odaljuje Ljutomišalj za noćas tim, da ga šalje, neka do ladje izprati Fortunata, koji će odploviti put Carigrada, a i Ljutomišalj će ga tobože pratiti. Tako ostavljaju Ljutomišalj, Draga, Vladislav i Fortunat Ljutovida sama. Zanoćalo je, mjesec se pomalja; Ljutovid se raduje povratku u postojbinu, sada oslobodjenu: sa zorom doći će sretni pobjednik Franaka, Ratimir, po nj preko Velebita. Ali radost njegovu muti bol, što će ponieti sa sobom prokletstvo Bornino, i spomen na požar i pokolj, na vapaj djece i žena, što je on ovdje bio u ratu na Bornu skrivio . . . možda će taj užas iz njegove duše nestati u posavskoj mu, sada slobodnoj postojbini: ondje će dusi poginulih u boju žrtava kao angjeli pozdravljati i blagosivati njega, oslobo-ditelja domovine. Ljutovid zaspi (u pokrajnoj do pozornice izbici, u koju s pozornice na dnu vode vrata, ter se u nju vidi iz gledališta, a glavna izlazna vrata iz pozornice stoje usred lieve kulise). Dolazi iz vana prestravljena Draga, ali se malo umiri, videći, da Ljutovid spokojno spava; mjesečina obasjava taj čas Ljutovida. Užasan je strah pobudio u njoj Fortunat: prišaptnuo joj pri razstanku, neka čuva Ljutovida, jer da su Borna i Ljutomišalj jedan drugomu prisegli, da će smaknuti Ljutovida. Podje zatvorit doljna kućna vrata, pak zatvori i ona vrata, što vode iz pozornice vanka. Ali možda je varav njezin strah? Podajući se nadi i od silna umora sjedne uz spavajućega Ljutovida. Čuju se s dola, iz vana, glasovi i koraci: Draga ustane, potrči k jednomu od dvaju prozora, koji se s pozornice na desno otvaraju, i prestravljena vikne: »franački ljudi su dolje!« (Ljutomišalj je njekoliko franačkih vojaka zadržao bio u službi svojoj, kadno su ostali morali odlaziti iz Dalmacije.) »Uzpinju se na ljestve!« Ona poleti u pokrajnu izbicu k Ljutovidu i viče

»ustaj, Ljutovide, Ljutovide!« Čim ona zatvori vrata te izbice, već je jedan ubojnik dotrčao do njih, uzašavši na pozornicu kroz jedan prozor; za tren dotrči jednako kroz drugi prozor drugi ubojnik do vrata izbice ter obojica skupa provale ta vrata i udju do Ljutovida, a u taj čas uzadje na jedan prozor i Ljutomišalj na pozornicu, ter viče: »udarajte, udarajte.« Za čas se čuje iz izbice vrisak ženski, i pad tiela ljudskoga, i zatim sve utihne. Ljutomišalj potrči u izbicu — i odmah se iz nje vrati na pozornicu s riečmi »svršeno je«. Odmah za njim izadje iz izbice na pozornicu jedan ubojnik, i kaže: »stid me je — žensku ubih«. Dok on i drugi ubojnik iznose na pozornicu umiruću Dragu, Ljutomišljev sin Vladislav (komu je takodjer bio izjavio svoju bojazan Fortunat na razstanku kod mora) provali u nutra na vrata, koja su u lievoj kulisi, i potrčavši u izbicu vidi, da je Ljutovid mrtav. Vladislav se sgraža od otca: »o sramote našemu rodu, našemu imenu!« Ljutomišlja s ubojnicima nestaje, a Vladislav primi u naručje umiruću Dragu, i obriče joj, da će Ljutovidov zavjet nastaviti. U to ulazi Ratimir s drugovi (medju njimi po jedan srbski, slovenski i bugarski vodja); užas i tuga ih osvaja, videći mrtvu Dragu i mrtva Ljutovida. Oba mrtvika odmah će iznieti iz strašne ubojničke kuće; postavljaju ih na nosila i posipaju cviećem, štono je Draga bila spremila za grob otčev, te će ih na pokop odnieti na Sveto brdo Velebitsko, neka s njega gledaju sinje more, Dalmaciju i posavsku Hrvatsku. Vladislav sklapa savez s Ratimirom, i dok Ratimirovi vojnici kreću s nosilima, zavjesa pada. —

Ovo je prvobitni nacrt osnove za tragediju, kako sam ga bio prije mnogo godina napisao.

Kad mi prošle godine njekom prigodom spomenu gospodin dr. Tresić, da je nakanio spjevati Ljutovida Posavskoga, ja mu pokazah onu svoju osnovu, pak mu, na njegovu želju, uručih osnovu i izpiske historijskih podataka.

Poslie vrlo kratka vremena donese mi gosp. dr. Tresić gotovu spjevanu tragediju. Pročitavši ju, vidjeh, da je samostalnim načinom upotriebio moju osnovu, koješta promjenjujući u njoj, izostavljajući iz nje, ili dodavajući joj, po svojoj pjesničkoj domisli; poglavito je dodao ovo: u prvom aktu grizodušje cara Ludviga, kako mu se prividja njegova žrtva, oslieplјeni i na smrt izmučeni talijanski kralj Bernard; u drugom aktu poganskoga žreca sa starodavnom slovienskom mitologijom, prikazanom po akademičkom djelu gosp. profesora Nodila »Religija Hrvata i Srba«; u trećem aktu nov prvi odjel, koji prikazuje odlučnu pobjednu bitku Ljutovidovu proti Frankom, a u drugom odjelu novo lice Zorislave, kćeri Ljutomišljeve a družice i razgovornice Borninoj kćeri, pak Bornino »uklinjanje« Ljutovida i kćeri svoje »u kamen«, po starodavnom narodnom običaju uklinjanja; u petom aktu sudjelovanje Zorislave, i liričke izjave Ljutovidove. U obće je po svoj tragediji liričku stranu većinom samostalno po svojoj domisli izradio, a dramatički i tragički razvoj zadržao je u jezgri isti, koji je bio nacrtan u mojoj osnovi. Ali razabrah, da valja samu osnovu u koječem izpraviti: dramatičku snagu i tragičnu dojamnost povisiti, njekoje značaje življe i podpunije izvesti, sceneriju dotjerati i jasnije ustanoviti, prizorištne promjene umanjiti, više historijskoga kolorita pridati; razabrah, da valja poglavito cara Ludviga i njegovu okolinu dramatičnije prikazati, i iztaći — što je i Smičiklas u svojoj povjesti učinio — kako slaboća careva značaja, spor njegov sa sinovi, dvorske spletke i nutarnje razpadanje ogromnoga carstva franačkoga bijahu pomagala uspjehu Ljutovidovu i Ratimirovu; da valja Ljutomišljev značaj izraditi i njegov utjecaj u dramsku radnju od prvoga do posljednjega akta dolično prema njegovoj opakosti provesti; da valja Vladislavov i Zorislavin, pak Fortunatov značaj i utjecaj u radnju dotjerati, a slično usavršiti i prikazu dvaju slovenskih vodja, Ljutovidovih saveznika; da valja sav peti akt po dramatičnom i tragičnom obziru s temelja preraditi. Prije nego što ću prikazati, kako sam prema svemu tomu osnovu tragedijsku, do dva puta izpravljajući ju, konačno ustanovio, treba da sbijeno prikažem historijsku gradju, koju sam iz nova sabrao bio za bolju prikazbu cara Ludviga i njegove okoline, i za bolju prikazbu Fortunata.

O Fortunatu i o dogadjajih, koji su s njegovom osobom u svezi, izvadih iz krasnoga Gfrörerova djela »Byzantinische Geschichten« (iz I. svez., str. 79., 80., 94—98., 102.—107., 121—129., 144., 149—153., gdje je Gfrörer upotrebio poglavito Dandola i Eginharda) ovu jezgru. Oko godine 801. dade mletački dužd ubiti patrijarhu u Gradu, ali ipak postade rodjak ubijenoga po imenu Fortunat, Istranin, nasljednikom u patrijarštvu, po zaštiti franačkoga cara Karla. God. 805. morade Fortunat iz Grada u Franciju umaći pred bizantinskim vojskovodjom, a godinu danâ poslie bude na Karlovu želju od pape postavljen na istarsku biskupsku stolicu u Pulju. Tu

stade Fortunat raditi kao prijatelj puka istarskoga, koji se je kod cara Karla tužio na carskoga vojvodu, da tlači zemlju; Karlo odredi iztragu, i učini kraj tiraniji vojvode, a puku poda polakšice; dapače, po Fortunatovu zagovoru, car podieli istarskomu puku pravo, da bira namjestnika carskoga, (koje pravo su poslie dobili i Dalmatinci pod kraj Bornina života — ter su sinovca mu Vladislava izabrali za vojvodu, s potvrdom carevom; tako je Karolingom ostala samo sjena vlasti nad Istrom i Dalmacijom). Fortunat je jamačno s toga radio onako, ter postao osnivalac istarske slobode, da steče pristašâ u zemlji, a i stekao ih je mnogo. Od kako je franački car izhodio, da Bizantinci i njihovi štićenici Mletčani priznadu istarskoga metropolita Fortunata opet i za patrijarhu Grada (na utoku Soče u more), koji bijaše pod Mletci i na taj način pod Bizantom, bijaše Fortunatov položaj težak, na udaru i franačkoj i njezinoj suparnici, bizantinskoj vlasti; suparničtvo tih dviju vlasti obilježava tadanja grčka poslovica: »Franke hoćemo imati za prijatelje, ali nikada za susjede.« Kad je god. 821. u Carigradu umoren car Leo, a nasliedio ga Mihajlo s nadimkom »bekavac«, nastavi car Ludvig upotrebljavati Fortunata u tu svrhu, da bi Mletke od Bizanta pritegnuo k sebi. Po Eginhardovih viestih za god. 821., obtuži Fortunata Tiberij, jedan od njegovih presbitera, kod cara Ludviga, da je on potaknuo Ljutovida na bunu proti carstvu, i da mu je dao graditelje i zidare za utvrdjivanje gradova i obkopa. S toga stiže Fortunatu iznenada zapoviest, da dodje na carski dvor opravdati se; ali on krišom odplovi u Zadar, odakle ga bizantinski namjestnik pošalje u Carigrad. Godine 824. (po viestih Eginharda) dodje Fortunat u Rouen k caru Ludvigu s carigradskim poslanstvom, koje bi ga — tako mišljaše Fortunat — zagovorilo kod Ludviga; ali bizantinski car Mihajlo prekršio je zadanu rieč Fortunatu, i tajno naložio svojim poslanikom, neka Fortunata žrtvuju franačkoj nemilosti. Tako Fortunat svagdje propade: kod Franaka, kad Bizantinaca i kod Mletčana; lišen svoje časti umre valjda god. 825. — Iz ovih historijskih viesti treba da po koju obilježnu crticu upotriebi dramatik, a Fortunata slobodno smie prikazati kao istarskoga Hrvata, prijatelja narodnoj slobodi, iskrena pomagača Ljutovidu, mrzitelja dvorske izopačenosti i franačke i bizantinske, prognanika i stradaoca.

O caru Ludvigu i njegovoj okolini sastavio sam ove, dramatički uporabljive podatke iz njemačkih povjestničara Webera (»Weltgeschichte«, V., 431.—485.), Weissa (»Weltgeschichte«, IV., 115.—130.), i Dümmlera (»Geschichte des Ostfränkischen Reiches«. I. svez.).

Ludvig (rodj. god. 778.), s pridjevkom Pobožni, nasliedi na franačkom carskom priestolu otca Karla Velikoga god. 814. Po svojoj ćudi ne bijaše dorastao vladanju ogromnim carstvom, koje se prostiraše od Ebra do Labe, od Oceana do Rabe, od Tibra do Eidere, a čiji se razni narodi protivljahu jedinstvu državnomu. Ludvig slabo poznavaše ljude, ter se povodjaše za zlimi savjetnici, a ne štitijaše puk od tlačenja velikaša, premda je izprva o tom nastojao, držeći »da je odanost puka vraćaocu slobode jači vez negli okovi i robstvo«, i premda ga tadanji kroniste hvale, da je u početku vladanja »potlačenim povratio baštinu, a slobodu onim, koji su proti pravu poniženi na robove«. Radje bi čitao bibliju i psalme pjevao, nego se bavio vladarskimi posli; s toga mu postade od protivnika nadimak »der Bibelleser und Psalmensinger«; a da ga nisu odvraćali žena i savjetnici, bio bi za rana zamienio priestol samostanskom izbom. Radi takove njegove ćudi nisu ni bili, pri smrti Karlovoj, glavni ovoga savjetnici za zacarenje Ludviga, nego za zacarenje Karlova unuka Bernharda, kralja Italije; s toga Ludvig, postavši carem, učini, da je grof Walla, »prvak na Karlovu dvoru, mudar svjetnik, vješt ratnik i čuvar pravde« morao odpasati mač i poći u samostan. God. 817. podieli Ludvig, po starom običaju u franačkoj državi, vlast sa sinovi, što bijaše klica potlanjim krvavim sporovom u carskoj porodici i razsulu franačkoga carstva: najstariji mu sin Lothar bude carskom krunom krunjen i postade nuzcarem, Ludvig (poslie prozvan Njemački) dobi kao kralj Bavarsku, Pipin ostade kraljem Akvitanije, a nećak carev talijanski kralj Bernhard bude podredjen Lotharu. Kad se, nezadovoljan s tim, Bernhard stade buniti, car ga prestraši spremanjem vojne, ter Bernhard, došavši k caru da mu se pokori, bude odsudjen na smrt, nu car, kao za milost, pretvori smrtnu kazan na osljepu; ta se izvrši godine 818. tako okrutno, da je Bernhard za dva dana od mukâ umro Ovo crno djelo, dostojno bizantinskoga dvora, mučaše dušu slaboga cara, koji, da bi umirio težko grizodušje, činjaše crkvene pokore, i pokoravaše krstu na pola poganske a buntovne Bretonce. U to mu umre žena Irmengarda, a on htjede postati samostancem; ali doglavnici, bojeći se, da ne bi pod novim carem izgubili vlast, jedva

*

ga skloniše na to, da se opet oženi: u Achenu sabraše po izbor velikaške kćeri, da bi ga dražest najljepše — a car bijaše pristupačan takovim čarom — privezala na svjetovni život; car odabra liepu Juditu, kćer moćnoga bavarskoga grofa Welfa, i oženi se njom. Car povrati tada Walli slobodu i časti, i postavi ga uz bok sinu Lotharu. Ali radi nesamostalne i povodljive ćudi Ludvigove uvrieži se strančarstvo u vladavini, koje podkapaše moć i caru i državi, slabijaše uspjeh carskoga oružja proti Ljutovidu i proti Bugarom, i zaoštravaše se do spora i rata medju carem i sinovi. Valjanije savjetnike careve (medju njimi Wallu) nadjača i ukloni mlada i liepa carica Judita, rodivši god. 823. sina Karla, koji bijaše izvor neizkazane nesreće po carsku porodicu i po carstvo: Judita posve spravi cara pod svoju volju, radeći proti starijim mu sinovom a sve za svoga sinčića. Uzalud pokuša Walla, »koga ništa ne mogaše odvratiti od ljubavi za narod i crkvu, i od vjernosti za cara«, skrenuti cara na bolji put; uzalud god. 828. na saboru »poput Jeremije« plamenim govorom zahtievaše, da se dokinu zloporabe u državi i crkvi. Judita skloni cara, da postavi na čelo vladi (kao komornika) s neograničenom punovlasti barcelonskoga markgrofa Bernharda, čovjeka »naprasita i silovita, komu ne bijaše ništa sveto«; taj podupiraše Juditu, svoju — kako se govorilo — ljubavnicu, u zakidanju pravâ starijih carevih sinova u korist sinčića njezinu Karlu. Kad za to sinovi Pipin i Ludvig bavarski god. 830. digoše vojsku proti otcu, ovaj se splaši, odpravi Bernharda u Barcelonu a Juditu u samostan. Ali pošto je Lothar htio, da se otac skine a on zacari, Pipin i navlastito Ludvig uzprotive se tomu, ter Lothar, jednako i »kukavica i nevjera i grabežljivac«, odustane od ratovanja proti otcu, i sam morade na smrt odsuditi svoje pristaše, koje ipak car samo progna; Judita bude iz samostana dozvana, i prisegavši u saboru achenskom god. 831., da nije nevjerna mužu, povraćena je u svoja prava. Walla bude prognan u Chillonski grad, a Bernhard opet pozvan na dvor. Ali nova obiest Juditina natjera Lothara, Pipina i Ludviga na novu vojnu proti otcu; god. 832. car se, napokon ostavljen od sve svoje vojske, u kojoj se širio glas, da je svemu zlu kriva čarobnica i nevjernica Judita, morade predati sinovima na »Crvenom polju«, koje tadanje kronike prozvaše »sramotom franačkom«, i »lažnim poljem«. Walla, ojadjen postupkom carevih sinova, koji u mjesto da uzpostave jedinstvo carstva na crkvenom osnovu — što bijaše Wallina težnja — razdieliše carstvo u tri dosta samostalne države, ode u samostan; a sinovi carevi zatvoriše maćehu u jedan, a otca u drugi samostan. Tó im ne bi dosta upotriebiše proti otcu papinsku naredbu, po kojoj je morao čovjek, koji radi težkih zločinstva svečanu crkvenu pokoru učini, do smrti samostancem postati. U saboru g. 833., gdje je Lothar u svem carskom sjaju sjedio, odredi se, da stari car Ludvig — koji je nekoč u Attigny-u sličnu pokoru dragovoljno činio — sada onu najtežu pokoru čini. Car pristade; pred oltarom klečeći čitaše s lista svoje težke griehe, na ime: »da je smutio mir crkve i države (sacrilegium), da je počinio krivorotu (perjurium), da je skrivio gradjanski rat, ubojstvo (homicidium), palež i pljačku, da je kralja Bernharda u smrt natjerao«. Pošto je sa suzami svršio nametnutu mu izpoviest, odpaše mač, a biskup Ebbo odjene ga pokajničkom odjećom od kostrieti, opominjući ga, da ne smie nikad više nositi oružja nego samo Bogu se moliti. (Suvremeni kronista piše o biskupu Ebbu: »Zašto se, zemljo, nisi prosjela i progutala toga bezbožnika! Nečuveno se zločinstvo dogodilo!«) Zatim odvedoše cara opet u samostansku izbu. Sinovi Ludvig i Pipin zastidiše se, ter odlučiše izbaviti otca oružjem; a mnogo naroda zahtievaše to. Do skora povratiše cara u njegovu čast, a Lothara (i vojskovodju mu Matfrieda) porazi kralj Ludvig, koji bijaše valjan ratnik i odlučan čovjek. Svadja u carskoj porodici i gradjanski rat zadao je carstvu težke rane: franačka država opustjela, vojska se razsula, ćudoredje i pravica u carstvu propala, veze vasalske vjernosti popucale, nered i zlo se razširilo od palače do kolibe, od središta carstva do medjâ mu, te na jugu provalili u državu Arapi, na Dunavu i Labi slavenski narodi skočili da skrše jaram tudjinske vlasti. Želju slaboga cara Ludviga, da bi doskočio zlu, osujeti poglavito žena mu Judita, svadjajući ga sa sinovima i svadjajući ove medju sobom, tako da i kralj Ludvig dvaput ustade s vojskom proti otcu; drugiput god. 840., kojom prigodom car, težko ucvieljen, umre u 62. godini dobe svoje. Ogromno carstvo, koje mu bješe namro Karlo Veliki, bijaše razvaljeno pri smrti njegovoj. Mnogo je skrivila njegova nesretna ćud, u kojoj su se napadi jakih strasti izmjenjivali s napadi kajanja; nemir svoje

duše nije blažio vršenjem carskih dužnosti, nego lovom, kojim bi se svake godine po više mjeseci bavio, i bogomoljstvom. Svojom nepostojanošću i skrajnom slabošću, koju je kadšto prekidala čudna tvrdoglavost, podkapaše ugled carske vlasti, ter su doglavnici i vazali njegovi više marili za svoju korist nego li za prisegu vjernosti, za čast i probitak države. Sjeme nesreće, koje je car Ludvig posijao, niknu krvavo poslie njegove smrti: poče rat medju njegovima sinovima, Lotarom s jedne, Ludvigom i Karlom (Juditinim) s druge strane, (Pipin bješe već umro), jerbo Lothar, srca otvrdnula vladohlepjem i samoživstvom, hotijaše biti jedini vladar. Lothar bude poražen u strašnoj bitci kod Fontenailles-a godine 841. Ta bratoubojna bitka bijaše grob franačkoga carstva; suvremeni kroniste kažu, da je u njoj snaga i hrabrost Franaka tako slomljena, da u buduće nisu mogli braniti granica carstva, nekmoli ih razmicati; očevidac Angelbert pjeva u tužaljki: »brat ubi brata, stric nećaka, sin otca; okameni se polje, šuma se sgrozi; bitka ova ne zaslužuje uspomene, proklet je njezin dan«. Ipak se još ne svrši rat; Lothar pridobi pomoć poganskih Normana i Danaca i puka Saskoga, koji su bili plemići pretvorili u roblje i silno tlačili, a tim od Sasâ učinili strašne dušmane krstu i carstvu. Napokon prisiliše vasali tri ratujuća brata na mir i ugovor u Verdunu godine 843.; tim ugovorom bude carstvo Karla Velikoga raztrojeno, ter mjesto njega postadoše tri države, tri posebna naroda: francezki, njemački i talijanski.

Ovi povjestnički podatci nude pjesniku tragedije o Ljutovidu Posavskom izvrstnu karakteristiku franačke države, cara Ludviga, njegovih sinova (za srednjega sina Pipina kaže Dümmler, o. c. pag. 18., da je bio »krasnik, pijanica i ženar«, i napominje iz suvremenih kronista, da je bio »Pippinus rex Equitaniae ebriosus«, da je car otac htio izpraviti njegovu »plurimam morum insolentiam« i prognati ga »propter morum correctionem pravorum«), za tim karakteristiku najznatnijih doglavnika carevih, i izbor dogadjajâ u carskoj porodici i u državi, kojino su dramatički najuporabljiviji za objašnjaj Ljutovidova i Ratimirova ratnoga uspjeha. Pjesnik se dakako ne će ni kod ovoga izbora držati kronologijske točnosti, nego će s razboritom slobodom, koju mu estetička nauka dopušta, iztaknuti samo one povjestne činjenice, koje mu najbolje pristaju u dramatičku radnju, a ipak po

ideji odgovaraju povjestnoj istini. Tako će pjesnik od doglavnikâ cara Ludviga prikazati (jur od početka I-a akta) samo dva glavna a kontrastna tipa: spletkara Bernharda i plemenitoga Wallu, a cara Ludviga prikazati će u dva najobilježnija momenta: (u prvom aktu) kako njegovo grizodušje radi osljepe kralja Bernharda i njegovu hirovitu blagost prama potlačenim zli doglavnici uklanjanju tim, što ga skupom po izbor ljepotica ponukuju na novu ženitbu, i (u četvrtom aktu) kako ga kruti sin Lothar prisiljava na težku pokoru, ter njega i ženu mu Juditu, okrivljenu s bračne nevjere, tjera u samostan, komornika Bernharda u tamnicu a Wallu u progon. Još će dramatički pjesnik tražiti u povjesti (poglavito u Waitza »Verfassungsgeschichte« i t. d.) obilježne crte za karakteristiku onodobnoga načina ratovanja, odievanja, dvorskoga ceremonijala, navlastito ceremonijala kod tadanjega saborovanja; ovo bi mu za živu historičku sliku prizorišta u prvom aktu i u prvom odjelu četvrtoga akta izvrstno služilo; ali tadanjega saborskoga ceremonijala ne će nigdje naći opisana. Razgledati će još i izvrstnu prikazu Gfrörera (»Byzantinische Geschichten« I. svez.) o Ljutovidovu ustanku, a za obilježje onodobnih Slovenaca Dimitzovo djelo (»Geschichte Krains«, I. svez.).

Prama tomu sam, po drugi i po treći put izpravljajući prvobitnu osnovu, ustanovio ove izpravke i dopunke osnovi za tragediju Ljutovida Posavskoga.

Za prvi akt. Svakako je prije samoga sabora potreban uvodni prizor, u kojem će komornik Bernhard i Kodolah obilježiti situaciju i cara: Kodolah hoće da se zaprieči ulaz Ljutovidu k saborovanju, a Bernhard kazuje, kako će to pokušati ili bar osujetiti pačanje carevo u prilog Ljutovidu. — Kod saborovanja treba da su uz cara i njegova tri sina: kralji Lothar, Ludwig i Pipin (kojih će svaki u kratko biti obilježen prema historijskim podatkom), da se iztakne veličina carstva, ali i zarodak potlanjih razpra u carskoj porodici. Ljutovid ne će biti nazočan pri početku sabora, nego će poslie unići, smjelo uklanjajući zapreku, koju mu je stavio Bernhard za volju Kodolahu, i ne hoteći, po ceremonijalu, kleknuti pred cara; ovako će prvi pojav Ljutovidov biti dramatički živ i obilježavat će njegov junački značaj. Kad poslie komornik Bernhard vidi, da slabi car, izmučen grizodušjem, naklanja svoju blagost Ljutovidu a prieti Kodolahu, on lukavo izvodi cara iz saborišta na razgled sabranih ljepotica, medju kojimi je prvakinja Judita; prema tomu

ima se prizorište (scena) udesiti tako, da iz dna saborne dvorane vode vrlo široke stube i vrlo široka ulazna vrata (koja se u sgodan čas širom otvaraju) u otražnju carsku dvoranu, u kojoj se — u sgodan čas — vide polukružno postavljene izabrane na ogled djevojke. Pošto je hiroviti car (sa sinovi i dvoranstvom) ovako uklonjen od viećanja, komornik Bernhard i zloduh Ljutomišalj, navlastito ovaj, osujete svojim drzkim draženjem a osujeti i Ljutovid svojim junačkim ponosom Bornin pokus, da bi (u dialogu u četiri oka) ublažio Ljutovida, ter zaoštre razprú — unatoč mirenju plemenitoga Walle — po želji svojoj do podpuna prieloma; pri koncu akta iztiču se muževni Ratimir, zlobni Ljutomišalj, obiestni Bernhard, oholi Kodolah; posljednje, kratke rieči kaže Borna, ožalošten zlobom, koju očituje Ljutomišalj kao saveznik Kodolahov.

Značaj Ljutomišlja, koji sudjeluje jur u prvom aktu i u svih potlanjih tako, da njegova opakost sve to više na vidjelo izlazi, bit će obilježen ovako. On je moralna nagrda svoga starijega brata Borne. Od mladosti kinio i kvario ga jal na sposobnijega i boljega starijega brat Bornu, kraj kojega nije mogao doći do nikakva ugleda u domovini, pak se je zato potucao po tudjini kao njeki condottiere u službi sad Bizanca, sad Venecije, i napokon Niemaca (Franaka), svigdje sabirući jed kao pauk a ne med kao pčela (prema narodnoj poslovici). U njega je glupa, zlobna nadutost; drži, da poznaje sviet — jer se je po njem klatio — i da je sposobniji za vladanje od Borne i drugih zemljaka. On je zlokoban tip, koji se kroz svu povjest slovjensku provlači: radi svoje nesposobnosti a jake sebičnosti grdi svoje a tudje slavi i dvori; on je tip čangrizava potudjenika, izdajice, i napokon podmukle ubojice, postajući sve to gori, kako mu čestiti zemljaci pokazuju postupice svoje nepovjerenje, neštovanje, preziranje.

Za drugi akt. Ne će imati dva prizorištna odjela, nego samo jedan, ter će se ono, što je izprva u drugom odjelu prikazano, neposredno pripojiti prvomu, a pristaje, uz sgodne preinake, u isto prizorište; prizorište će biti: brežuljak s taborištem Ljutovidovim u gornjoj Kranjskoj, u dnu se vidi u daljini Triglav. Poezija Triglava zadahnjivat će njeke odsjeke prikaze (navlastito žrecovu molitvu, pak pri koncu akta prisegu složnih južnoslovinskih poglavica). — Jur u prvom prizoru naići će u taborište Ljutovidovo bugarski knez Mortag i srbski knez Češlav, putujući radi svojih razmirica narodnih k caru Ludvigu; Ljutovidovi pjevači-guslari uzeti će

ih pod okrilje, ter će ih poslie, vidoke Ljutovidove pobjede, privesti pred Ljutovida. U prvom prizoru — gdjeno s brežuljka guslari i puk i žrec prate tečaj bitke Ljutovida proti Kodolahu — — treba jače i dramatičnije iztaknuti vriednost pristajanja Slovenaca — čiji vodje se, po onodobnih historijskih imenih neka zovu Četimir i Gorazd — uz Ljutovida, ovako: guslari će, gledajući bitku, očitovati strah, da Slovenci dolaze u pomoć Kodolahu, kad al' se poslie na radost pokaže protivno: oni pomažu Ljutovidu. — Poslie Kodolahove smrti javit će Ljutovidu glasnik primicanje nove velike franačke vojske pod Balderikom. Zatim će se gadski župan — chamaeleon — pokoriti Ljutovidu, videći njegov uspjeh; zatim će mu doći Bornin sin Vojislav sa stricem Ljutomišljem (koga mu je Borna za pratioca dao), da pokuša pomirbu Ljutovida s otcem svojim: Vojislav hoteći da pouzdano govori s Ljutovidom, uklanja na čas od razgovora Ljutomišlja, zato se taj poslie, videći neuspjeh dogovaranja, to zlobnije veseli. Zatim će Ljutovidu doći Češlav i Mortag; povodjeni njegovom junačkom slavom i plemenitošću, kojoj su upravo bili svjedoci, vole pred njega nego li pred tudjinca cara iznieti svoj narodni spor, da ih izmiri, a Ljutovid uz sudjelovanje slovenskih vodja izmiruje ih i priteže ih u bratski savez proti Frankom. U dobar čas dolazi još i Istranin patrijarha Fortunat kao prognanik, da bude svjetnik i pomoćnik Ljutovidu u borbi za narodnu slobodu. Saveznici će svetčanu prisegu bratske sloge i vjernosti položiti; pozivaju u slogu (do tri puta — Četimir, Mortag i Ratimir) i Vojislava, ali taj, od poslušnosti otcu svome a s najvećim bolom rodoljubnoga srca svoga, ne smie pristati, dok se zlobni Ljutomišalj zariče saveznikom, da će ih slomiti odpor dalmatinski. Prisegu saveznikâ, u kojoj je i kletva na izdajnike, ublažuje i uzvisuje plemeniti patrijarha Fortunat blagoslovnimi riečmi, s kojimi se završuje drugi akt. Krepko treba da se očituje tragičnost Vojislavljeve situacije, opakost Ljutomišljeva prevrtljivost gadskoga župana — koji će poslie biti oružje u ruci zloduha Ljutomišlja, — veličajnost bratske sloge Hrvata, Slovenaca, Srba i Bugara, na vidiku divnoga Triglava, ali i sa tragičnom perspektivom u bratoubojni, zloduhom Ljutomišljem podjarivani rat s dalmatinskim dielom Hrvata.

Za treći akt. Treba da bude, po prvobitnoj osnovi, jedinstven, sa samo jednim prizorištem — u Borninih dvorih —, a suvišno je prije ovoga posebno prizorište, prikazujući odlučnu pobjedu

Ljutovidovu nad Balderichom: ovo je suvišno, jer nije dramatički napredak, a dosta će biti, da se u Borninih dvorih krepko spominje i po posljedicah svojih iztakne ona Ljutovidova pobjeda. Prizorište će biti: velika mramorna terasa Borninih dvora uz kaštelanski zaliev, s otvorenim vidikom na more i na obližnje gorje ter otočje; treba da u ovom aktu sja poezija kaštelanskoga mora i primorja, kako u drugom aktu poezija Triglava, u četvrtom (u posljednjem odjelu) poezija Posavja, u petom poezija Velebita. — Prvi prizor, dialog Bornine kćeri (po imenu Milovide — ne Drage) sa Zorislavom (koju je dr. Tresić sgodno pridao kao razgovornicu njezinu) budi primjeren tragičnoj situaciji, a Zorislava, koju na koncu tragedije zapada dična zadaća, neka ne bude kći opakoga Ljutomišlja, nego kći davno pokojnoga trećega Bornina i Ljutomišljeva brata, od djetinstva odgojena u Borne kao pokćerka njegova i mila družica Milovidina; obje neka budu plemenite ali različne: Milovida nježna, zanosna, a Zorislava jaka i pregorljiva, očeličena kao sirota; ona se u najodlučnijem času buni proti samovolji otčevoj, a ova je poslušna svomu hranitelju stricu Borni. U njihovu dialogu, pak poslie u dialogu Milovide s Ljutovidom neka bude poezija kaštelanskoga primorja prepletena uspomenami na njekadašnju mladjahnu ljubav Milovide i Ljutovida, a tragički ožarena sadanjim ratnim razsulom, kroz koje mora Ljutovid dolaziti po svoju sudjenicu Milovidu. — S Ljutovidom dodje i Ratimir, pak zarobljeni (okovani) Ljutomišalj, Vladislav, i gadski župan; ovaj je, prevrtljiv gorski haramija, bio prebjegao od Ljutovida opet k Ljutomišlju, vojskovodji Borninu, a zato mu Ljutovid u Gadskoj popalio dvore —, a sada Ljutovid vraća čestitomu Vladislavu od mila, a gadskomu županu i Ljutomišlju s očitim priezirom slobodu, što njih dvojicu samo više razjaruje proti Ljutovidu i jače ih svezuje za buduće zajedničko zlotvorstvo; medju Ratimirom i Zorislavom pak očituju se klice žive ljubavi. — Fortunat će nastojanje Ljutovida, da bi priklonio Bornu sebi, bez uspjeha podupirati iztičući razsulo franačkoga carskoga dvora, u koji se Borna uzda, i pokvarenost Mletaka i Bizanta, a potrebu podpune narodne sloge i slobode; i plemeniti Vladislav zagovarati će Ljutovida i tim pokazati početak svoga potlanjega odlučnoga pristajanja uz Ljutovida i Ratimira a proti svomu otcu Ljutomišlju. — Krepko treba da se u tom aktu prikaže s dramatičkom progresijom porodična tragika u Borninu domu: plemenito patriotsko samožrtvovanje Bornina jedinca Vojislava, i silna bol starca Borne,

komu je smioni zanesenjak Ljutovid porušio sve triezne osnove i junačkimi djeli porazio diplomatsku mudrost ter smrtnom ranom, zadanom jedincu Vojislavu, uništio biće.

Suprotnost ili različnost glavnih a plemenitih značaja hrvatskih treba da se ovdje, a i u drugih aktih, vješto iztakne. Jedna od poglavitih crta Borninih ta je, da on, gojenik rimske kulture, zahtieva od svoje djece sliepu poslušnost; na nju je navikao i sina Vojislava i kćer Milovidu, pak to i čini tragičnost ove dvojice, da se u najodlučnijem času otimaju otčevoj volji i sliede glas svoga srca, koji ih vuče k Ljutovidu. Ovaj je po značaju skrajni suprotak Borni: on je silna nesputana narav, bivstvom nalik na zavičaj svoj, bujnu Savu i pravjeke gaje posavske; on sve radi po slobodi s r c a svoga (a narodna poslovica kaže: »srcu na volju, sebi na nevolju«), ter se ne umie svladati; žarko, plemenito srce zavodi ga u strasti predaleko. Takova bića, Ljutovid je Borni, učeniku rimske prosvjete (gdje je stega, razum, praktična mudrost), gotovo divljak. Medju tima dvama skrajnicima, od kojih je Borna razum a Ljutovid srce, Ratimir je prava umjerena sredina: on je i razum i srce, on je i razborit i plemenit; on je podpun junak, pak za to on i uspije napokon, dok i Borna i Ljutovid propadaju.

Z a č e t v r t i a k t. Radi podpunosti dramatičnoga razvoja, koji satvara peripetiju, potrebna su t r i prizorišta: prvo je franačko saborište (kako u prvom aktu), drugo je Ljutovidovo taborište u Kranjskoj (kako u drugom aktu), a treće je pod utvrdami grada Siska.

Prvi odjel: Franačko saborište, kako u prvom aktu. Borna vapi u cara Ludviga osvetu na razornika svoje kuće, na Ljutovida Posavskoga; jadni starac, u težkoj tugi svojoj, ništa nije pitao ni doznao za razsulo u carskoj porodici: sad će ga gledati na svoje prestravljene oči! Car Ludvig nemoćan je zarobljenik svojih sinova; Lothar je gospodar: on sudi nevjernoj carici Juditi, goneći ju u samostan, sudi njezinu ljubavniku Bernhardu, goneći ga u tamnicu, sudi čestitomu Walli, protivniku bezdušnoga postupka djece proti otcu, tjerajući ga u progonstvo, i napokon prisiljava cara otca, da izvrši veliku javnu izpoviest svojih težkih grieha i težku pokoru, ter da ide u samostan; Walla odlazeći u progonstvo proriče nezahvalnim sinovima skori bratoubojni rat i propast carstva, car Ludvig očituje svoju strašnu i srčbu i bol radi takova postupka svoje djece, Borna njekolikimi kratkimi izrekami, kojimi prekida tečaj ove carske porodične tragedije, očituje svoj užas od tolike izopačenosti carevih

sinova, i svoju žaobu, što je od takovih ljudi tražio osvetu na svoga zemljaka, na svoj narod. Kralj Ludvig pokazuje kajanje, što je otca dao tako poniziti, i odluku, da će oružjem spasiti starca od nasilnoga Lothara, i da će napokon satrieti buntovnika Ljutovida. — Na koncu sami ostaju Borna i njegovi pratioci, Ljutomišalj i gadski župan; Borni je od prepasti i od kajanja pala kap; ćuti, da mu je blizu i fizička smrt, pošto si je zadao moralnu smrt vapeći osvetu izopačenih tudjinaca; želi kući doći, da se prije smrti bar izmiri sa kćerju i kletvu digne s nje, ali Ljutovidu, razorniku svoje porodice, oprostiti ne će, nego uzima zakletvu od Ljutomišlja, da će on izvršiti osvetu. Posljednje su mu reči: »jadna domovino moja, koju sam toliko ljubio . . . da mi je bar mrieti u tebi! Daj mi, Bože, snagu, da dodjem domu svome i dignuv kletvu s drage kćeri svoje umrem u njezinu krilu«. Jadnoga starca izvode Ljutomišalj i gadski župan. — Tragičnost starca Borne, koji je dobro htio, ali zlo radio, treba da se u ovom prizoru krepko prikaže.

Drugi odjel: taborište u Kranjskoj, kako u II. aktu. Ljutovid je poražen od silnih vojska kralja Ludviga; poražen je, jer je u boj ulazio slomljen u duši: kletva Bornina lomila je snagu njegove ruke, zaglušivala ga uspomena na jauk ženâ i djece, štono pogibahu po Gadskoj i Dalmaciji u gradjanskom ratu, komu je on donjekle bio kriv; tako Ljutovida slama njegova tragična krivnja, koja stoji u tom, da je on, to jest da su njegovi vojnici ono isto činili svojim zemljakom, što su im prije činili okrutni Franci. — S kranjskoga bojišta mora uzmicati Ljutovid u hrvatsku Posavinu; sobom će voditi i težko ranjenoga slovenskoga vodju Gorazda, jerbo taj ne će da ostane i umre u zavičaju, koji će sad opet pasti pod franačko igo. Poganski žrec, onaj isti koji je bio u drugom aktu, plače slom i poraz svojih bogova. Gorazd se prašta posljednjim pogledom na Triglav, odkud će — nada se — krst sinuti i jednom donieti spas pogaženoj domovini njegovoj.

Treći odjel: kod grada Siska; desna i lieva kulisa prikazuje utvrde grada, koje Fortunat dovršuje; u dnu se vidi Sava i Kupa, a posve u daljini kosa Sljemena i Okića. — U dialogu Gorazda i Ljutovida neka izbija poezija Posavja: umirući Gorazd gleda put zapada pri svanuću zore, i pričinja mu se, da vidi Triglav, odkud Sava dolazi i tokom svojim ter utokom u Dunav veže Slovence s Hrvati, Srbi i Bugari; vidi, kako zora pozlaćuje Triglavu vrške i s njih naviešta dan slobode; Ljutovid, prihvativši njegovu mrtvu ruku,

s tihom tugom prisiže mu vjernost brata Hrvata bratu Slovencu. Pošto Ljutovid po pratiocih vojnicih dade odnieti Gorazda na ukop ter s njimi na čas odlazi, Fortunat kratkim monologom kazuje dovršetak svoje utvrde Siska, toga posljednjega braništa Ljutovidova, i sjetan želi dan slobode i svojoj Istri. Vraća se Ljutovid; izkazuje Fortunatu svoj poraz i odaje svoj nutarnji slom: muči ga njekadanji razor u gradjanskom ratu, i spoznavajući njeku opravdanost porodičnoga egoizma Bornina, ćuti težko, što nema od srca poroda, komu bi u baštinu ostavio svoje osnove, a da je kriva tomu ukletva Bornina na kćer svoju; zato želi izmir s Bornom preko žene svoje. Ljutovid s toga rado pristaje na poziv od Borne, koji mu donosi gadski župan, da se Borna prije skore smrti svoje želi izmiriti sa kćerju i — što gadski župan lažno dodaje, hoteći Ljutovida navesti u zamku, gdje ga čeka ubojna osveta — sa zetom svojim. Fortunat odvraća Ljutovida, neka ne ide sam, neka se ne nada oproštenju Borninu, nego neka pošalje ženu pod njegovom zaštitom, a on da će nastojati da Bornu udobri. Ljutovid pristaje, tim radje, što mu je do skora novu bitku s Franci održati, i to sa slavom, kako se on nada, jer ne bi htio kao pobjedjenik nego samo kao pobjednik opet dolaziti u Dalmaciju. Ganutljivo oprašta se Ljutovid sa ženom, koja odlazi put Dalmacije s Fortunatom i gadskim županom; iz oximornih izreka ovoga, raztresenih tiekom prizora, razabira se, da Ljutovida čeka sigurna propast, dodje li k Borni. Zatim se oprašta od Ljutovida Ratimir, koji ide na drugo bojište, gdje će mu Bugari biti pomoćnici, i koji sada preuzima prvo vojvodstvo u ratu za slobodu. Guslare svoje Ljutovid puti, neka pjesmom ohrabre njega i narod za odlučni boj, u kojem da će on skupiti sve sile svoje i narodne. Dvokitična bojna pjesma guslara, proričući pobjedu Ljutovidovu, završuje akt. (Guslari, ovdje i na koncu petoga čina, ne pjevaju nego r e c i t u j u j e d n o g r l i c e pjesmu kao uz gusle, a orkestar tihom gudnjom prati njihovu recitaciju; u drugom pak činu govore guslari stihove obično kao i druga lica drame.)

Z a p e t i a k t. Prvobitni oblik njegov treba posve preraditi; jerbo dva plaćena lupeža unose u katastrofu irrationalan elemenat, a scenarij s dvima ljestvama n a p o z o r n i c i — kako je pjesnik tragedije bio izveo — posve je neprikladan i za pozorištnu prikazu upravo pogibeljan. Mjesto plaćenih lupeža bit će gadski župan pomagač Ljutomišljevu zločinstvu; a prizorište će biti ovakovo: u lievoj kulisi stoji Ljutomišljeva kuća, u nizkom prizemlju joj desno

i lievo prozor a u sredini vrata, kao ulaz u Ljutomišljev stan; diljem prvoga sprata teče kamena veranda, s koje vode široke kamene stube do tala, a iz verande ulazi se na troja vrata u prvi sprat, gdje stanuju — od kako je prije pol godine umro Borna — Milovida i Zorislava, crnoruhe; desna kulisa je prilaz od kopna, a u dnu pozornice je obala i zaton novigradski, nad kojim se u daljini vidi Sveto Brdo Velebitsko.

Situacija katastrofe može se i ima se mnogo obilatije, nego što je to bilo po prvobitnoj osnovi, izcrpsti za dramatičku napetost, za jako pobudjivanje tragičnih ćuti straha i samilosti, s kojima se do samoga konca izmjenjuje nada u spas Ljutovidov; i konačni estetički umir valja podpunije izvesti. Prema tomu sam nacrtao tečaj petoga akta ovako.

1. prizor. Sunce zalazi; Ljutomišalj dolazi od kopnene strane k svojoj kući, i potiho govori kratak monolog ovoga sadržaja: »I opet ništa! I ovaj dan prodje, a Ljutovid ne dodje, da izvršim svoju osvetnu prisegu pokojnomu Borni, — da mu dam okusiti pogostimski dar soli i hljeba, što sam mu spremio. Iz svieta sam donio jed —: taj čeka Ljutovida; zalud ga čeka jur dugo, jur preko pol godine.«

2. prizor. Gore na verandi pojavljuju se u crnini Milovida i Zorislava, izašavši na srednja vrata prvoga sprata; Ljutomišalj spazivši ih, jedko im kaže: »Opet ste izašle, plakalice i nariekalice ženske! Hoće vam se dražega muža no što sam ja; ali meni je mrzko slušat vas, ja idem u svoje duplje«. Pošto Ljutomišalj unidje na vrata prizemna, teče razgovor Milovide i Zorislave ovoga od prilike sadržaja. Milovida očituje svoju težku bojazan i zlu slutnju za svoga muža, o kojem već dugo ništa ne čuje; ona strepi, da nije u tudjini neznan poginuo i tako ga stigla kletva otca joj, — jadni otac nije dospio da mu oprosti, prije ga je smrt pokosila! Zorislava kuša tješiti ju nadom, da će doći dragi Ljutovid. Zatim spominju poruke Vladislavljeve, — koji je bio otišao pomagat Ratimiru u boju, — da će skoro amo doći Ratimir, koji da je nedavno sretno izpravio poraz Ljutovidov kod Siska, ali da je žalibože Ljutovida od Siska u nevid nestalo. Zorislava, skromno odajući svoju ljubav za Ratimira, tješi Milovidu nadom, da će s Ratimirom jamačno doći i Ljutovid, smrtni pobratim njegov. Milovida rado se podaje toj nadi, ali kad će doći? kakav? od kuda li? (Mjesec pomila prve zrake iza Velebita.)

3. prizor. S kopnene strane dolazi kao bjegunac preko Bosne Ljutovid, porušen, preodjeven. Prepoznavši Milovidu po glasu, Ljutovid izprva se krije od stida rad svoje nevolje, suzprežući svoje srce, ali njegov pridušeni glas prepoznaje Milovida i strči s družicom dolje k njemu. Ganutljiva anagnoriza. Silna radost njihova pomiešana je s bolju njegovom, što kao pobjedjenik, kao neznani bjegunac dolazi k njoj; ali razblažuje ga viest, da će Ratimir kao pobjednik Franaka skoro amo doći; ćuti se sretan, što se izvršuje proročanstvo žreca, da će u naručju svoje žene umrieti: tà on je kod nje, i ne će se više razstajati od nje.

4. prizor. Žamor onoga afektnoga razgovora izmami Ljutomišlja iz njegove izbe. Krije svoju demonsku radost, što gleda Ljutovida kod sebe; pozdravivši ga, vrati se u svoju izbu, i donese na pladnju po slovienskom gostoprimnom običaju s o l i k r u h ter kao domaćin nudi došljaku. Ljutovid, primivši pregršt soli, opet ju odlaže na pladanj, jer da je preumoran, nemoćan išta okusiti; prije mu treba duga okrepna sna, a onda će rado izvršiti sveti obred slovienskoga pogostimstva; dotle neka mu domaćin dade pod svojim krovom počinka, duga, duga! Ljutomišalj se vraća u svoju izbu, tmuran, s licumjernim (za gledaoca oximornim) oproštajem od Ljutovida: »počivat ćeš mirno, dugo«, na što Milovida i Zorislava kažu, da će one kao angjeli čuvari brižno čuvati Ljutovidov san.

5. prizor. Uza stube uzvode Milovida i Zorislava Ljutovida na verandu; Zorislava odlazi na svoja (skrajna lieva) vrata na počinak. U to jako sine mjesečina i razsvietli Sveto Brdo Velebitsko. Ljutovid zanosno slavi poetično Sveto Brdo kao nebotični most, koji spaja dalmatinske i posavske Hrvate, kao žrtvenik, pri kojem treba da jedni s drugimi učine zavjet nerazkidne bratske sloge; sutra, pošto se tvrdim, dugim snom okriepi, on će uzaći na to Sveto Brdo, da s njegova visa okom i srcem obuhvati, zagrli i dalmatinsku i posavsku Hrvatsku, i da prvi pozdravi dolazećeg pobjednika Ratimira. Sad mu pokoja treba: sna mu treba, duga, duga sna, koji će ga u nov život prevesti. Zagrljeni odu Ljutovid i Milovida sa verande na skrajna desna vrata u prvom spratu.

6. prizor. Čuje se huk vjetra, mjesečina gasne; za čas se iz prizemlja čuje očajan krik Ljutomišlja: taj iztrči kroz svoja vrata na pozornicu, prestravljen, iz ruke mu na tla pane noćna svjetiljka, a on pane kraj nje te mu ona razsvjetljuje stravično lice. Pokratak monolog Ljutomišlja, ovoga od prilike sadržaja: »Ukazao mi se an-

gjeo u crnini, kako me plamenim mačem tjera iz raja kao — Kajna . . . Ali ja nisam Kajn, nisam prolio krvi . . . Ludi san je to bio! Angjeo u crnini . . . to je ona plačna žena crnoruha, ali ja nisam žena ni ludo diete, da bih se dao takovimi tlapnjami odvratiti od svoje odluke. Izvršit ću ju! Kad nije Ljutovid dao otrovanoj soli i kruhu unići u svoje tielo, a to će morati upustit u srce svoje otrov od ovoga bodeža (iz njedara vadi i u vis diže bodež, pa ga opet u njedra skriva), od kojega je sitan ubod dosta! . . . . . Ali kad? kako? (Mjesečina posve ugasne; u najotražnijoj kulisi, koja prikazuje Velebitsko gorje, vidi se kao pri podnožju Velebita svjetlomrcanje od niza iskara.) Kakovi su to ognji izpod Velebita? Zar već silazi Ratimir? . . . . . Tako će biti! I skoro će Ratimir stići amo; p r i j e toga valja smaknuti Ljutovida. Ali kako? Kako ga umorit, kad ga čuvaju one dvie crne žene? (U to se vide u desnoj strani otražnje kulise posve dolje luči kao od bakalja, i postaju sve veće, dolazeći sve bliže.) Što je to? Zar ih djavoli tako hitro niz brdo nose amo? . . . Evo ih tu!«

7. prizor. S desna dolaze dva guslara Ljutovidova, noseći velike luči — kako su običajne u dalmatinskih ribara —, za njima Ljutomišljev sin Vladislav i gadski župan. To su predteče Ratimiru i njegovoj četi. Guslari su sretni, što će opet ugledati svoga gospodara, i u slavlju pratit ga domu njegovu. Ljutomišalj (sav u zabuni) ne da ga preumorna buditi, jer da je tek došao s duga puta te je željan duga sna. Vladislav se veseli onoj radosti, s kojom će Ljutovid slušati viesti o konačnoj pobjedi nad Franci, a on je presretan, što ju je i on pomogao izvojštiti. Dok guslari s Vladislavom izmjenjuju kratke i prekidane izreke o milovanom Ljutovidu i očekivanom Ratimiru, Ljutomišalj i gadski župan, stojeći posamce sprieda, po tiho i na kratko se sporazumiju, da će zajedno izvršiti osvetno djelo. (Medjutim se u otražnjoj kulisi opažale sve to veće i brojnije luči, u povorci primičući se sve to bliže.)

8. prizor. Dolazi s desna Ratimir s četom vojnika, koji nose luči. Ratimir pozdravlja kuću, koja je dala utočište Ljutovidu, koga će on sad kao pobjednik mironosac vratiti na čelo sjedinjenim u slobodi Hrvatom — jer franačko se carstvo razpalo, ter je svanula hora slobodnoj Hrvatskoj. Ljutomišalj, posve po tiho i na kratko sam sobom kaže: »Sad je skrajni čas! Sad — makar i sebe upropastio — samo da se skonča o n̄ a j!« Ratimir zahtieva, neka se o d m a h probudi Ljutovid, da ga zagrli, davno, davno željkovanoga pobratima,

vodju i osloboditelja domovine. Ljutomišalj, kao domaćin, hoće ga budit, i zovne sobom gadskoga župana, staroga znanca svoje kuće; ova dvojica potiho izmiene dvie tri rieči, ter Ljutomišalj (bezoružan) udje na svoja vrata u prizemlju (ali u kući su stube odatle u gornji sprat), a gadski župan (koji je opasan mačem) uzlazi stubami na verandu, i odatle ulazi na srednja vrata gornjega sprata.

9. prizor. Istom su Ratimir, Vladislav i jedan guslar izmienili njekoliko kratkih izreka prema situaciji, iztrči Milovida na smrt ranjena iz desnih vrata na verandu, vapeći: »Spasite Ljutovida, spasite!«, i hoteći potrčati niz stube (koje su licem okrenute gledalištu), na gornjih stepenicah pane mrtva. Poklici užasa na pozornici i iz kuće. Za čas izadje gore iz srednjih vrata na verandu Ljutovid i ugledavši na stepenicah ležeću Milovidu, klone nad njom; dolje na vrata prizemnoga sprata izadje gadski župan, držeći u desnici spušten zakrvaren goli mač, koji mu umah izpada iz ruke. U to iztrči na gornja srednja vrata Zorislava, ter klekne ponad glave mrtve Milovide, koju Ljutovid u krilu drži. Uz kratke i izprekidane bolne uzklike i upite Ratimirove i Vladislavljeve naizmjence razjašnjuju strašni dogadjaj Zorislava i gadski župan, dok Ljutovid izprva samo bolnimi kratkimi izrekami, jadajući nad mrtvom ženom, doprinosi (indirektno) k razjašnjaju čina. Zorislava kazuje, da je s Milovidom bdila nad spavajućim Ljutovidom, pa kad je krišom ušao »ovaj« (gadski župan) i mačem zamahnuo na nj, Milovida je grudima svojima odvratila od Ljutovida udar i tako zadobila smrtnu ranu; u to se prenuo Ljutovid, ali u isti čas uletio Ljutomišalj . . . Sad nastavlja poviedat gadski župan: »O n je (ne kazuje po imenu Ljutomišlja) bodežem iz njedara izvadjenim udario najprije Ljutovida, a onda i m e n e, ... da i mene ukloni sebi s puta; ali ja sam ga posjekao ovim mačem svojim, i on je skočio na prozor u more«. Vladislav je poražen, čuvši za zločinstvo svoga otca. Ljutovid (nad mrtvom ženom): »Vaj! ti si mrtva a ja još živim! Tako se ne izvršuje jadnomu meni proročanstvo žreca, da ću u tvom naručju umrieti«. — »»Hoćeš! — prihvaća rieč gadski župan padajući i umirući — hoćeš! Ja umirem od istoga noža, koji je i tebe udario, ja poznajem takav udar i smrtnu muku poznajem, s kojom se od njega umire; ja tu muku ćutim — ja umirem — i ti ćeš odmah za mnom!«« (Gadski župan izdahne pred vratima Ljutomišljeve izbe.) Ratimir: »Jao! to je otrov! Po svietu tudjinskom o n ga je sabrao, kao što pauk po cvietu skuplja jed, dok pčela sabire med!« Čim

je to Ratimir izrekao, prispieva Ljutovidu posljednji čas — upravo obasjava zora Sveto Brdo —; Ljutovid, u samrtnom zanosu, nosi u naručju Milovidu dvie tri stepenice niže, pa opet klone s njom i govori: »Ratimire, premili druže, ti si tu! Hvala ti, što si mene i ljubu moju uzveo na Sveto Brdo Velebitsko. Milovodo, moje milovanje, eno gledaj: baš zora sviće, gledaj sa mnom sa Svetoga Brda ovamo Dalmaciju, a onamo posavsku Hrvatsku, slobodne, sdružene, sretne! Ne smrt — kako mi krivi prorok, žrec poganski, proricaše — nego život u tvom naručju me snalazi, život blaženika«. (Izdahne.)

10. prizor. K mrtvomu Ljutovidu, koji u naručju drži mrtvu ženu svoju, pritrče s uzklici tuge i bola Ratimir, Zorislava i Vladislav. Ratimir: »Izvršit ću tvoju posljednju želju, i s Milovidom zajedno sahraniti te na Svetom Brdu, da odanle vaša ljubav, vaša žrtva, vaši dusi štite i dalmatinsku i posavsku Hrvatsku«. Vladislav, ucviljen i potresen, što mu je otac skrivio ovu nesreću, kaže Ratimiru: »»Ti budi baštinik Ljutovidove vrhovne vlasti nad cielom domovinom, a ja ću ti biti vjeran podanik. Primi Zorislavu; ona budi tebi družica, kako bijaše Milovida Ljutovidu, — ali budi sretnija sretnijemu!« Ratimir: »Najprije nam je izvršit prežalostnu dužnost, posljednju želju Ljutovidovu; a onda ću opet saći amo, i blaženim duhom Ljutovidovim blagoslovljen prositi Zorislavu, da mi pomaže biti dostojnim vladarom sjedinjene domovine«. Dok od kopljâ sastavljaju nosila vojnici i na njih stavljaju uspored Ljutovida i Milovidu, Ljutovidovi guslari-pjevači sbore, uz tihu pratnju gudala u orkestru, njekoliko stihova tužaljke pjesme, u kojoj kažu, da će na Svetom Brdu grob Ljutovida i Milovide svetinja biti svim Hrvatom, a narodna će pjesma svedjer lebditi oko toga groba, i uspomenu mu čuvati u narodu do daleka potomstva. Povorka s nosili polagano počima stupati na desno, na oproštaj rukuju i grle se Ratimir s Vladislavom i Zorislavom, ter svak od njih tiho kaže: »s Bogom!« S tim se završuje akt.

* * *

Čitalac tragedije i ovoga spisa razabrat će, kako je gosp. dr. Tresić moju prvobitnu te ovako izpravljenu i dopunjenu osnovu tragedije pjesnički izveo, držeći se većinom osnove, ali u koje čem promjenjujući i, navlastito u liričkom obziru, dopunjujući ju po svojih pjesničkih domislih. U Francezkoj češće se sdruže po dvojica za dramatičku produkciju; zašto se to ne bi bilo pokušalo kod nas barem ovaj jedan put?

U Zagrebu 8. prosinca 1894.

Dr. Franjo Marković.

od. god.				
1886.	34.	(74)	**Šenoa:** Sabrane pripoviesti. Svezak peti	for. 1.20
1887.	35.	(77.)	**Kišpatić:** Kukci. Knjiga druga. (Poučna knj. XII.) .	» 2.—
	36.	(78.)	**Kuhač:** Lisinski i njegovo doba	» 1.50
	37.	(79.)	**Šenoa:** Sabrane pripoviesti. Svezak sedmi	» 1.50
	38.	(80.)	**Tomić J. E.:** Pošurice. Pripoviesti. (Zab. knjižnica XCIII.—XCV.)	» —.75
	39.	(81.)	**Ševčenko:** Pjesničke pripoviesti. Preveo i uvodom popratio *Aug. Harambašić.* (Zab. knj. XCVI.—XCVIII.)	» —.75
	40.	(83)	**Goethe:** Ifigenija na Tavridi. Preveo *Vlad. Vežić.* (Zab. knj. XCIX.—C.)	» —.50
	41.	(84.)	**Trstenjak:** Rane i melem Crtice. (Zab. knj. CI.—CII.)	» —.50
1888.	42.	(87.)	**Rabar:** Poviest rimskih careva. Dio I. (Svjetske poviesti knj. IV.)	» 2.—
	43.	(89.)	**Novak:** Pavao Šegota. Pripoviest. (Zab. knj. CVII. —CIX.)	» —.75
	44.	(90.)	**Tommaseo:** Iskrice. Uvod napisao *Ivan Milčetić* . .	» —.80
	45.	(93)	**Lopašić:** Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović	» —.80
1889.	46.	(95)	**Kišpatić:** Iz bilinskoga svieta. Knjiga treća. (Pouč. knj. XIV.)	» 2.—
	47.	(96.)	**Rabar:** Poviest rimskih careva. Dio II. (Svjetske poviesti knj. IV.)	» 2.—
	48.	(97.)	**Maretić:** Slaveni u davnini	» 1.20
	49.	(98.)	**Kumičić:** Teodora. Pripoviest (Zak knj. CXV.—CXVII)	» —.75
	50.	(99.)	**Šenoa:** Sabrane pripoviesti. Svezak drugi	» 1.20
	51.	(100.)	**Vojnović:** Psyche. Komedija (Zab knj. CXVIII.—CXIX)	» —.50
	52.	(101.)	**Sundečić:** Izabrane pjesme. Uvodom popratio *H. Badalić*	» 2.—
	53.	(102.)	**Novak:** Podgorske pripovijesti. (Zab. k CXX.-CXXI.)	» —.50
	54.	(103.)	**Harambašić:** Pjesničke pripoviesti. (Zab. knj žnica CXXII.—CXXIII.)	» —.50
1890.	55.	(107.)	**Preradović:** Izabrane pjesme Uvod napisao *Mil. Šrepel*	» 2.50
1892.	56.	(121.)	**Antologija hrvatska.** Umjetno pjes ičtvo starijega i novijega doba. Sastavio *Hugo Badalić*	» 2 50
	57.	(126.)	**Smičiklas i Marković:** Matica hrvatska od god. 1842. do god. 1892. Spomen-knjiga	» 2.50
1893.	58.	(133.)	**Bogović:** Pjesnička djela. Knjiga prva	» 1.—
	59.	(134.)	**Hranilović:** Izabrane pjesme. (Zab. knj. CLX —CLXI.)	» —.50

Izdanja god. 1894.

	60.	(135.)	**Hoić:** Slike iz obćega zemljopisa. Knjiga IV. (Pouč knj. XIX.)	for. 3.—
	61.	(136.)	**Valla:** Poviest srednjega vieka. Dio III. Svezak prvi. (Svjetske poviesti knj. VII)	» 2 50
	62.	(137.)	**Novak:** Podgorka. (Zab. knj CLXII.—CLXIV.) . .	» —.75
	63.	(138)	**Turgenjev:** Izabrane pripoviesti. Svezak drugi. (Slavenske knjižnice knj. II.)	» 1.—
	64	(139)	**Bogović:** Pjesnička djela. Knjiga druga	» 1.50
	65.	(140.)	**Tomić:** Za kralja — za dom Pripoviest. Dio prvi. (Zab. knj. CLXV. CLXVIII.)	» 1.—
	66.	(141.)	**Šrepel:** Ruski pripovjedači. (Slike iz svjetske književnosti. Svezak II.)	» 1 50
	67.	(142.)	**Tresić Pavičić:** Ljutovid Posavski. Tragedija (Zab. knjižnica CLXIX.—CLXXI.)	» —.75
	68.	(143.)	**Šandor-Gjalski:** Male pripoviesti. Svezak prvi. (Zab. knj. CLXXII.—CLXXIV.)	» —.75

Od „Matice Hrvatske“ su kao „družtvene nakladnine“ izdane sliedeće knjige:

I. Prievodi grčkih i rimskih klasika. Izdaje „Matica Hrvatska“.

1 **Homer:** Odysseja. Preveo, uvod napisao i tumač dodao *T. Maretić.* — Zagreb 1882. 8⁰ Ciena za članove «Matice» . . . . . for. 1.—
Knjižarska ciena . . . . . » 1.50

2. **Sallustij:** Knjiga o Katilininoj uroti i o Jugurthinom ratu. Preveo i uvodom popratio *Ad. Veber.* Zagreb 1882. 8⁰ Ciena za članove «Matice» . . . » —.40
Knjižarska ciena . . . . . » —.60

3. **Homer:** Iliada. Preveo i tumač dodao *T. Maretić.* Zagreb 1883. 8⁰
Ciena za članove «Matice» . . . . . » 1.—
Knjižarska ciena . . . . . » 1.50

4. **Ciceron M. T.:** Izabrani govori. Preveo i uvodom popratio *Ad. Veber.* Zagreb 1886. 8⁰ Ciena za članove «Matice» . . . . . » 1.—
Knjižarska ciena . . . . . » 1.50

5. i 6. **Herodot:** Povijest. Preveo, uvod napisao i tumač dodao *Aug. Musić.* Zagreb 1887.—1888. 8⁰ *Dva diela.*
Ciena za članove (svaki dio po 1 for.) . . . . » 2.—
Knjižarska ciena (svaki dio po 1 for. 50 novč.) . . » 3.—

7. **Tacit Kornelije:** Manja djela: Razgovor o govornicima, Agrikola. Germanija. Preveo, uvod napisao i bilješke dodao *Milivoj Šrepel.* Zagreb 1889. 8⁰ Ciena za članove «Matice» . . . . . » —.50
Knjižarska ciena . . . . . » —.75

8. **Demosten:** Izabrani govori. Preveo, uvod i bilješke napisao *Stjepan Senc.* Zagreb 1890. 8⁰ Ciena za članove «Matice» . . . . . » 1.—
Knjižarska ciena . . . . . » 1.50

9. i 10. **Plutarh:** Životopisi glasovitih Grka i Rimljana. Preveo, uvod i bilješke napisao *Stjepan Senc.* Zagreb 1891.—1892. 8⁰ *Dva diela.*
Ciena za članove (svaki dio po 1 for.) . . . . » 2.—
Knjižarska ciena (svaki dio po 1 for. 50 novč.) . . » 3.—

11. **Platon:** Phaidros. Preveo uvod i bilješke napisao *Fr. Petračić.* Zagreb 1894. 8⁰ Ciena za članove «Matice» . . . . . » —.50
Knjižarska ciena . . . . . » —.75

II. Knjižnica za klasičnu starinu. Izdaje «Matica Hrvatska».

1. **Musić:** Povjest grčke književnosti. Dio prvi. Povjest grčke poezije u klasično vrijeme. Zagreb 1893. 8⁰
Ciena za članove «Matice» . . . . . » 1.—
Knjižarska ciena . . . . . » 1.50

2. **Šrepel:** Rimska satira. Zagreb 1894. 8⁰
Ciena za članove «Matice» . . . . . » —.50
Knjižarska ciena . . . . . » — 75

Ciena za članove «Matice» i učenike srednjih učiona **za svih jedanaest svezaka** *«Prievoda klasika» i* **za dvie knjige:** *«Knjižnice za klasičnu starinu»* **zajedno** *(mjesto 10 for. 40 novč.)*

samo 7 forinta.

III. Prievodi novijih pjesnika. Izdaje „Matica Hrvatska“.

1. **Mickiewicz:** Gospodin Tadija ili posljednji porob u Litvi. Preveo, uvod i bilješke napisao *T. Maretić.* Zagreb 1893. 8⁰
Ciena za članove „Matice“ . . . . . for. 1.—
Knjižarska ciena . . . . . „ 1.50

IV. Hrvatske skladbe. Izdala «Matica Hrvatska».

1. **Zaje** Sbirka pjesama (XXIV) za jedan glas uz pratnju glasovira. Zagreb 1883. 4⁰. Ciena za članove «Matice» . . . . . » 1.—
Knjižarska ciena . . . . . » 1.50

2. **Klaić:** Hrvatska pjesmarica. Zagreb 1893. 8⁰
Ciena za članove „Matice“ . . . . . „ —.60
Knjižarska ciena . . . . . » —.75

V. Knjižnica za hrvatske trgovce. Izdaje «Matica Hrvatska».

1. **Lorković:** Počela političke ekonomije ili obćega gospodarstva. Zagreb 1888. 8⁰ Ciena za članove «Matice» . . . . . for. 1.—
Knjižarska ciena . . . . . » 1.50

Ostale od „Matice Hrvatske“ izdane knjige već su razprodane, te se ne mogu dobiti.

Knjižarsko razpačavanje „Matičinih“ knjiga povjereno je svim **zagrebačkim** knjižarama.